

Jihočeská Univerzita v Českých Budějovicích
Historický ústav Filozofické fakulty

Proměna tváře města Pelhřimova v druhé polovině
19. století a na počátku 20. století

Diplomová práce

Jaroslava Tomšů

České Budějovice 2010

Jihočeská Univerzita v Českých Budějovicích
Historický ústav Filozofické fakulty

Proměna tváře města Pelhřimova
v druhé polovině 19. století a na počátku 20. století

Diplomová práce

Autor: Jaroslava Tomšů
Studijní obor: D-VV/ 2ZŠ

Vedoucí práce: Mgr. Zdeněk Bezecný, Ph.D.

České Budějovice 2010

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem svoji diplomovou práci vypracovala samostatně a s použitím uvedených pramenů a literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě - v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích dne 21. dubna 2010

Poděkování:

Za cenné rady a pomoc bych ráda poděkovala svému vedoucímu diplomové práce Mgr. Zdeňku Bezeckému, Ph.D., dále pracovníkům Státního okresního archivu Pelhřimov, pracovníkům Okresního muzea Pelhřimov, Mrg. Haně Kábové, Petru Hlouškovi a svým rodičům za podporu během celých studií.

Anotace

Předkládaná práce se zaměřila na urbanistický vývoj Pelhřimova přelomu 19. a 20. století. Snaží se na příkladu jednoho města ukázat obecně proces urbanizace. Všímá si hlavně vývoje estetického cítění obyvatel maloměsta a jejich přístupu k památkové péči. Hledá hybatele a iniciátory přestaveb ve městě. Z tohoto hlediska se zaměřila hlavně na pelhřimovský odbor Klubu Za starou Prahu. Jeho členové se na počátku 20. století stali v Pelhřimově poradním orgánem ve věcech přestaveb historického jádra města a zprostředkovali kontakt s pražskými architekty a historiky umění. Díky nim se ve městě realizovaly zajímavé projekty a Pelhřimov na chvíli vystoupil z prostředí maloměstské kultury. Nejvýraznější byla spolupráce s architektem Pavlem Janákem a historikem Zdeňkem Wirthem. Prosazování novodobých uměleckých tendencí ale naráželo na protesty stále konzervativních obyvatel.

Annotation

Title: The change of face of the town Pelhrimov during second half of 19th century and the early 20th century

This thesis takes an interest in urbanistic development of Pelhrimov at the turn of 19th and 20th century. It tries to show process of the urbanization basically with an example of this town. It takes a note of evolution of small-towners' esthetical feelings and their approach to the care of historical monuments and it wants to find movers and initiators of architecture changes in the town. From this point of view it takes an interest in regional section of Club For old Prague mainly. Members of the section became advisory authority in questions of rebuilding Pelhrimov during the early 20th century. They arranged contacts with Prague's architects and historians of art. There have been realized some interesting projects thanks to them. The most telling was a cooperation with architect Pavel Janak and historian Zdenek Wirth. Pelhrimov rose from small-town's culture for a while. But the promotion of new trends in art faced to protests of still conservative inhabitants.

OBSAH

Úvod	1
1. Město	
1.1 Město a jeho vzhled v 19. století	4
1.2 Rozvoj památkové péče na přelomu 19. a 20. století	13
1.3 Klub Za starou Prahu	17
2. Urbanizace Pelhřimova	
2.1 Novodobé město	21
2.2 Historický vývoj a urbanizace Pelhřimova	22
2.3 Populace v Pelhřimově, její národnost, náboženské a politické smýšlení	35
3. Od Umělecké komise k odboru Klubu Za starou Prahu	
3.1 Regulační plán Pelhřimova a Umělecká komise	39
3.2 Založení Odboru Klubu Za starou Prahu a jeho činnost	45
3.3 Monografie Pelhřimov, Karel Polesný a Zdeněk Wirth	50
4. Snahy o zachování starého rázu Pelhřimova v nové moderní podobě	
4.1 Úprava Svatovítského náměstí, regulace říčky Bělé, Městské sady	54
4.2 Hotel Rosol	60
4.3 Pavel Janák v Pelhřimově	66
4.4 Snahy o krásný Pelhřimov mimo odbor Klub Za starou Prahu - Okrašlovací spolek a František Bernard Vaněk.....	77
4.5 Chocholův kříž	80
5. Reflexe mentality obyvatel maloměsta v přístupu k památkové péči	
5.1 „Krytina lepenková kazí vzhled českých měst“	82
5.2 Kulturní elita a maloměstský občan	85
6. Závěr	
6.1 Masarykovy chlapecké školy a vývoj v druhé polovině 20. století	92
6.2 Čas města, čas dlouhého trvání	93
6.3 Památková péče počátku století a mladí architekti	94
6.4 Zlatá éra pelhřimovské architektury?	96
Použité prameny a literatura	100
Přílohy	104

Úvod

Během 19. století se měnil vzhled evropské krajiny i obyvatel. S uvolněním feudálních vztahů a industrializací přišel přesun obyvatelstva a jejich nové pojetí života. Architektura lidských sídel vždy reflektovala potřeby, vkus a dobové vnímání světa obyvatel. Koncepce měst následovala a vykládala mentalitu měšťanů. Jeho základní podobou bylo místo po trh, v blízkosti kostel a domy obchodníků. Ke komerční výměně, setkávání lidí a zboží přibýly postupně další funkce. Těm musela hmotná část města přizpůsobit svůj vzhled. Ve městech probíhaly velké změny demografické, technické a organizační.¹

Tyto obecné procesy jsem se pokusila naznačit na příkladu Pelhřimova. S použitím kulturně historické metody jsem hledala důvody proměn v obrazu města a snažila se je zapojit do obecnějších procesů. Pramennou základnou mé práce byly fond odboru Klubu Za starou Prahu a městská kronika v Státním okresním archivu Pelhřimov. V pelhřimovském Okresním muzeu jsem studovala ročníky regionálních tiskovin počátku 20. století. Nejvíce jsem čerpala z týdeníků Jiskra a Tábor, do kterých hojně přispívali i pelhřimovští občané.

Až do šedesátých let 20. století byla chápána urbanizace jen jako změna technického a stavebního vzhledu sídla, nikoliv jako časoprostorová proměna sociálního uspořádání společnosti.² Aby vědci dokázali pojmut celý problém fenoménu urbanizace, museli prohlédnout i mimo svůj obor. Na studiích tohoto procesu se sešli odborníci na ekonomii, geografii, historii, politické vědy, sociologii a antropologii.

Nově pojatá otázka urbanizace se vědecky zpracovávala v celé Evropě. V osmdesátých letech vycházely v Německu sborníky pod vedením berlínského profesora sociální historie Jürgena Kocky.³ Sledovaly vývoj německých měst 19. století a zaměřily se hlavně na funkci „profesionálního intelektuála“ (Bildungsbürger) ve městě.

---

¹ Leo F. SCHNORE, *The urban scene*, New York 1966, s. 12-13.

² Jedna z prvních celosvětových studií urbanizace proběhla na Kalifornské univerzitě v Berkeley. *The World's Metropolitan Areas*, International Urban Research, University of California, Berkeley – Los Angeles 1959.

³ Např. Jürgen Kocka (ed.), *Bürgertum im 19. Jahrhundert. Deutschland im europäischen Vergleich*, Bd. 1-3, München 1988.

Zkoumaný prostor sborníků si všímal jen Německa a bohužel nedosáhl až k českému prostředí. Svoji pětisvazkovou edici určenou městům vydávala od osmdesátých let i francouzská škola *Annales* pod vedením Georgese Dubyho.⁴

Z českých monografií stojí za to zmínit práce Martina Hampla, který vysvětloval urbanizaci jako dílčí složku obecného vývoje společnosti na jedné straně. Na druhé straně urbanizaci popisoval jako specifickou a autonomní. Není to proces změny jen jednotlivých měst, ale celé společnosti. Na Hampla navázala další řada českých sociologů a geografů.

Z popisů proměn českých měst 19. století se autoři věnovali doposud hlavně Praze. Na ní lze nejlépe představit proces urbanizace, ukázat propojování předměstí s jádrem města. Jiří Pešek⁵ porovnal Prahu let 1850-1920 s dalšími středoevropskými velkoměsty: Vídní, Mnichovem, Berlínem, Krakovem a Budapeští. Na příkladech těchto měst se obecně věnoval vzniku buržoazie a celkově struktuře velkoměstského obyvatelstva.

Otázkou velkoměsta a jeho urbanizace se zabývá monografie Pavly Horské, Eduarda Maura a Jiřího Musila.⁶ Zde se na práci zúčastnily obory historické demografie a sociologie. Urbanizaci spojují s průmyslovou revolucí a popisují změny ve společnosti, které tento proces provázely. Od středověké „urbanizace před urbanizací“ postupovali autoři až k pohledu do budoucnosti. Největší pozornost zde opět věnují Praze, jako jedinému českému velkoměstu srovnatelnému se zahraničím.

Menšími městy se zabýval v českém prostředí hlavně Jindřich Vybíral.⁷ Z jižních Čech si k popisu historizující architektury mimo šlechtická sídla zvolil České Budějovice, Tábor a Bechyni. Stavební činnost těchto měst se během 19. století zvyšovala a v nových čtvrtích i v centru rostly nové spolkové domy, muzea nebo obytné budovy a továrny.

---

⁴ Georges DUBY (ed.), *Histoire de la France urbaine*, sv. I – V, Paris 1980 – 1985.

⁵ Jiří PEŠEK, *Od aglomerace k velkoměstu. Praha a středoevropské metropole 1850-1920*, Praha 1999.

⁶ Pavla HORSKÁ – Eduard MAUR – Jiří MUSIL, *Zrod Velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha – Litomyšl 2002.

⁷ Jindřich VYBÍRAL, *Století dědiců a zakladatelů. Architektura jižních Čech v období historismu*, Praha 1999.

Tento stavební rozvoj, jako rekapitulace dosavadních historických slohů, značil skoncování s minulostí a krok do nové budoucnosti.

V posledních letech se objevilo několik edic věnujících se čistě českým a moravským městům. Karel Kuča v nakladatelství Libri postupně vydává encyklopedii popisující současná i zaniklá sídla městského typu.⁸ Několikasvazkový počín je spíše populárně-naučný a pro historika může být odrazkou se základními informacemi. Další více svazkovou edicí určenou široké veřejnosti je *Místopisný obrázkový atlas*,⁹ plný mapek, obrázků a fotografií. Nakladatelství Lidové noviny také vydává svou edici týkající se měst.¹⁰ Jednotlivé svazky edice *Dějiny českých, moravských a slezských měst* se věnují vždy určité lokalitě.

Z regionálních prací určených veřejnosti je výborně zpracovaná kniha Pelhřimovsko v druhém tisíciletí, vydaná Okresním muzeem. Velmi oblíbenou se v Pelhřimově stala kniha Marie Dojavové, popisující historický vývoj jednotlivých domů ve městě, původně připravována jako metodický list pro školy.¹¹ Největším odborníkem na Pelhřimovskou architekturu posledních dvou století je bezesporu pan Jiří Černý, dnešní diecézní konzervátor v Českých Budějovicích. Ke studiu přesného popisu památek může i dnes dobře sloužit pozitivistický *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese pelhřimovském* Josefa Soukupa, vydaný počátkem 20. století.¹²

---

⁸ Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996n.

⁹ Milan MYSLIVEČEK, *Místopisný obrázkový atlas aneb Krasohled Český*, Praha 1998 - 2010.

¹⁰ Např. Marie TOŠNEROVÁ - Irena BENKOVÁ, *Beroun*, Praha 2008; Renata PISKOVÁ - Ivana EBELOVÁ, *Jihlava*, Praha 2009.

¹¹ Marie DOJAVOVÁ, *Tajemství zdí města Pelhřimova*, Pelhřimov 2002.

¹² Josef SOUKUP, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese pelhřimovském*, Praha 1903.

1. Město

1.1 Město a jeho vzhled v 19. století

„Nostalgie nad ničením starožitností nebo tichý odpor proti neobratným adaptacím uličním ovládá dnes již celé vrstvy společenské i na venkově,“¹³ psal Zdeněk Wirth ve věstníku *Za starou Prahu* roku 1910. Podobné pocity se začínaly po přelomu století rozšiřovat i mimo největší město českých zemí. Ačkoliv ochránci památek Prahu neopouštěli, viděli i mnoho jiných míst, kde bylo třeba pomoci a odborné rady. A tak se hned na začátku přesuňme z velkoměsta na venkov. Jak vypadalo takové typické maloměsto konce 19. století v Čechách? Podíváme-li se na obrazy menších měst druhé poloviny 19. století, nenajdeme téměř žádných rozdílů mezi nimi a vedutami vzniklými v 18. století. O polovině 19. století se nedá mluvit jako o rozvoji českých měst. Přeměna ranně novověkého města v kapitalistické centrum průmyslu regionu probíhala nesmírně pomalu. Kromě příznivých okolností, jako bylo rychlé tempo kapitalistické industrializace, tu působila i řada zpomalujících vlivů, především sociální a politické. Proměna vzhledu města, výstavba nových budov a vůbec veškerá změna zevnějšku šla o krok napřed před změnou kolektivní mentality měšťanů. Jak napsal Otto Urban: „*Tato „městečka na dlani“ skýtají rozporný obraz idylicky poklidné malebné stálosti a uspořádanosti, ale současně také poněkud znepokojující strnulosti a nehybnosti.*“¹⁴ Měšťané pozorovali rozpad cechovní společnosti a cítili, jak se město otevírá svému okolí. Poměrně dlouhou dobu jakoby nevěděli, jak se k novému světu postavit.

Nejstarší pohled na Pelhřimov je dílem tamního rodáka Vojtěcha Benedikta Juhna.¹⁵ „*Siluetu věžovitých bran nad starobylými štíty barokních a renesančních domů, sličné*

---

¹³ Zdeněk WIRTH, *Klub Za starou Prahu zřizuje odbory na venkově*, *Za starou Prahu*. Věstník Klubu Za starou Prahu (dále VKZSP) 1, 1910, s. 2.

¹⁴ Otto URBAN, *K některým aspektům životního stylu českého měšťanstva v polovině 19. století*, in: *Město v české kultuře 19. století*, Praha 1983, s. 34.

¹⁵ Vojtěch Benedikt Juhn, nar. 21. 3. 1779 v Pelhřimově, zemř. 28. 12. 1843 v Jindřichově Hradci; teolog, jenž působil jako profesor a rektor v semináři v Českých Budějovicích, jindřichohradecký probošt. Realizoval se též jako výtvarný umělec, kreslil veduty měst a pohledy na hrady a zámky. Více Jan FRIED, *V.B. Juhn. Nejstarší jihočeský malíř měst*, Pelhřimov 1944 (zvláštní otisk z Týdeníku z Českomoravské vysočiny).

báně kostelních věží bartolomějské a svatovítské, mariánská barokní kaple, a taky zámek s hodinovou věžičkou, spoluvoří překrásnou vedutu historického jádra Pelhřimova,“ popsal Juhnovo vyobrazení Milan Mysliveček.¹⁶ Veduta se dívala na město roku 1812 od jeho východní strany. Můžeme zde vidět typický obraz městečka 19. století (a snad i 18. století, jak píše Otto Urban).

Pro siluety venkovského sídla českých zemí je typická kompozice do trojúhelníku, kde centralizované stejně vysoké střechy převyšuje v jejich prostředku jen věž kostela. Tento model je v pelhřimovském případě rozbit ještě dvěma věžemi městských hradeb. Tak město Pelhřimov tvoří svým horizontem spíše písmeno W. Na Juhnově vyobrazení můžeme spatřit hradební zeď s cimbuřím ve své plné kráse, jak stála na Příkopech ještě v počátku 19. století. Předměstí se rozkládala hlavně na místě původní osady. Za branami se vyjímal špýchar, kaple Panny Marie a ještě původní kostel Kalvárie.

Ottův slovník naučný¹⁷ z roku 1901 popisuje heslo *město* jako větší osadu, pro jejíž obyvatelstvo je typické se živit obchodem nebo průmyslem. Je to středisko škol, úřadů a četných kulturních ústavů. Encyklopedie popisuje město stále jako středověký útvar, ačkoli se trochu snaží novodobé město od středověkého odlišit. Město (civitas, urbs, oppidum, castrum) se od ostatních sídel diferencuje hlavně souborem práv a hrazením. Na druhé straně stojí osada otevřená, neohrazená – vesnice (vicus, villa, curtis, locus).

Masarykův slovník naučný¹⁸ o téměř třicet let později vykládá *město* jako těsné nakupení velkého počtu lidí k trvalému sídlení. Navíc si jasněji uvědomuje, že novodobé město svou spoluprací charakterizují měšťané, kteří vytvářejí zvláštní sociální prostředí a vlastní kulturní ráz. Město podle něj je střediskem duševní kultury, vědy umění i rušnějšího spádu života. Z měst se rozšiřují technické i duševní vymoženosti na venkov. Tato o něco mladší encyklopedie si všimla i nových nepříznivých vlivů města na jeho obyvatele. Šířila se podle něj v současných velkých sídlech duševní i morální degenerace,

---

¹⁶ M. MYSLIVEČEK, *Místopisný obrázkový atlas*, sv. IV, Praha 2001, s. 44.

¹⁷ Heslo *Město*, in: Ottův slovník naučný, sv. XVII, Praha 1901, s. 166-170.

¹⁸ Heslo *Město*, in: Masarykův slovník naučný, sv. IV, Praha 1929, s. 891-893. Encyklopedie Diderot popisuje město jako „*sídelní útvar splňující určité minimální podmínky pro označení město*“. Může to být velikost populace, ekon. aktivita mimo zemědělství, hustota osídlení nebo služby. Heslo *Město*, in: Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích, sv. V, Praha 1999, s. 144 – 145.

což zvyšovalo úmrtnost ve městech. Kulturu měst dvacátých let popsala jako racionalistickou a mechanickou, jako prostředí, kde jsou si obyvatelé navzájem cizí.

Čteme-li, jak popisuje Josef Dobiáš¹⁹ ve svém článku pro časopis Krása našeho domova Pelhřimov počátku 20. století, zdá se, že se na městě za posledních sto let od doby Juhnovi snad nic nezměnilo. „*Řady a skupiny stulených k sobě domů a domků, nad nimiž jako na stráži stojí mohutné brány s radnicí jako reprezentanti obce a vysoké věže kostelní – reprezentanti církve.*“²⁰

A přece je to jen neměnnost zdánlivá. Věci se změnilы svým přirozeným způsobem a často dosti neslyšně a neviditelně na první pohled. Město žilo, stejně tak jako jeho obyvatelé. Pokud si měšťané brali nový kabát, pak se převlékalo i jejich město. Život města popsal Jiří Černý na prvních stránkách publikace o architektuře Pelhřimova posledních dvou století: „*Žádné město není jen souborem hmotné kultury, budov a komunikací, ale z určitého úhlu pohledu je především živým organismem, jehož duchovní obraz spoluvytvářejí duše jednotlivých obyvatel. Podobně jako lidská bytost, má i město svou - očím neviditelnou – „duši“ a své viditelné „tělo“, jež je tvořeno vlastním sídelním útvarem. Dimenze duchovní a hmotná jsou spolu těsně spjaty a vzájemně se ovlivňují tak, že je nelze oddělovat.*“²¹

Henri Lefebvre definoval rozdíl mezi městem a jeho obyvateli. Město v jeho hmotě označil za jasně definovatelný objekt. Je to skupina domů a prostoru, mající určité hranice. Městská společnost oproti tomu není empirický fakt, ale objekt virtuální nebo možný. Je hnutím myslícím vpřed určitě a konkrétně. Pokud virtuální a možný je částí opravdového, nese s sebou společnost určitý směr, kam se město v budoucnu vydá.²²

Co se ve městě změní dřív? Jsou to jeho vnější podoba, jeho ulice, čtvrti a monumenty nebo je to nejprve mentalita obyvatel? Mění obyvatelé své město nebo město mění obyvatele? Během osmnáctého a devatenáctého století počal Pelhřimov svou dosud největší proměnu. Hned na počátku 18. století byl postaven sklad soli těsně za zámekem vně

---

¹⁹ Josef Dobiáš, nar. 26. 9. 1888 v Pelhřimově, zemř. 20. 1. 1972; universitní profesor na KU v Praze, člen České akademie věd a umění, napsal Dějiny královského města Pelhřimova a j. okolí; Podrobněji Jan KOUTNÍK, *Pelhřimovsko roku 1888*, Pelhřimov 1988; Josef BLŮML - Dagmar BLŮMLOVÁ - Bohumil JIROUŠEK, *Jihočeši v české historické vědě*, České Budějovice 1999, s. 115-132.

²⁰ Josef DOBIÁŠ, *Pelhřimov*, Krása našeho domova 9, 1913, s. 1-5.

²¹ Jiří ČERNÝ, *Pelhřimov. Obraz města v architektuře 19. a 20. století*, Pelhřimov 1996, s. 1.

²² Henri LEFEBVRE, *The Urban Revolution*, Minnesota 2003, s. 45.

hradeb, o dva roky později se započalo se stavbou kostela Panny Marie při silnici na Jindřichův Hradec. Stavba trvala do roku 1730. Téhož roku byl na vršku západně od města postaven špýchar v barokní podobě. 19. století měnilo obraz města jak bořením, tak novou výstavbou. S bouráním se začalo hlavně v blízkosti hradeb. Byla zbořena menší brána stojící před bránou Rynářeckou, tzv. Kolíbka, poté i samo předbraní Rynářecké brány, Solní brána a malá Pražská branka vedoucí z města na sever. Budovaly se hlavně větší stavby důležité pro rozvoj služeb ve městě jako školy, nemocnice, soud nebo Národní dům.

Panorama nízkých střech stejné výšky s jemně vystupujícími církevními či světskými věžemi se začalo měnit. Během 19. století se tyto dominanty počaly ztrácet v nových budovách škol, bank, továren i činžovních domů.²³ Zde se započal pomalu ale jistě měnit obraz Pelhřimova, malého městečka stojícího v dolíku ohrazeného hradbami. Za jeho prstencem zdí se začínaly zvedat nové vysoké budovy soudu, nemocnice, špýcharu a dalších. Jejich výška byla ještě umocněna tím, že předměstí Pelhřimova se na všechny strany zvedá vzhůru do kopců.

V dnešním panoramatickém pohledu na město jasně převládá bytová výstavba a průmysl.²⁴ Což sice v 18. a 19. století začalo, ale bylo dokončeno hlavně v období po druhé světové válce, kdy se na návrší kolem silnice na Prahu stavěly od 60. let výškové panelové domy. Dnes ze starého historického Pelhřimova vykukují dvě brány a věž hlavního kostela už ne tak směle jako dříve. Z některých pohledů tyto typické dominanty města bohužel již nejsou k vidění.

Opusťme vršky rozkládající se kolem starého Pelhřimova a sestupme dolů do údolí, do dolíku, kde stojí městečko, na které jsme se před chvílí dívali. *„Modravý soumrak zahalil domy s podloubím, radnici i okresní hejtmanství a letní večer voněl živočišnou vůní kvetoucího hlohu, teplého žitného chleba a pokropeným prachem. Po ulici se táhly fůry s naloženým senem; u hydrantu se shromáždily služky; děti výskaly a mezi nimi radostně pobíhali psi se zakroucenými chvosty v podobě hodinového péra.“*²⁵

V polovině 19. století bychom vešli do malého uzavřeného města, které tvořilo čtvercové náměstí se dvěma ulicemi. Průčelí domů se výstavně ukazovala a zakrývala

---

²³ J. ČERNÝ, *Pelhřimov*, s. 1.

²⁴ *Tamtéž*, s. 46.

pohledy do dvorů a zahrad. Pelhřimov byl krásnou ukázkou jednoho z malých středoevropských měst, která rostla od vrcholného středověku v souzvuku a měnila se jemně a harmonicky podle ducha doby a podle konzervativního vkusu jeho obyvatel. „*Stará náměstí malých měst skládají se z domů – možno říci – dokonalých i co do zevnějšku a celkový obraz náměstí právě proto, že se všechny jeho stavby opíraly dobrovolně a bezpečně o spolehlivé direktivy rázu města, je tak vyrovnaný a bez chyb,*“ liboval si v starém rázu pelhřimovské architektury Pavel Janák.²⁶ Pelhřimovské náměstí se měnilo kontinuálně podle slohů, které na sebe vždy navazovaly. Jejich vzhled vždy odpovídal dobovému vkusu, estetickému cítění, konkrétní situaci, technické vyspělosti i finančním možnostem obyvatel.²⁷ Město se měnilo s jeho obyvateli a stejně tak jako je část měšťanů „zazděna“ v domech, tak žijí i duše domů v měšťanech. Jak se domníval Zdeněk Wirth: „*Stáří památky jest výsledkem přirozeného procesu přírodního a dokladem, že je památka jen článkem souvislého řetězu vývojového, jehož částí jsme i my sami.*“²⁸

Na mapách stabilního katastru z let 1830 – 1850 jsou zakreslena města v Čechách ještě ve své středověké struktuře.²⁹ Zástavba byla zhuštěná, většinou téměř pravidelného půdorysu obemknutá zdmi hradeb, které jej oddělovaly od okolní otevřené krajiny i od nesouměrně rozložených předměstích podél výpadových komunikací.

Ve středověku znamenalo město skupinu obyvatel, jimž bylo společné živobytí řemeslem a určitá svoboda oproti poddanskému venkovu. Město si chránilo své svobody hradbami a jejich brány byly symbolem jiného života. Jak je přesvědčen Karel Polesný, byly to „*pomníky to svobody.*“³⁰

„Svobody“ neznamenal pro středověkého měšťana svobodu míněnou v dnešním slova smyslu. Jednalo se o různá oprávnění a privilegia. Ta nebyla vydobyta v boji s nositelem moci, ale práva majitel městu propůjčoval. Jiří Kejř popisuje udělování

---

²⁵ Karel POLÁČEK, *Okresní město*, Praha 1960, s. 19.

²⁶ Pavel JANÁK, *Starobylý ráz krásného náměstí v Pelhřimově ohrožen novostavbou hotelu*, VKZSP 3, 1912, s. 33–35.

²⁷ J. ČERNÝ, *Pelhřimov*, s. 1.

²⁸ Zdeněk WIRTH, *Zásady ochrany památek a veřejné estetiky. I. obnova a udržování*, VKZSP 1, 1910, s. 25 – 26.

²⁹ Aleš VOŠAHLÍK, *Ochrana urbanistických hodnot 19. století*, in: *Město v české kultuře 19. století*, Praha 1983, s. 292.

svobod „*jako projev autolimitace panské moci.*“ Důvodem byla oboustranně žádoucí hospodářská prosperita města. Právo mělo podpořit efektivnost práce a ekonomickou aktivitu měšťanů a tím přinést ovoce jak jim, tak vrchnosti.³¹ Tato svoboda vyjadřovala právní statut města, i když se v její míře jedno město od druhého lišilo. Dále se uvnitř hradeb vyskytovala ještě druhá svoboda – osobní svoboda měšťanů, znamenající vynětí z poddanství. Měšťané byli svobodni ve svém osobním postavení, měli majetková a dědická práva, což mělo charakterizovat jejich rovné postavení. Tento stav byl chráněn a jeho porušení znamenalo velkou ztrátu.³²

Podle Karla Polesného se česká společnost během 19. století změnila od základů. „*Svoboda stala se údělem každému.*“ Proto již, jak psal, nebylo třeba rozdělení na město a venkov.³³ To mělo následně zásadní vliv na rušení obranných systémů a propojování nových i starých předměstí se samotným městem. Nové obyvatelstvo přišlo do města. To se nutně muselo rozpínat, vnitřní část uvnitř hradeb neměla šanci všechny nově přichozí ubytovat. Tím se původní opevněné město stalo vlastně historickým centrem sídla moderního, průmyslového.³⁴ Mimo to města měnila i svůj postoj k řece. Ta měla velký efekt na vzhled města. Začaly se stavět parky, zástavba byla projektována do bloků, budovaly se první činžovní domy, dělnické kolonie i vily, byly potřeba společenské budovy, muzea, galerie, divadla, obchodní domy, administrativní budovy či banky, školy nebo nemocnice.

Karel Polesný v jedné ze svých přednášek v Pelhřimově ukazoval, jak velký byl skok mezi stoletím 18. a 20. Pokrok se dal lehce dokumentovat vnějším obrazem města: „*Pryč je uzavřený život mezi zdmi hradebními.*“ Upozorňoval na to, že nyní je na obyvatelích samotných, aby se přičinili. „*Běží o to, abychom našli harmonii, krásný soulad života dřívějšího s životem nynějším a vytvořili podmínky života budoucího, tak čistého a teplého jako paprsky jarního slunce, volající květy k novému životu.*“³⁵

Čechy se v posledním století habsburské monarchie lišily od ostatních zemí říše hustotou osídlení. Ta převyšovala průměr celé monarchie dva a půl krát. V Čechách se

---

³⁰ Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Pelhřimov (dále SOKA Pelhřimov), fond Karel Polesný, kart. 1, Polesného poznámky.

³¹ Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v Českých zemích*, Praha 1998, s. 278.

³² *Tamtéž*, s. 279.

³³ SOKA Pelhřimov, fond Karel Polesný, kart. 1, Poznámky.

³⁴ A. VOŠAHLÍK, *Ochrana urbanistických hodnot*, s. 301.

nacházelo na 100 km² přibližně 25 obcí. To přinášelo jistou konkurenci pro hospodářský rozvoj. Vesnice ležící v blízkosti města tvořily něco jako jeho druhé hrazení. Otto Urban tuto situaci nazývá „*dvojí uzavření města*.“ Poprvé vlastními kamennými hradbami a podruhé svým venkovským zázemím. S těmito vesnicemi žilo městečko „*po generace ve svérázné symbióze, (...) umožňující právě jen prostou reprodukci sociálně ekonomické a kulturně politické reality, a nic víc.*“³⁶ Zamrzlé idylické vztahy města s jeho vesnicemi přibrzdily jeho rozlet a samostatný rozvoj. To mohl být jeden z důvodů, proč se města poloviny 19. století zdají stagnující. Na druhou stranu opatrnosti a tradičnosti měšťanského stavu můžeme vděčit za to, že si obec po dlouhou dobu, navzdory probíhajícímu industrializačnímu procesu, udržela svůj maloměstský venkovský ráz. To samozřejmě stereotypy veřejného i soukromého života jen umocnilo.

Konzervativnost a jistá zaostalost českých maloměšťanů v polovině 19. století byla zřejmá i některým současníkům. Zajímavě se o českých městech vyjádřil anonymně třicetiletý Jan Palacký³⁷ v *Böhmische Skizzen*. Publikaci, jež měla sloužit k informování německé veřejnosti mimo České země o poměrech v Čechách. Informační brožurka byla vydána roku 1860 v Litomyšli.

*„V Čechách je velký počet malých měst /asi 750/, která po tři staletí postupně chudla. (...) Měšťanstvo v nich zůstalo takové, jaké bylo v celé Evropě ve středověku, tj. zbabělé, podlézavé, falešné a filistrovské, se všemi vlastnostmi emancipovaného otroka anebo poddaného, který unikl před svým údělem do města.“*³⁸

Téměř všechna česká města kromě Prahy a lázeňských měst byla podle něj vlastně jen velké vesnice, což dokazoval i fakt, že většina jejich obyvatel žila z půdy. Pár výjimek se nacházelo jen na severu země. Měšťanstvo označil Palacký za relativně nejzaostalejší a kulturně zanedbanou vrstvu obyvatel. Vyčítal měšťanům, že se v touze být vyšší vrstvou, naučí trochu německy, to ale provází fakt, že zapomenou česky. Ačkoliv německy neumí pořádně, jsou „*sebeuspokojení polovzděláním, omezení a maloměšťáctí.*“ V Čechách tak již dlouho probíhal dlouhodobý úpadek měst jak kulturní, tak politický i náboženský a jediným, čím se dala situace v českých městech poloviny

---

³⁵ Jihočeský kraj 1, 1910, s. 30.

³⁶ O. URBAN, *K některým aspektům*, s. 35.

³⁷ Prof. PhDr. Jan Křtitel Kašpar Palacký, nar. 1830 v Praze, zemř. 1908 v Praze; český geograf, biogeograf, univerzitní profesor, politik a mecenáš.

19. století charakterizovat, byl „*jakýsi stav universální bezcharakternosti, za kterou se skrývá všechno, osobní zájmy, servilnost a nejrůznější nekalé tendence*“.³⁹

Na druhou stranu by nebylo správné městům této doby příliš křivdit. Zdá se, že právě počátkem druhé poloviny 19. století se města začínala vyhrabávat z prachu, do kterého se již dávno propadla, a pustila se do aktivizace svých sil. Zakládaly se právě první spolky a obyvatelstvo se začínalo zajímat více než jen o sebe a počínalo se dokonce občansky angažovat. V padesátých letech byla česká maloměsta v té nejhlubší propasti. Nebylo již možno dalšího propadu. Z této pozice začala složitě vyrůstat moderní česká kapitalistická společnost a její města.

Tradiční místo konání trhů se pomalu začínalo měnit v centrum hospodářství a také kultury. Proto bylo nutné dobudovat systém školství ve městech a vytvořit dostatek veřejných kulturních institucí, jako byly například spolkové domy či sokolovny. Tohoto podstatnějšího zlomu v urbanizaci česká města dosáhla teprve během druhé poloviny 19. století, hlavně v 80. letech.⁴⁰ Od 90 let se začínalo se změnou středověké image města ve velkém. Plánovaly a prováděly se moderní přestavby měst, konečně přišla na řadu i integrace města samotného s jeho stále se rozšiřujícími předměstími, budovaly se kulturní, hygienická i sportovní zařízení.

Urbanizace 19. století byla nutně spojena s industrializací společnosti.⁴¹ Oba dva procesy se navzájem ovlivňovaly. Do pojmu urbanizace nelze zahrnout jen otázku měst. Je to proces prostorové organizace celé společnosti. Od 60. let 20. století se navíc chápe nejen jako statistická čísla přesunu obyvatel do města, ale přidává se pohled sociologický a antropologický. Urbanizací se myslí i šíření hodnot a postojů městské kultury.⁴²

Stavět nové ulice, jak píše Otto Urban, bylo mnohem jednodušší, než měnit vnitřní atmosféru a hluboce zakořeněné stereotypy mentality obyvatel. Ze dna propasti poloviny 19. století ukazovala cestu vzhůru změna zevnějšku se současně probíhající proměnou sociální struktury obyvatel.⁴³ Jak se města zvedala, hledala i ztracenou samostatnost, sebedůvěru, odvahu, smělost a jistotu. Brala situaci do svých rukou.

---

³⁸ O. URBAN, *K některým aspektům*, s. 37.

³⁹ *Tamtéž*, s. 38.

⁴⁰ J. PEŠEK, *Od aglomerace*, s. 23.

⁴¹ P. HORSKÁ – E. MAUR – J. MUSIL, *Zrod Velkoměsta*, s. 15.

⁴² *Tamtéž*, s. 11.

⁴³ O. URBAN, *K některým aspektům*, s. 42.

Jakmile vstoupila „na českou dějinnou scénu pevně organizovaná města, stalo se měšťanovo sebevědomým subjektem, který z vlastní iniciativy a zodpovědnosti sám spoluutváří své místo.“⁴⁴

Pelhřimov na počátku 20. století popsal starosta František Fára v dopise Karlu Polesnému, kde mu na požádání sděloval údaje pro chystanou monografii. Při posledním součtu obyvatel měl Pelhřimov 5400 lidí, kteří bydleli v celkem 87 domech uvnitř města a 354 domech na předměstí. V posledních 5 letech přibylo úplně nových 50 obytných stavení. Ve městě stálo a pracovalo 14 průmyslových podniků: továrna pro kartáče – dříve Josef Hrdina, firma Hermann a Fleisehl, měšťanský právovárečný pivovar, parní mlýn a pila Karla Kulíka, parní pily Josefa Brože a Josefa Hrubého, barvírna Jana Kouřimského, firmy pánů Kärgera Galoricha, Josefa Bienenfelda, Kotta a Zajíce, škrobárna, městská kruhová cihelna, městská elektrárna a nábytkové truhlářství Jana Koubka. Během roku se ve městě konalo celkem 5 výročních trhů. S těmi byly spojeny vždy velké trhy dobytčí a koňské. Trhy, kde si měšťané i obyvatelé okolních vesnic mohli pořídit potraviny a výrobky denní spotřeby, se konaly dvakrát v týdnu – a to vždy ve středu a v sobotu. Město bylo majitelem velkostatku zapsaného v zemských deskách. Starosta si byl dobře vědom, jak důležitou roli hraje v průmyslovém rozvoji města železnice a informoval Polesného, že se pracuje na „brzkém“ postavení dráhy Pelhřimov – Červená Řečice – Čechtice – Královice – Zruč s přípojkou na Kutnou Horu.⁴⁵ Maloměsto se snažilo nezahálet ani kulturně a bylo zde činných celkem 25 spolků. Fára se nezdráhal hodnotit charakter obyvatel a psal, že „*ráz města jest starobylý a obyvatelstvo jeho po výtce zemědělské a stále (...) konzervativní.*“ Obec myslela i na budoucnost a byla si vědoma, jak moc úsilí i financí bude zapotřebí k tomu, aby Pelhřimov vzkvétal a držel krok s ostatními podobnými městy. „*Pokud běží o provádění velkých projektů pro město užitečných, vodovod, kanalizace, stavba nové radniční budovy, tolik dnes potřebná stavba škol a j. bude k tomu potřebí značného peněžního nákladu, jemuž se v nejbližších létech obec pokračující duchem času neubrání a jež bude nutno hraditi mimořádnými půjčkami většími na úmor a úrok z příjmů obce řádných.*“⁴⁶

---

⁴⁴ J. KEJŘ, *Vznik městského zřízení*, s. 286.

⁴⁵ Nikdy se nerealizovalo.

⁴⁶ SOkA Pelhřimov, fond Klub Za starou Prahu – odbor Pelhřimov (dále jen: KZSP – Pelhřimov), dopis Polesnému od starosty Fáry ze dne 2. října 1910.

1.2 Památková péče na přelomu 19. a 20. století

Snaha o zachování památek vycházela po celé zemi od kulturních špiček společnosti. Mohli to být historici, stavitelé, teoretici, umělci, spisovatelé nebo představitelé církve. Oni první si všimli, že hon za moderním životem a sny o lepších zítčích boří a ničí staré kořeny lidstva. Umělecké elity si uvědomily krásy a vnitřní hodnoty starých památek takových, které připadaly někdy na první pohled ošklivé, polozbořené a nehodící se.

Pelhřimovský děkan přistupoval k historii na základě víry. Považoval památky za součást našeho života a je samotné za živé bytosti. Podle něj bychom se k nim měli chovat s úctou stejně jako ke starým lidem. *„Myslím, že k úctě k předkům a ke všem památkám, ať nám je zachovalo sochařství nebo malířství, architektura nebo píseň, kroje nebo zvyky zavazuje nás i Boží přikázání: Cti otce svého i matku svou! (...)*

Byl jsem vždy tichým, ale nadšeným památkářem. Nemohl jsem vždycky ve městě zadržet krumpáč, když byl napražen na odkaz otců, ale zato jsem chránil úzkostlivě, co bylo v dosahu mé vlastní působnosti.“⁴⁷

Co nás vede k potřebě staré nemovitosti chránit a starat se o ně? Jsou opravdu pro nás živé? Jimi prošlo tolik generací, byly svědky důležitých událostí i lidských emocí, připomínají nám minulost lidstva, minulost města i minulost nás samotných. Život náš i životy našich předků v blízkosti památek jim snad dávají právo na bytí.

Miloš Stehlík popisuje památku jako *„neoddělitelnou (ale bohužel oddělovanou) část denní existence člověka. Je však nezbytná, bez ní se ocitáme v hluboké duchovní prázdnosti, která – mimo jiné – může být jednou z příčin velkých katastrof.“⁴⁸* Bez trvání hmatatelné historie kolem nás bychom pozbyli vlastních kořenů. To může být jeden z důvodů naší potřeby památná stavení a umělecké předměty uchovávat a dokonce i za ně bojovat, snažit se je uchránit a léčit je, aby přežily nás a my je mohli předat našim potomkům jako cenné dědictví.

---

⁴⁷ František Bernard VANĚK, *Vlaštovky se vracejí. Kniha pamětí*, Praha 1946, s.135.

⁴⁸ Miloš STEHLÍK, *Mizející svět památek*, Vlastivědný sborník Pelhřimovska (dále VSPE) 5, 1994, s. 3-7.

„Také památky výtvarného umění jsou jako živý organismus: podléhají nemocem, stárnou a umírají. (...) Požáry, války, surovost a nevědomost je ničí a zohavuje, nepříznivé počasí, cizopasnici je ohlodávají. A tak nastávají majiteli povinnosti lékaře.“⁴⁹

A jako lékařům by nemělo záležet na tom, jak je jeho pacient, který potřebuje léčby, starý, jaký má styl, či jak se obléká, tak i ochránci památek by podle Zdeňka Wirtha neměli rozlišovat mezi historickými slohy. Moderní člověk si nevybíral památku podle toho, zda byla uznaná, oficiální, ale měl se rozhodovat spíše intuicí, *„jemu je každý umělecký výtvar milý, dovede-li v něm vyvolati citové souznění a zájem duševní; stylový výtvar nebo naivní práce lidová, celkový obraz města nebo krajiny, ruina hradu nebo skalní útes – vše má stejnou cenu jako „památka“.* Jeho poměr k památce neurčuje již jen výhradně estetická záliba ve formě, ale stále více i vědomí toho, že památka je ve svém celkovém zjevu jenom část vší přírody, nás obklopující, ba dílem přírody samým.⁵⁰

Na počátku 20. století se silně rozšiřuje názor, že stejně jako o přírodu bychom měli dbát o památky. Lidé si počali uvědomovat, že záleží jen na nich, jak se k přírodě i ke svým dějinám zachovají, jak je dokáží ošetřit. Zda je předají dalším generacím v takové podobě, v jaké je dostali od svých předků. Proti zachovávání minulosti ale stál moderní člověk, toužící po pokroku. Je opravdu ochrana starých budov překážkou v rozvoji města? Má se stará nevyhovující budova jednoduše nahradit něčím novějším, praktičtějším? Architekt Pavel Janák považoval za *„nespravedlivý názor, že snaha po zachování starého rázu směřuje proti potřebám moderního života a omezuje jeho svobodu. (...) Zachování rázu znamená nejen jeho udržení, ale i jeho další rozvíjení jak po stránce stavebně sociální, tak po stránce stavebně estetické.“*⁵¹

Podobným názorům počátku 20. století ale předcházelo mínění daleko radikálnější. Snaha o dosažení původního vzhledu památky vedla k jejímu očištění od pozdějších přestaveb, přístaveb a dekoru. Avšak provádění těchto očistných úprav památek mířilo k ničení veškerých mladších detailů a tím i k setření toku času, který památka žila. Ztrácely se stopy vývoje a originální a individuální pojetí dané památky. Mnohdy si stavitelé navíc přimysleli prvky, které se na objektu nikdy nevyskytovaly.

⁴⁹ Krása našeho domova 2, 1906, s. 156-157.

⁵⁰ Zdeněk WIRTH, *Zásady ochrany památek a veřejné estetiky. I. obnova a udržování*, VKZSP 1, 1910, s. 25 – 26.

⁵¹ P. JANÁK, *Starobylý ráz*, s. 33–35.

Přidávala se zdobení taková, která architekt považoval za typická pro dobu vzniku památky.

„V důsledku toho dochované stavby i v našem regionu (mj. hrad Kámen) ztrácely při regotizačních úpravách svoji tvarovou hmotovou autenticitu a byly proměňovány v neživé slohové schéma. Naštěstí puristická etapa postupně nahrazována vědeckou obnovou památek, při které již rozhodovali umělecká forma a hodnota díla.“⁵²

Památkový fond včetně celých historických jader se tak dostal v 2. polovině 19. století do patové situace. Na jedné straně se stavby, které se ještě nepokládaly za cennou památku, bořily, na straně druhé ty, jež byly pro svou historii obdivované a uznávané, se očišťovaly od svých pozdějších přestaveb tak, že obojí napáchalo téměř stejné škody. V boření a puristických přestavbách spatřovali obyvatelé měst projev pokroku a prosperity. Dnes se již na purismus pohlíží smířlivěji, než jak činila generace Maxe Dvořáka nebo Zdeňka Wirtha. Díky jejich často velmi kvalifikovaným zásahům se dosti památek zachránilo a na jejich přestavby dnes se již hledí jako na relevantní historickou fázi vývoje památky.⁵³

Ani Pelhřimovu se nevyhnula oblíbená praxe puristické úpravy památek. Zde se podobně jako jinde nahrazovaly hlavně barokní části staveb a inventáře a barokní úpravy novými neogotickými detaily a novotvary. Tak byl např. roku 1892 v pelhřimovském děkanském kostele sv. Bartoloměje odstraněn cenný ranně barokní oltář a byl nahrazen neogotickým výtvozem. Starý oltář z druhé poloviny 17. století byl uložen na půdě špýcharu za městem. O jeho navrácení se zasloužil pozdější pelhřimovský děkan František Bernard Vaněk roku 1919.⁵⁴ Jiným malým případem byla barokní kaplička sv. Mikuláše, která stála při silnici na Vlásenici. Byla však ve velmi špatném stavu, a tak byla roku 1854 zbořena. O rok později byla znovu postavena v původní barokní podobě.⁵⁵

---

⁵² Ivo BALÍK a kol., *Pelhřimovsko ve druhém tisíciletí*, Pelhřimov 2000, s. 63.

⁵³ Milan PAVLÍK a kol., *Regenerace historických budov, sídel a krajiny, ochrana památek*, Praha 1998 s. 8.

⁵⁴ J. ČERNÝ, *Pelhřimov*, s. 18; Jan KOUTNÍK, *Události kolem Pelhřimova v 19. století*, Pelhřimov 1991, s. 44.

⁵⁵ J. ČERNÝ, *Pelhřimov*, s. 18.

Začátkem konce puristických přestaveb se stala přednáška „*Moderní kult památek, jeho podstata a vznik*“ vídeňského profesora Aloise Riegla.⁵⁶ Týkala se nového návrhu památkového zákona pro habsburskou monarchii v roce 1903. Profesor v ní vyjádřil svůj nový postoj k ochraně památek. Upozornil na to, že dějiny tvoří články řetězce, které se nikdy nemůžou opakovat. Co má následovat, je vždy podmíněno předchozím.

Na památce hledal hned několik hodnot. Nebyla to pro něj jen hodnota jejího stáří a reprezentace určitého stupně vývoje, ale vyzdvihoval i citové stránky jako hodnoty pamětní, užité nebo umělecké.⁵⁷ „*Od historické památky se nežadá ani krása ani historická věrnost, ona sama je důkazem vývoje, kterému podléhá.*“⁵⁸ Jeho pojetí rozvířilo prach v rodící se památkové péči a většina teoretiků umění a architektů jeho učení přijala. Mezi nimi je možno jmenovat jeho přímého žáka a pokračovatele Maxe Dvořáka.⁵⁹ Ten po Rieglově předčasné smrti převzal v roce 1906 úřad generálního konzervátora pro Předlitavsko.

Požadavky na novostavbu v historickém prostředí našeho regionu formuloval v Českém jihu roku 1912 architekt Otakar Novotný. Podle něj je třeba hledět hlavně na harmonickou souhru starých budov a novostavby. Architekt musí být citlivý ke specifickému rázu města. Novotný radil, jak takového souladu dosáhnout. Je třeba si všimnout jasných tahů, které se na staré zástavbě opakují, umělecky vkomponovat novostavbu do starého obrazu místa tak, aby nerušila. To neznamena, že mezi barokní domy by se měla postavit barokní replika, ale říkal, že i moderní dům vedle století starého může pěkně dotvářet celkový obraz. „*Opakujeme ještě jednou, jest to choulostivá otázka vyžadující jemného umělce.*“ V Čechách se ale stavělo bohužel šablonovitě a „*bez zřetele na vnitřní potřeby maloměsta. Čím je ten dům nadutější a vyštafírovanější, čím*

---

⁵⁶ Alois Riegl, nar. 14. ledna 1858 v Linci, zemř. 17. června 1905 ve Vídni; rakouský historik umění, formalista, pozitivista, profesor university ve Vídni, spoluzakladatel vídeňské školy dějin umění; zabýval se ochranou památek.

⁵⁷ Alois RIEGL, (edd. Ivo HLOBIL – Ivan KRUIS), *Moderní památková péče*, Praha 2003.

⁵⁸ I. BALÍK a kol., *Pelhřimovsko*, s. 63.

⁵⁹ Max Dvořák, nar. 1874 v Roudnici nad Labem, zemř. 8. února 1921 v Hrušovanech nad Jevišovkou; profesor dějin umění, ředitel uměleckohistorického ústavu, prezident rakouského památkového úřadu, představitel vídeňské školy umění.

vyhlíží velkoměstěji, tím více se zamlouvá. Jest 'reprezentační'." ⁶⁰ Některé takové naduté stavby najdeme i v Pelhřimově. A nemusíme chodit z náměstí daleko.

1.3 Klub Za starou Prahu

Koncem 19. století se začala zvedat vlna bojovníků za staré památky v Praze. Než k zápasům došlo, musela přijít příčina, která oheň rozdmýchala. Do sedmdesátých let byl po celé zemi jistý stavební útlum. V Praze se moc nestavělo, když tak hlavně na předměstích jako na Žižkově, Smíchově nebo na Vinohradech. Pak ale nastala rychlá změna. V devadesátých letech došlo k bouřlivému rozvoji nových staveb a přestaveb. Byla to doba, kdy procházel intenzivní modernizací a restrukturalizací celý městský organismus. Předměstí se stávala ubytovací částí metropole, odkud obyvatelé cestovali do vnitřní části za službami, institucemi a prací.⁶¹ Praha se prudce rozrůstala ve svých předměstích a stavební rozmach se rozšířil také v historickém centru.

„Stačilo odjet na pár týdnů z Prahy a po návratu mohl člověk postrádat hned celé bloky domů nebo celé ulice. (...) Tehdy se však ukázalo téměř neúčinné protestovat proti jednotlivým demolicím, vždyť demoliční mašinerie se rozjela takovým tempem, že byla vážně ohrožena sama podstata Prahy jako historického města.“⁶²

Centrum města se postupně stalo zdravotně závadným a byla nutná decentralizace a přestavba. Moderní racionalistické urbanistické záměry přišly do konfliktu s institucemi ochránářskými - „romantickými a nehospodárnými,“ jak je označil Masarykův slovník naučný.⁶³

Na kritickou situaci ve městě odpověděly v dubnu 1895 dvě pražské organizace: *Spolek architektů a inženýrů* a *Umělecká beseda*. Sepsaly společně pamětní spis a poslaly výzvu městské radě. Jejich protest nebyl proti demolicím, vyjadřoval jen obavu nad nově stavěnou Prahou. Budovy totiž o několik pater převyšovaly starou zástavbu a tím zakrývaly některé klasické průhledy a typická panoramata Prahy.⁶⁴ Asanační snahy

⁶⁰ Český jih, 4. května 1912.

⁶¹ J. PEŠEK, *Od aglomerace*, s. 10.

⁶² Kateřina BEČKOVÁ (ed.), *Sto let Klubu Za starou Prahu 1900-2000. Jubilejní sborník*, Praha 2000, s. 28.

⁶³ Heslo *Město*, in: Masarykův slovník naučný, s. 891-893.

⁶⁴ K. BEČKOVÁ (ed.), *Sto let*, s. 29.

zastupitelstvo zdůvodňovalo hygienickými důvody, snahou o likvidaci slumů v centru města, nutností prolomení širokých tříd, jež by zjednodušovaly dopravu a spojení s předměstími. Samozřejmě šlo také o získání nových stavebních pozemků na lukrativních místech a zájem o zvýšení hodnoty obytných okrsků bohatých vrstev uvnitř města.⁶⁵ Z tohoto hlediska nejhorší byla čtvrť Josefov, která byla útočištěm sociálně nejslabších. Na konci 19. století už Josefov nebyl židovským městem, neboť ve zdech jeho domů žilo jen 10% Židů. Podmínky bydlení byly děsné, ve čtvrti se oproti ostatním částem Prahy šířilo nejvíce nakažlivých nemocí, byla zde i nejvyšší úmrtnost.⁶⁶

„O Velikonocích 5. dubna 1896 vyšel v Národních listech manifest nazvaný Českému lidu! S dobovým, emocionálním patosem se jeho stylista a jeden z autorů Vilém Mrštík obrací k národu se slovy: „Praha není majetkem několika lidí, je majetkem nás všech a národ jediný v sobě každého jednotlivce má právo rozhodnouti nad jejími osudy. (...) Chceme, aby celý národ mocným hlasem projevil svou vůli.“⁶⁷

Roku 1896 byla ustanovena zvláštní Umělecká komise, jako poradní orgán městské rady ve věci asanací a regulace města. Všechny jejich návrhy byly však postupně smeteny ze stolu. Na to reagoval znovu Vilém Mrštík známou statí Bestia Triumphans ze dne 7. března 1897. Neúspěchy prosazování názorů komise pokračovaly stále, až roku 1898 její členové podali rezignaci.

Vilém Mrštík nastoupil potřetí - tentokrát s výzvou ke studentstvu 20. října 1898. Jeho volání o pomoc studenty přece jen aktivovalo a mohutná studentská schůze se konala v Karolinu 27. listopadu 1898. Vilém Mrštík označil městskou radu za hlupáky, kteří umění nerozumí. To ale způsobilo, že zastupitelé se ještě více snažili dosáhnout své pravdy.

Boření staré Prahy se dělo vesele dál nesmírnou rychlostí. Poslední kapkou padnoucí do hrnečku trpělivosti zastánců malebného historického města bylo zboření tří domů na severní straně Staroměstského náměstí. 16. dubna 1899 se konala další manifestační a protestní schůze na Žofíně svolaná studenty. Zde byl konečně přijat první písemný dokument s názvem Za starou Prahu. V bodě číslo osm „*shromáždění rovněž žádá, aby působnost nového zákona rozšířena byla na veškerá města království Českého,*

---

⁶⁵ J. PEŠEK, *Od aglomerace*, s. 23-24.

⁶⁶ Pavla VOŠAHLÍKOVÁ, *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.*, Praha 1996 s. 73.

*jichž umělecké památky a starobylý ráz ochrany vyžadují.*⁶⁸ Ukazuje to, že aktivisté viděli, že bez řádného zabezpečení památek zákony nemají v rukou žádnou zbraň proti asanacím. O rok později byl založen Klub Za starou Prahu.

Účast kulturní a umělecké elity na protestech proti ničení neznamena, že všichni intelektuálové sdíleli stejný názor. Kritika z pozice modernismu prostřednictvím Jaroslava Hilberta vyšla roku 1900 ve Volných směrech. Hilbert „*se vysmívá sentimentálnosti a staromilectví.*“ Zastánce modernismu se bavil nad osobami, které se snažily zachraňovat staré budovy. Psal o takovém člověku, že „*miluje malost, zbořeninu, špínu, středověk, ale především miluje zvyk.*“ Hilbert si přál vše staré strčit do muzeí i s obránci starého, kastrovanými i s údaji, kdy a kde byli zastřeleni.⁶⁹

Vedle nových potřeb obyvatel a hygieny se objevovaly i stavební spekulace městské rady, hledání nových lukrativních parcel uvnitř města a podnikatelské a osobní zájmy. Více než slovy, museli zastánci staré Prahy vyrazit do boje akcí. Na podzim roku 1904 se stal klub členem nově ustanoveného Svazu okrašlovacích spolků, který od počátku roku 1905 vydával časopis *Krása našeho domova*.⁷⁰ Klub Za starou Prahu sdílel časopis s jinými okrašlovacími spolky, přitom stále toužil po vlastním periodiku, kde by se více do široka mohl realizovat.

V druhé polovině prvního desetiletí 20. století přišla do klubu tvůrčí síla v podobě mladých architektů. Byli to např. Antonín Engel, Josef Chochol, Pavel Janák, Bohumil Hübschmann, Vladimír Zákrejs, Stanislav Sochor a další. Významnou posilou klubu byl také šik historiků, jako byli Zdeněk Wirth, Václav Vilém Štěch či Antonín Matějček. Nová generace znamenala odklon od dřívější strategie klubu - od jeho pasivního protestu. Začínali se aktivně prosazovat a řešit projekty vlastní cestou a předkládat vlastní návrhy.⁷¹

Jak v Praze, tak i všude jinde nejednali radní ve prospěch měšťanů, ba celého národa, jak je k tomu vyzýval Vilém Mrštík, ale konali často ve prospěch svých vlastních osobních zájmů, někdy i bohužel z vlastní ješitnosti. To ale platilo o obou stranách sporu.

---

⁶⁷ K. BEČKOVÁ (ed.), *Sto let*, s. 29.

⁶⁸ *Tamtéž*, s. 31.

⁶⁹ *Tamtéž*, s. 34 a souhlasně s doplňky P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Jak se žilo*, s. 75.

⁷⁰ K. BEČKOVÁ (ed.), *Sto let*, s. 42.

⁷¹ *Tamtéž*, s. 45.

Dne 28. ledna 1910 vyšlo konečně první číslo vytouženého vlastního časopisu klubu s názvem *Za starou Prahu* a podtitulem *Věstník Klubu Za starou Prahu*. Vyšel slavnostně v den desátého výročí klubu v redakci architekta Pavla Janáka. Druhého ročníku se ujal Zdeněk Wirth, po jeho odchodu na frontu ho vystřídal v letech 1914 až 1917 Karel Guth.

Od 5. ročníku klub připomínal, že se jeho působnost rozšířila i do měst mimo Prahu, a změnil podtitul na *Věstník pro ochranu památek v Čechách*. Při finančních potížích spojených s válečnými lety však musel redukovat svůj rozsah.⁷²

V Praze se bouralo i zachraňovalo ve velkém. Asanace a přestavby se děly takovou rychlostí, že to současník skoro nestíhal sledovat. Byla to velmi obětavá práce členů Klubu Za starou Prahu, kteří byli nuceni vždy hledat menší zlo. Často museli též marně přihlížet tomu, jak městská rada jejich návrhy přechází s nezájmem. Totéž jen v mnohem menším měřítku pozorujeme i v Pelhřimově. Maloměsto mělo na rozdíl od hlavního města velkou výhodu. Elitou obce bylo jen pár jedinců, kteří byli spolu navzájem příbuzensky, obchodně nebo přátelsky spojeni. Proto bylo možné, aby v radě města i v odboru Klubu Za starou Prahu seděli titíž lidé. Navíc se jednalo jen o pár konkrétních budov, pár míst, kterých se asanace a regulace týkaly. Tato místa byla všem měšťanům lehkou dostupná a každý den kolem nich procházeli. Proto také obyvatelé měli k těmto svým místům bližší vztah. Na druhou stranu byli radní na maloměstě stejně úzce propojeni i s továrníky a podnikateli, kteří prosazovali modernizaci města. Pak záleželo na tom, která skupina na radnici převážila.

Touha po životě ve městě, které je světové, které má široké elegantní bulváry a vysoké výstavní budovy, se z Prahy šířila i na český venkov. Necitlivými asanacemi nejohroženější byla města České Budějovice nebo Plzeň. S nimi se snažil pražský klub nejprve komunikovat. Dále navázal bližší kontakty také s Litomyšlí, Vysokým Mýtem, Jindřichovým Hradcem, Německým Brodem, Hradcem Králové, Klatovy, Nymburkem, Poděbrady, Pelhřimovem a Pardubicemi. Na schůzi dne 29. května 1910 bylo rozhodnuto za velké účasti místních občanů založit odbor Klubu Za starou Prahu v Pelhřimově. Tak získal Pelhřimov prvenství mezi ostatními pobočkami spolku.⁷³

---

⁷² *Tamtéž*, s. 54.

⁷³ Zdeněk DUŠEK, *Venkovské odbory Klubu Za starou Prahu*, in: K. BEČKOVÁ (ed.), *Sto let*, s. 162.

2. Urbanizace Pelhřimova

2.1 Novodobé město

Růst města přišel jako součást a předpoklad modernizace společnosti. Probíhal jako totální, globální fenomén. Urbanizace 19. století vycházela z industrializace a její sílu konat historické změny postupně převzala. Tento proces nebyl důsledkem kapitalismu, ale svou existencí mu připravoval živnou půdu.⁷⁴ Jaká byla nová poslání města? S novým městem se modernizovali jeho obyvatelé staří i nově příchozí. Měšťané se stávali společenstvím, které sdílí nové specifické hodnoty, význam, mentalitu a kulturu. Je tu na jedné straně praktická úloha města, kde lidé bydlí, protože jsou v dostupné vzdálenosti ke svému zaměstnání. Na druhé straně mají také blíže kulturnímu vyžití, koncertům, kinům, divadlům. Pro nové obyvatele město znamenalo práci, lepší životní podmínky a sociální vzestup.⁷⁵ Ale určitě tu byl ještě nějaký pocit identity. Pocit, že do města patří, že to je jejich město, které přetváří k svému obrazu tak, aby bylo ještě pohodlnější a příjemnější v něm žít. Obyvatelé se ztotožňují se svým městem, městským životním stylem a jako měšťané svého města se prezentují. Středověké honorační elity nahradili jiní vůdci. Byli jimi obchodníci a od druhé poloviny 19. století majitelé továren nebo inteligence.⁷⁶ Staré i příchozí obyvatelstvo hledalo nový rytmus života. Čas města neběžel už cyklicky jako v agrární společnosti, nebyl ani racionální a homogenizovaný jako industriální časoprostor. Henri Lefebvre ho popsal jako specifický pro dané místo a daný čas. To ho spojuje s jinými místy a momenty a od nich se také stejným způsobem odlišuje.⁷⁷

Město moderní doby lze mimo jiné charakterizovat jeho centralitou. Jde o soubor vzájemných vazeb a vztahů města jako centra s jeho různě širokým okolím. Bez svého

---

⁷⁴ H. LEFEBVRE, *The Urban Revolution*, s. 21; E.E. Lompard rozdělil urbanizaci do čtyř stádií: 1. primární, 2. definitivní, 3. klasická, 4. industriální. Eric. E. LOMPAR, *Historical Aspects of Urbanization*, in: Philip M. HAUSER – Leo F. SCHNORE (edd.), *The study of urbanization*, New York 1956, s. 523; dnes se podle dalších členění přidává urbanizace postindustriální; srov. Martin HAMPL, *Geografická organizace společnosti v České Republice. Transformační procesy a jejich obecný kontext*, Praha 2005.

⁷⁵ P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Jak se žilo*, s. 14.

⁷⁶ J. PEŠEK, *Od aglomerace*, s. 222.

⁷⁷ H. LEFEBVRE, *The Urban Revolution*, s. 37.

regionu by žádné město nebylo městem. Podobnou funkci centrality ve městě má náměstí. Města, která nemají kontinuitu se středověkým tržním centrem, nemají náměstí. Nakonec však stejně určí jednu z ulic, která funkci setkávání obyvatel a střediska služeb přebere.

2.2 Historický vývoj a urbanizace Pelhřimova

Jako vnitřní město a pět předměstí s 379 domy definuje *Pelhřimov* Ottův slovník naučný. Charakterizuje ho hlavně výčtem institucí v obci fungujících.⁷⁸ Ráz krajiny, v které leží královské město Pelhřimov, popsal Jan Fried jako „*vlnitý, pahorkovitý. Rozsáhlé lesy jehličnaté, lučiny a pole se tu střídají. Krajina má vzhled obrovského anglického parku. Jakýmsi doplňkem scenérie, který přispívá k půvabu, jsou bezesporu rybníky, které prostupují naši krajinu a zdobí odleskem hladin lesy a háje.*“⁷⁹

Nezbytným předpokladem pro vznik města je hustota osídlení a jistý stupeň kulturního vývoje. Potřebných hodnot těchto faktorů dosáhla populace v krajině, kde dnes leží Pelhřimov, během 13. století. Dnešní okresní město založil koncem tohoto století pražský biskup Tobiáš z Bechyně vedle starší osady kolem kostela sv. Víta a dnešní Hrnčířské ulice. Nové město se už stavělo na pravidelném půdorysu a s praktickými obrannými prvky – s palisádovou hradbou a příkopem. Hned na začátku stálo za hradbami jedno předměstí dokonce starší než samo město.

Kamenné hradby se budovaly v průběhu asi 200 let od poloviny 14. století. Opevnění bylo zdvojené s parkánem a vodním příkopem, který byl napájen z říčky Bělé. Příkop a jeho napájecí systém byl dokončen až roku 1684. V 18. století stálo po obvodu městských hradeb osm bašt, většinou v blízkosti bran. Části hradeb, které dnes v Pelhřimově můžeme vidět, pocházejí z 15 – 16. století.⁸⁰ Vnější obvodní zeď byla postavena asi 1 metr široká a 5 metrů vysoká. Vnitřní hradební zeď nebyla tak silná, ale

---

⁷⁸ Heslo *Pelhřimov*, in: Ottův slovník naučný, sv. IXX, Praha 1902, s. 424. Pelhřimov byl sídlem okresního hejtmanství, okr. soudu, kamisařství finanční stráže, cejchovního úřadu, státní pošty a telegrafu, děkanství a úřadů samosprávných. Nacházelo se zde vyšší gymnázium, měst. škola dívcí, obecná škola chlapecká, pokrač. škola řemeslnická, škola mateřská, dva chudobince a nemocnice. Údaje pochází z roku 1900.

⁷⁹ Jan FRIED, *Stručný průvodce po král. městě Pelhřimově s popisem polo- a celodenních výletů do okolí i vzdálenějších míst turisticky, historicky a umělecky významných*, in: Špronglův Adresář, kalendář a zápisník politického okresu pelhřimovského na rok 1913, Pelhřimov 1912, s. 146.

⁸⁰ Karel POLESNÝ – Zdeněk WIRTH, *Pelhřimov*, Pelhřimov 1911, s. 70.

byla dvakrát vyšší než vnější. Mezi nimi byl prostor zvaný parkán široký asi 7 metrů. Ten se později, když ho již nebylo z obranných důvodů zapotřebí, využíval jako zahrady. Příkop, který se jen v případě hrozícího nebezpečí napouštěl vodou, byl 10 metrů široký a 4 až 6 metrů hluboký. Dnes v místech zasypaného příkopu vedou komunikace kolem historického centra, stejně jako v řadě jiných měst.⁸¹

Dvě hlavní brány, jak je dnes můžeme vidět, pocházejí z druhé poloviny 16. století. Rynárecká brána byla postavena roku 1584, měla průjezd pro vozy a průchod pro pěší. Kromě renesančního předbraní, které bylo zbořeno roku 1894 stavitelem Šlechtou, mívala od 16. století ještě jednu bránu tzv. „Kolíbku“ s padacím můstkem, která byla zbořena roku 1867. Věž brány je zdobena osmibokou cibulovitou věžičkou a směrem do náměstí malou dřevěnou pavláčkou na kamenných krákorcích. Jihlavská brána je pětipatrovou věží s gotickými portály postavená na místě její starší předchůdkyně. Je vysoká 36 metrů a stejně jako její Rynárecká kolegyně ukazuje ze své výšky měšťanům čas.⁸²

Z opevněného města se kromě hlavních bran dalo odejít také ulicí Dr. Kralerta a projít Pánkovou brankou, jež byla zřízena někdy v 30. letech 19. století. Ta se přidala i s Pánkovým domem k částem opevnění zbouraných roku 1892.⁸³

Roku 1550 se Trčkové rozhodli město prodat Adamovi Říčanskému z Říčan. Ten si v blízkosti náměstí nechal vystavět zámeček v renesančním stylu. Na místě nového šlechtického sídla stál původně biskupský dvorec zvaný Trčkův hrad. Adam nejdříve nechal zbořit dva gotické domy stojící v řadě na západní straně náměstí. Na vzniklém prostranství stojí dnes malý zámek. Je odsazen až těsně k hradbám. Posunut o několik metrů od linie měšťanských domů tak vyjadřuje odstup šlechtické vrchnosti od měšťanů. Plocha vzniklá před zámkem tak tvořila také typicky renesanční *salla terrena* v maloměstském podání. Reprezentativní šlechtické sídlo vzniklo v letech 1550 – 1551. Zámek si ale svůj renesanční vzhled dodnes neudržel. Po jednom z požárů, které ho postihly, získal barokní podobu.

---

⁸¹ M. DOJAVOVÁ, *Tajemství*, s. 35.

⁸² *Tamtéž.*

⁸³ J. ČERNÝ, *Pelhřimov*, s. 6.

Později s Adamovým synem Karlem přišli měšťané do křížku. Svou bitvu pelhřimovští nakonec vyhráli, sebrali své úspory, zadlužili se a vykoupili se z poddanství. Dne 21. září 1596 byl Pelhřimov majestátem Rudolfa II. povýšen na město královské.

Za svou radnici si logicky měšťané zvolili zámek - symbol nejvyšší světské moci ve městě. V jeho zdech se úřadovalo od roku 1582 po téměř tři století. Poté se představitelé města i s celou městskou radou přestěhovali do rytířského domu čp. 1 na náměstí.⁸⁴

Další institucí sídlící v zámečku byl okresní soud, dokud nedostal svou nově postavenou neorenesanční budovu roku 1907. Nejnověji je v zámku umístěna expozice Okresního muzea. Obec umístila sbírky do zámku, neboť muzeum se stalo majetkem obce. Prostranství před zámkem nezůstalo dlouho volné, jedna z parcel se nedlouho po vybudování zámku zastavěla domem čp. 10. Na vzniklém zmenšeném náměstíčku před muzeem byla pak roku 1930 postavena ještě socha sv. Václava, dar od pelhřimovského rodáka Msgr Jana Paulyho. Počátkem 20. století se uvažovalo o přenesení sídla radních zpět do zámku. Tenkrát ale stěhování radnice nedoporučil architekt Pavel Janák. Interiér zámku by bylo pro takové prostory nutno radikálně přestavět. To by výrazně zasáhlo do jeho vzhledu a snížilo hodnotu umělecké památky. Jeho doporučení zastupitelé respektovali.⁸⁵

Větší požár zažehl ve městě roku 1766 a strávil jeho nemalou část. Obyvatelé znovu vystavěli své příbytky, tentokrát v barokním slohu, proto většina nových domů v historickém jádru města dnes nese tuto podobu.⁸⁶

Ve třicátých letech 19. století bylo Pelhřimovu vyčítáno, že nestaví pořádné silniční komunikace. Pro ospravedlnění svých nároků se snažili pelhřimovští využít nalezený železitý pramen na hrázi Strachovského rybníka. Plánovalo se, že Pelhřimov se jednou stane velkými lázněmi. Silniční síť se i přes nezdár tohoto nápadu začala budovat

---

⁸⁴ Jana PODAŘILOVÁ, *Kulturní a spolkový život v Pelhřimově na přelomu 19. a 20. století*, diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity, České Budějovice 2004, s. 19.

⁸⁵ M. DOJAVOVÁ, *Tajemství*, s. 40.

⁸⁶ K historii Pelhřimova např. srov. J. ČERNÝ, *Pelhřimov*, s. 3; M. MYSLIVEČEK, *Místopisný obrázkový atlas*, s. 44 – 46; M. DOJAVOVÁ, *Tajemství*; nejpodrobněji Josef DOBIÁŠ, *Dějiny královského města Pelhřimov a jeho okolí I - V.*, Pelhřimov-Praha 1927-1970.

a v šedesátých letech 19. století už vypadala ve městě podobně jako dnes.⁸⁷ Než se komunikace dostavěly, stal se roku 1850 Pelhřimov sídlem okresního hejtmanství.

Po celou historii města byli schopni do procesu urbanizace zasáhnout jen lidé držící určitou moc. S rychlým růstem měst bylo potřeba takového zásahu seshora. Města musela začít řešit nové otázky. Do té doby nedotknutelné hradby se postupně stávaly překážkou v rozpínání, s rostoucí dopravou vznikla nová potřeba okružních komunikací. Město 19. století žádalo praktická řešení dopravní a hygienické situace, bylo nutné zřizovat plynové a elektrické rozvody, vodovod, kanalizaci, dláždít ulice, řešit bytovou otázku a zeleň ve městě.

Roku 1856 proběhlo vydláždění náměstí jihlavskými dlaždiči lomovým kamenem – kočičími hlavami. To ale bylo po čase na některých místech vyježděné. Opravovalo se tak, že se díry zasypávaly štěrkem. Ulice zatím dlažbu neměly. Až na samém konci 19. století se zastupitelstvo domluvilo na novém dláždění. Nová dlažba tentokrát trvanlivějšími žulovými kostkami byla zkolaudována v roce 1899. Při druhém dláždění náměstí se vydláždily i okolní ulice, někde byla i zavedena kanalizace.⁸⁸

Architektura celého devatenáctého století se vyjadřovala styly obrazejícími se k minulosti. Nejdříve z antiky a později ze středověkých slohů si brali stavitelé inspiraci a přetvářeli klasické vzory podle potřeb a romantického vkusu nové doby. Podle Otto Urbana se v historizující architektuře zrcadlila „*klasická uměřenost*“ buržoazie. Budovy postavené v historizujícím duchu se považovaly za „*hotovost architektury*“. ⁸⁹ Ani malé město na Vysočině neminul v průběhu devatenáctého století tento obrat k historii.

Masné krámy stojící v blízkosti náměstí byly přestavěny roku 1837 v empírovém stylu. Původní budova byla postavena z roku 1707 a ještě počátkem 20. století se v ní maso prodávalo. Jiná stavba hledající inspiraci v strohém stylu byla v úplném středu Pelhřimova. Je jí sama kašna stojící na hlavním náměstí. Socha sv. Jakuba na ní pochází z doby barokní.⁹⁰ Jednou z prvních historizujících staveb mezi hradbami města byla

---

⁸⁷ J. KOUTNÍK, *Události*, s. 14.

⁸⁸ J. PODAŘILOVÁ, *Kulturní a spolkový život*, s. 16; o dláždění náměstí srov. SOKA Pelhřimov, fond Archiv města Pelhřimova (dále jen: AM Pelhřimov), kniha č. 255; o dláždění ulic srov. *Tamtéž*, kniha č. 256.

⁸⁹ Otto URBAN, *Česká společnost 1848 – 1948*, Praha 1982, s. 500.

⁹⁰ J. ČERNÝ, *Pelhřimov*, s. 5.

novostavba Johnova domu čp. 80, která byla zhotovena podle plánů stavitele Štěpána Walsera roku 1868.

Počátkem 20. století vyrostla v těsné blízkosti Dolní brány vysoká budova spořitelny. Její stavba se stala jedním z prvních rušivých prvků malebnosti pelhřimovského jádra. Její dvě patra zakrývají jeden z typických pohledů na Jihlavskou bránu z východní strany. „*Okázalé budovy zbohatlých peněžních ústavů měly demonstrovat svou prosperitu a představitelé měst tyto projekty bohužel namnoze schvalovali, nezřídka s úmyslem povznést vzhled provinčního sídla na úroveň velkého města,*“ komentoval výstavbu bank v Pelhřimově Jiří Černý.⁹¹

V Pelhřimově to nebyl jediný bankovní prohřešek. Záložna si později nechala postavit výstavní budovu v podobném stylu a opět vysoce převyšující linii okolních střech. Tentokrát ale bohužel přímo na náměstí. Roku 1888 Česká spořitelna koupila kvůli strategické poloze vyhořelou ruinu na rohu náměstí. Na své nové parcele nechala vystavět dvoupatrovou budovu naprosto nevhodnou svými proporcemi. Stavba podle plánů stavitele F. Herolda z Čáslavi se těžce provinila převýšením „*přirozeného měřítka maloměstské historické zástavby*“.⁹² Vysoký dům s nárožním arkýřem byl vyzdoben v novorenesančním slohu typickém pro Rakousko. Právě pro svůj vídeňský styl dekoru byla stavba ještě více nenáviděna a z důvodů stále přetrvávajících protirakouských nálad bylo její zdobení při stavebních úpravách v letech 1928 – 1930 setřeno.⁹³ Dům pak jen ve své hmotě s hladkými stěnami převyšoval okolní maloměstská stavení.

Stavbou v historizujícím slohu se pokračovalo na jižní straně náměstí domem rodiny Friedovi čp. 16 roku 1881 nebo hotelem Grand roku 1892. Obojí podle plánů místního stavitele Josefa Šlechty.⁹⁴

Západně od Pelhřimova se podařila zajímavá stavba kostelíka sv. Kříže, zvaného také Kalvárie, v neogotickém stylu. Stojí na místě dřívější barokní kaple, jež byla zanedbáním, bouřkou a stavbou nové silnice poničena natolik, že musela být stržena. Na novostavbu nejmladší chrámové stavby v obci se sešlo hned několik návrhů. Všechny od stavitelů místních nebo z blízkého okolí. Byli to stavitel Josef Rathouský, Štěpán Walser

---

⁹¹ *Tamtéž*, s. 10.

⁹² *Tamtéž*.

⁹³ M. DOJAVOVÁ, *Tajemství*, s. 24.

⁹⁴ J. ČERNÝ, *Pelhřimov*, s. 17.

z Čížkova, Alois Filzig a Josef Šlechta, jehož plán v neogotickém stylu z roku 1882 byl přijat a realizován. Jiří Černý považuje jeho stavbu za zdařilou ukázkou úrovně jednoho z místních stavitelů, jenž dokázal vhodně využít terénu, a postavil zajímavou dominantu na místě majícím posvátnou kontinuitu.

V druhé polovině 20. století byly odstraněny pilíře schodiště vedoucího na návrší ke kostelíku. Městští představitelé v době socialismu dokonce uvažovali o demolici samotného kostela.⁹⁵ K tomu naštěstí nedošlo a Šlechtova stavba stojí na svém místě, ač je v interiéru i okolí značně poničená, dodnes.

Jinou ukázkou neogotické architektury v Pelhřimově byla synagoga stojící v blízkosti náměstí. Byla stavěna v letech 1890 – 1891 staviteli z Pelhřimova Josefem Šlechtou a Václavem Přenosilem podle plánů židovského architekta Maxe Fleischera.⁹⁶ Tato zajímavá budova stejně jako masné krámy bohužel padla roku 1967 při stavbě obchodního domu Prior.

Použití neorenesančního stylu pro veřejné stavby bylo v habsburské monarchii časté. Nejinak tomu bylo i v našem městě. Všechny tehdejší pelhřimovské instituce jako školy, soud nebo nemocnice nesou tuto šablonu. Hlavně rozvoj českého školství byl chápán jako úspěch české politiky a proto byl pro něj volen tento reprezentativní styl architektury.⁹⁷

Od roku 1763 bylo v Pelhřimově provozováno latinské arcibiskupské gymnázium, to však bylo zrušeno josefínskými nařízeními už roku 1783. Od té doby městu chyběla vyšší škola. Její potřebu počali měšťané pociťovat s rozvojem města hlavně počátkem druhé poloviny 19. století. Pro stavbu nové školy byly vyhrazeny dvě parcely v Pivovarské (dnešní Růžové) ulici vedoucí z náměstí. Růžičkovský dům a vedle stojící bývalý pivovar byly zbořeny roku 1867. Dalšího roku byl ustanoven městem stavební obor, kde zasedali pánové Jan Fried, Josef Charvát, Jakub Kopřiva, František Rokos, Josef Roubíček a baron Wittern. Ti se společně rozhodli objednat plány projektu u pražského architekta Ignáce Vojtěcha Ullmanna.⁹⁸

---

⁹⁵ TÝŽ, *Pelhřimovská architektura v letech 1870-1918*, VSPE 8, 1997, s. 50 - 51.

⁹⁶ TÝŽ, *Pelhřimov*, s. 18; srov. TÝŽ, *Synagoga v Pelhřimově*, VSPE 2, 1994, s. 23 – 39.

⁹⁷ P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Jak se žilo*, s. 150.

⁹⁸ J. ČERNÝ, *Pelhřimovská architektura*, s. 48.

Stavbu podle Ullmannových nákresů prováděl čížkovský stavitel Štěpán Walser ve dvou etapách v letech 1871 - 1875. První se stavěla část s průčelím do Růžové ulice, jejíž základní kámen přijel posvětit českobudějovický biskup Jan Valerián Jirsík v červnu 1872.⁹⁹

Původní plány Walser upravoval. Hlavně se realizoval v druhé části stavby obrácené k ulici Příkopy. Hotová škola nebyla jen gymnáziem, ale přemístilo se sem i vyučování obecné i chlapecké školy a později i pokračovací školy řemeslnické. Jako poslední se do této budovy přesunula v sedmdesátých letech dívčí měšťanská škola.

Podle Jiřího Černého se rozměrná budova, jež svou střechou výrazně převyšovala okolní městskou zástavbu, stala v Pelhřimově „*prvním nápadným projevem aktivizace měšťanského živlu a nástupu módy honosné městské architektury*“. ¹⁰⁰ Jak u gymnázia uvnitř hradeb, tak i u později vzniklých Komenského dívčích škol na předměstí byl stejně uplatněn pro rakousko-uherské školství „*obvyklý neorenesanční styl*“. ¹⁰¹

Po vyhlášení soutěže na návrh projektu Komenského dívčích škol se roku 1896 sešlo 23 projektů. Jak skupina autorů, tak porota vybírající vítězný návrh se skládala z předních odborníků mezi architekty. Podle vítězných návrhů se škola stavěla v letech 1898 – 1900.¹⁰² Budovu dnešní obchodní akademie potkal později stejný osud jako dům banky na náměstí. Její dekor ve vídeňském stylu byl při pozdější přestavbě sňat.

Další z povedených neorenesančních budov v Pelhřimově je budova nemocnice, která vyrostla při silnici směřující k Jihlavě v letech 1900 – 1905. S novostavbou se začalo kvůli prohlášení z roku 1891, které mluvilo o nevhodnosti staré nemocnice. Podle plánů ing. K. Pokorného ze zemského úřadu ji stavěl stavitel z Počátek. O tři roky později přibyl k hotové nemocnici okresní chorobinec opět podle plánů vrchního zemského inženýra Pokorného. Tentokrát v secesním stylu stavěný Josefem Šlechtou. Budovu stojící výše nad nemocnicí u silnice pokračující směrem od města místní tisk i obyvatelé dobře hodnotili.¹⁰³

Rok po otevření stavby první části dnešního komplexu nemocnice se na druhé straně města počalo s budováním jedné z typických institucí této doby – Okresním

⁹⁹ SOKA Pelhřimov, fond AM Pelhřimov, kniha č. 255.

¹⁰⁰ J. ČERNÝ, *Pelhřimovská architektura*, s. 48 - 49; o gymnáziu také TÝŽ, *Pelhřimov*, s. 17.

¹⁰¹ J. ČERNÝ, *Pelhřimovská architektura*, s. 49.

¹⁰² TÝŽ, *Pelhřimov*, s. 17. Souhlasně M. DOJAVOVÁ, *Tajemství*, s. 52.

soudem s věznicí. V letech 1901 – 1907 se tohoto úkolu zmocnil místní stavitel Karel Postránecký.¹⁰⁴ Do té doby, než byla nová budova postavena, sídlil okresní soud v objektu bývalého zámku od roku 1849, kdy jej opustili radní.¹⁰⁵

Vysoký neorenesanční dům stojí na návrší v blízkosti podobných novostaveb Komenského dívčích škol a poštovního úřadu (1904 – 1906, stavitel Josef Šlechta, dnes Městská knihovna) poblíž městské dřevárny a obecního špýcharu. Místo Panského dvora později ještě doplnila moderní budova Chlapeckých škol (s tělocvičnou a bazénem) z let 1923 – 1926.¹⁰⁶ Všechny tři nakonec vytvořili malebné parkové náměstíčko, jedno z velmi příjemných míst ve městě.

Teprve když okolní města měla svůj stánek místní kultury, začalo se v Pelhřimově mluvit o potřebě vybudování Národního domu, místa, kde by se mohl vesele provozovat spolkový život a kde by se mohlo hrát místní ochotnické divadlo. To do té doby vystupovalo po sálech pelhřimovských hostinců (např. U Martinců, U Welserů, U Dvořáků). Více jak deset let před počátkem samotné stavby byl ve městě založen „*fond postavení městského divadla*“.¹⁰⁷ Městský úřad přispěl ke kultuře v Pelhřimově darováním parcely staré solnice těsně přiléhající k bývalému zámku – v té době budovy soudu - z vnější strany hradeb. Budova solnice byla stará jako masné krámy v Pelhřimově. Svému účelu už ale na konci 19. století nesloužila, pronajímala se jako skladiště.¹⁰⁸

Na postavení Národního domu existovalo hned několik návrhů. Původní návrhy nejsou dnes známy. Budova se nakonec postavila v neoklasicistních tvarech navržených stavitelem Stanislavem Rokosem. Novostavba vzniklá v letech 1895 – 96 je podlouhlá, patrová obrácená průčelím k hlavnímu vchodu do kostela sv. Bartoloměje. Tam vzniklo příjemné prostranství, kde se mohly nahromadit davy jdoucí jak z kostela, tak i z divadla. Národní dům byl slavnostně otevřen v neděli 13. prosince 1896. Podle Jiřího Černého patří „*k důležitým památkám elektického historismu*“.¹⁰⁹

---

¹⁰³ J. ČERNÝ, *Pelhřimov*, s. 20.

¹⁰⁴ M. DOJAVOVÁ, *Tajemství*, s. 56; J. ČERNÝ, *Pelhřimov*, s. 21.

¹⁰⁵ TÝŽ, *Pelhřimovská architektura*, s. 52.

¹⁰⁶ M. DOJAVOVÁ, *Tajemství*, s. 52, 54; J. ČERNÝ, *Pelhřimov*, s. 20; TÝŽ, *Pelhřimovská architektura*, s. 52.

¹⁰⁷ *Tamtéž*, s. 51.

¹⁰⁸ SOKA Pelhřimov, AM Pelhřimov, Kniha č.255, s. 201-204.

¹⁰⁹ J. ČERNÝ, *Pelhřimovská architektura*, s. 51 – 52; M. DOJAVOVÁ, *Tajemství*, s. 54.

Pro hospodářský rozvoj města byla velice důležitá stavba železnice. Pelhřimov se ji dočkal poměrně pozdě, až roku 1888.¹¹⁰ Toho roku byla položena trať Horní Cerekev – Tábor. To Pelhřimovsko hospodářsky oživilo a období stagnace vystřídal postupný rozvoj, který trval až do začátku první světové války.¹¹¹

Před stavbou železnice jezdil z Pelhřimova od roku 1841 pravidelný dostavník do Prahy. Cesta trvala 18 hodin, třikrát se při ní přepřahalo a pravidelné bylo i tlačení dostavníku do kopce. Levnější variantou cestování byla jízda s formany. To se do Prahy, stejně jako do Vídně, jelo 3 dny. Do Jihlavy den jeden.¹¹²

Podle Aleše Vošahlíka byla včasná stavba železnice velmi důležitá pro rozvoj města. *„Měla zásadní vliv na rozmístění průmyslu a na koncentraci obyvatel do měst. Způsobila stagnaci řady historických měst, která se ocitla stranou hlavních železničních tratí - např. Litomyšl, Polná, Kutná Hora, Vysoké Mýto, Sedlčany, Kroměříž a jiná.“*¹¹³ I Pelhřimov se stal připojením na železniční síť průmyslovým centrem regionu.

Během 80. let se po celých Čechách začínaly stavět malé předměstské továrny, sklady a provozy v blízkosti stanic železnice nebo říčních přístavů. V místech, kde se do té doby rozkládala malá políčka, se začalo se stavbou ne příliš výstavních užitkových a průmyslových budov. Tento „hromadný útok na krajinu“¹¹⁴ vrcholil obecně počátkem 30. let. V Pelhřimově při říčce Bělé vyrostla akciová škrobárna, nedlouho poté Kouřimského pletárny, v blízkosti vlakového nádraží stavbu průmyslové zóny zahájily kartáčovny. Dnes se industriální část právě v těchto oblastech za městem rychle zvětšuje.

Pelhřimov bylo tradičně soukenické město, kde snad v každém domě byl jeden soukeník. Zánik řemesla ukazuje, že roku 1840 pracovalo v Pelhřimově jen 45 soukenických mistrů. Snížila se spotřeba sukna, což bylo dáno odchodem vojsk po napoleonských válkách. Roku 1860 sídlili ve městě už jen 3 soukeníci, ani ti své řemeslo neprovozovali.¹¹⁵ Rozpad soukenického cechu Karel Polesný popisoval jako *„převrat větší než dnes má kdo tušení. Život, zdálo se, rychle se měnil, ubíhal vpřed - a v Pelhř. se nikdo nehýbal. Skutečně, Pelhř. do let osmdesátých stojí jako na vahách: má zůstatí*

---

¹¹⁰ J. ČERNÝ, *Pelhřimov*, s. 9.

¹¹¹ TÝŽ, *Pelhřimovská architektura*, s. 48.

¹¹² J. KOUTNÍK, *Události*, s. 17.

¹¹³ A. VOŠAHLÍK, *Ochrana*, s. 292.

¹¹⁴ Václav CÍLEK, *Krajiny vnitřní a vnější*, Praha 2007, s. 74.

¹¹⁵ J. KOUTNÍK, *Události*, s. 16.

městem anebo klesnouti na vesnici. Pak ale jde to rychle vzhůru. Dráha – rozšíření gymnasia – industrie tovární – nové školy – spolkový dům – úřední budovy – nová čtvrť atd. Přírůstek obyvatel a nové jeho zaměstnání má za následek také nové potřeby. Myslíte však, že se ten člověk pelhřimovský změnil od kořene? Ne, je stále skoro, pravím skoro, týž. (...) Jeho potřeby nejsou zvýšeny co do obsahu, jako co do počtu. Zkrátka, žije se až na určité odchylky, tak jako před 40., 60., snad i 100. lety. A tak jest to i se zevnějškem města.“¹¹⁶

Zánik tradičního soukenického cechu v první polovině 19. století souvisel s propadem města do dočasné nejistoty a hospodářské stagnace. V okolních soukenických centrech se cechovní řemeslo postupně proměnilo v nově zakládané továrny jako např. v Humpolci, Počátkách, Žirovnici nebo v Batelově. Je zajímavé, že v Pelhřimově se tomu tak nestalo. To samozřejmě přineslo do města jen nezaměstnanost a brzdu veškerého vývoje. Na druhou stranu jistě zaostalosti Pelhřimova poloviny 19. století můžeme poděkovat za zachování rázu „*uměleckého celku, který většina českých měst dávno ztratila*“.¹¹⁷

Na počátku 19. století fungovala na Pelhřimovsku jediná výrobní továrního charakteru - papírna v Červené Řečici založená už v roce 1675.¹¹⁸ První továrnou, která v Pelhřimově vznikla, byla roku 1872 škrobárna.¹¹⁹ Z počátku se akciové společnosti nedařilo, ale po nějakém čase se její kapitál začal zvedat. Po škrobárnách následovala roku 1880 perleťárna Herman a Fleischl. Perleťové knoflíky se vyráběly nejdříve domácí výrobou na soustruzích. Za nějaký čas Herman přestavěl starý mlýn na Podolcích, který předělal na malou továrnu.

Největším hrdinou pelhřimovského průmyslu se stal Josef Hrdina,¹²⁰ zakladatel pelhřimovských kartáčoven z roku 1882. I on začínal s výrobou z domova, kterou postupně rozšiřoval v tovární velkovýrobu. Vybudoval novou kartáčovnu v roce 1900 proti nádraží, kterou pak roku 1907 ještě rozšířil. Filiálky zřídil v Horní a Nové Cerekvi. Vyvážel zboží i do ciziny – především štětce, štětky, kartáče, košťata, ale později také

---

¹¹⁶ SOKA Pelhřimov, fond Karel Polesný, kart. 1.

¹¹⁷ J. DOBLÁŠ, *Pelhřimov*, s. 1-5.

¹¹⁸ J. KOUTNÍK, *Události*, s. 2.

¹¹⁹ *Tamtéž*, s. 30.

¹²⁰ Josef Hrdina, nar. 27. 12. 1854, zemř. 3. 6. 1938 v Březnici u Příbrami; zakladatel pelhřimovských kartáčoven.

ocelové kartáče. Suroviny dovážel z Číny. Práce nenáročná na fyzickou zdatnost zaměstnanců mu dovolila zaměstnávat i starší lidi, což značně rozšířilo počet možných pracovních sil v Pelhřimově a okolí.

Roku 1892 Jan Kouřimský¹²¹ otevřel firmu s pletařským zbožím a prádelnu. Zpracovával bavlnu z Indie, své výrobky vyvážel do západních zemí. V pletárnách zaměstnával stovky lidí, především ženy. O osm let později založili další podniky Jakob Pollak a Jan Ladislav Dub. Z dalších podniků konce 19. století jmenujme alespoň cihelnu a pivovar.¹²²

*„Oživení podnikatelských aktivit s sebou přineslo i své negativní důsledky. Došlo k dalšímu bourání hradeb i městských bran, snášení domovních štítů a zazdívání podloubí.“*¹²³ Roku 1860 bylo zbouráno předbraní s domkem solnaře u Solné brány, 1861 Pražská brána ve Školní ulici, roku 1869 branka před Rynářeckou bránou zvaná Kolíbka, 1881 hradební bašta Na Příkopech, 1892 Pánková branka nebo roku 1894 předbraní a domek u Rynářecké brány, které samotné dokonce hrozila demolice.

K rozvoji stavebního ruchu města přispívali jak továrníci stavbami bytů a domů pro své zaměstnance, tak i městská spořitelna, která kupovala pozemky a parcely k výstavbě. Ta pomohla výstavbě Strachovské ulice, kde stály na jedné straně malé domky se zahrádkami pro dělníky a naproti nim větší vilky pro úředníky. Ze začátku ulice na dělnické straně stojí vedle sebe kubistická Drechselova vila podle architektem Janáka a secesní domek učitelky Marie Jelínkové postavený stavitelem Kotrnochem.¹²⁴

Rodinný dům učitelky Jelínkové není jedinou secesní stavbou ve městě. Secesní křivky se snaží zalíbit i na hotelu Slávie na náměstí nebo na domě čp. 836 advokáta Antonína Linharta na rohu ulic Tylovy a Nádražní postaveném v roce 1911.

V roce 1910 v Pelhřimově vzniklo lidové bytové družstvo, které mělo spolu s podporou spořitelny stavět bytové domy pro úředníky a dělnické kolonie. Díky dobrým vztahům pelhřimovské kulturní elity s pražskými architekty se podařilo družstvu spolupracovat i s architektem Pavlem Janákem, který pro něj navrhl 3 činžovní domy ve čtvrti Kamenné Dvory.

---

¹²¹ Jan František Kouřimský, nar. 22. 7. 1867 v Jihlavě, zemř. 5. 3. 1931 v Praze; zakladatel pletařského závodu v Pelhřimově, předseda Rotary klubu.

¹²² J. KOUTNÍK, *Události*, s. 44; J. ČERNÝ, *Pelhřimov*, s. 9.

¹²³ *Taměž*, s. 9.

Jen v rozmezí deseti let od roku 1918 bylo vystavěno 277 bytových objektů v šesti čtvrtích - U viaduktu, Naše vlast, U Strachova, V Kamenných Dvorech, při Humpolecké silnici a v Hájkově čtvrti.¹²⁵

Nejrozsáhlejší obytná čtvrť ale v Pelhřimově rostla až od roku 1968. Je jí panelové sídliště kolem silnice vedoucí na Prahu. Velká komunistická bytová výstavba ale ztratila kontakt s tradičními kulturními a duchovními centry. Absence zeleně a unifikované byty taktéž probouzely potřebu úniku do přírody. Tady počala i výstavba zahrádkářských a chatových kolonií na okrajích měst.

Jak se žilo na přelomu století v malém městě na pomezí mezi jižními Čechami a Vysočinou? Od roku 1849 byl Pelhřimov okresním městem v táborském kraji Země české, jež byla součástí habsburské monarchie ve střední Evropě. Od června roku 1848 se na radnici úřadovalo česky.¹²⁶

Na náměstí svítily dvě petrolejové lampy a několik luceren. Roku 1899 nabídl podnikatel Hrdina projekt osvětlení vedené z jeho továrny. To ale nebylo pro velké náklady realizováno.¹²⁷ Ve městě a v místním tisku proběhla malá pře o výhodách plynového či elektrického osvětlení. Roku 1910 zadalo město Josefu Šlechtovi zakázku na stavbu elektrárny a 1911 bylo zahájeno osvětlování města. I soukromé elektrické osvětlení se po městských domácnostech rychle rozšiřovalo. Roku 1912 se Pelhřimov připojil k meziměstské telefonní síti. Snaha o zbudování biografu byla přerušena první světovou válkou. Později se filmy promítaly v sále Národního domu.

Rostoucí města konce 19. století trápily problémy s kvalitou vody. Jednak stoupal počet jejích odběratelů, jednak nový průmysl o ekologii velmi nedbal. Města také ještě neměla postavené vodovody a kanalizace. Proto tyfové epidemie hlavně v tuhých zimách a suchých létech nebyly žádnou zvláštností.¹²⁸

Pelhřimov také na počátku 20. století trápil nedostatek pitné vody.¹²⁹ O městském vodovodu se uvažovalo už roku 1905, městská spořitelna nabízela jeho financování.

---

¹²⁴ *Tamtéž*, s. 21.

¹²⁵ *Tamtéž*, s. 31; TÝŽ, *Pelhřimovská architektura*, s. 53; SOKA Pelhřimov, AM Pelhřimov, Kniha č. 256, s. 486.

¹²⁶ J. ČERNÝ, *Pelhřimovská architektura*, s. 48; J. KOUTNÍK, *Události*, s. 19.

¹²⁷ SOKA Pelhřimov, fond AM Pelhřimov, kniha č. 255.

¹²⁸ P.VOŠAHLÍKOVÁ, *Jak se žilo*, s. 34.

¹²⁹ Jiskra, 21. října 1908.

I v Pelhřimově se kvůli nedostatečné kanalizaci městem šířily téměř každoroční tyfové epidemie.

Opětovný nedostatek pitné vody vedl roku 1910 k začátku prací na projektu vodovodu, ten byl ale zastaven první světovou válkou. V té době se také jednalo o regulaci říčky Bělé. K diskuzím se svými radami přidával i místní odbor Klubu Za starou Prahu.

Sadařský spolek působící od roku 1880 tvrdě pracoval na vybudování místních sadů. Děkanská zahrada založená 1603 byla na konci 19. století zanedbaná a musela ještě chvíli počkat, dokud se jí neujal nový děkan Msgre František Bernard Vaněk.

Na počátku 20. století se v Čechách našlo jen málokteré město, „o kterém lze říci, že je stavebními hříchy 19. století dotčeno poměrně málo“.¹³⁰ Jak bylo řečeno, dlouhá odloučenost Pelhřimova od světa způsobila, že si do velké míry zachoval svůj starý krásný ráz. To ale neznamená, že by se ho pokrokové snažení 19. století nedotklo vůbec. Jedním z prvních moderních činů ve městě bylo zastavování podloubí, poslední zmizelo roku 1913.

Jan Fried v Gymnaziálním almanachu z roku 1948 popisoval, jak se neduh rušení podloubí s oblibou rychle šířil městem: První stavbou, kde se podloubí zrušilo, byla první historizující budova ve městě, Johnův dům na náměstí čp. 80. „Byla špatným příkladem pro budoucnost. Roku 1869 dal zazdít loubí pošt mistr Václav Tomschy – Tomší u domu č. 14. Musil zřídít chodník. Tehdy zazděno již i loubí u domu J. Procházky vedle radnice (č. 2) a obec si pouze vymínila, že stavebník zřídí podél domu široký chodník (...) A tak to šlo v následujících letech dále. Poslední část loubí zmizela však teprve v roce 1913, když byl zbourán hostinec U Martinců, aby ustoupil novostavbě hotelu „Slávie“. Loubí zbyla jen u dvou domů pod gymnasiem v Růžové ulici.“¹³¹

Od přelomu století do počátku první světové války zachvátil malé město stavební ruch do té doby nevídaný. „Nejprudší, jaký město za posledních 200 let zažilo.“¹³² Vznikaly nové továrny, kulturní objekty, školy, družstevní i soukromé domky, celé nové čtvrti. Na některá místa stavebního vývoje města měli vliv lidé spojeni

---

¹³⁰ J. DOBIÁŠ, *Pelhřimov*, s. 1-5.

¹³¹ Jan FRIED, *Pelhřimov v době obnovení Gymnasia roku 1871*, in: Památník státního reálného gymnasia plukovníka Josefa Jiřího Ševce v Pelhřimově k 75. výročí obnovení ústavu, Pelhřimov 1948, s. 103. Citace podle J. PODAŘILOVÁ, *Kulturní a spolkový život*, s. 16.

s gymnáziem, nově založeným muzeem, Uměleckou komisí a později místním odborem Klubu Za starou Prahu. „Pro Pelhřimov nastalo jedno z nejpozoruhodnějších období, neboť architekturu města začali významně ovlivňovat i takový odborníci jako dr. Z. Wirth, arch. P. Janák, arch. O. Novotný.“¹³³

2.3 Populace v Pelhřimově, její národnost, náboženské a politické smýšlení

Po dlouhé době stagnace, související se zánikem cechů nedostatečnosti komunikací nebo chybějícímu průmyslu se díky železnicí a nově zakládaným továrnám konečně Pelhřimov podobně jako většina českých měst v druhé polovině 19. století probudil. Čísla ze sčítání obyvatel ukazují, že do měst za prací přicházelo víc a víc obyvatel.

Roku 1842 stálo v Pelhřimově 364 domů, ve kterých žilo 3297 obyvatel. Koncem 60. let 19. století jejich počet vzrostl zatím na 3909. Počátek větší rychlosti nárůstu počtu obyvatel ve městě počal od osmdesátých let. Údaj z raných osmdesátých let hovoří o 4017 obyvatelích a 372 domech.¹³⁴

Počet obyvatel neustále přibýval, roku 1910 sčítání udávalo 5737. Počet domů uvnitř hradeb se pro nedostatek prostoru víceméně neměnil, ale zato předměstí se rozšiřovala kvapem. Za deset let mezi roky 1900 a 1910 přibylo 57 předměstských stavení.¹³⁵ Statistické a historicko-demografické popisy nám ukazují jen část urbanizace. Je to její vnější vzhled. Proč se lidé do měst stěhovali a jaké byly jejich motivace, se z čísel už nedozvídáme.¹³⁶

Výše vzdělanosti obyvatel se v celé zemi postupně zvyšovala. Roku 1890 bylo v Pelhřimově 28% negramotných obyvatel, 5,5% jich dokázalo pouze číst. O deset let později se počet lidí, kteří neuměli číst ani psát snížil na 22%. Těch, co jenom četli na 2,4%.¹³⁷

---

¹³² J. ČERNÝ, *Pelhřimov*, s. 20.

¹³³ *Tamtéž*.

¹³⁴ Seznam majitelů domů srov. SOkA Pelhřimov, AM Pelhřimov, Kniha č. 255.

¹³⁵ J. KOUTNÍK, *Události*, s. 35, 43; SOkA Pelhřimov, AM Pelhřimov, Kniha č. 256, s. 487.

¹³⁶ P. HORSKÁ – E. MAUR – J. MUSIL, *Zrod velkoměsta*, s. 130.

¹³⁷ J. PODAŘILOVÁ, *Kulturní a spolkový život*, s. 41.

Jan Fried popisoval národnostní složení obyvatel politického okresu Pelhřimova jako téměř české.¹³⁸ Roku 1889 žilo ve městě jen 12 Němců (ze 4369 obyvatel), ale němčinu používalo také 157 židů.¹³⁹ V polovině 19. století „pouze triviální škola byla česká, pak přišla ‚Hauptschule‘ a němčina dominovala tudy ve všech lepších rodinách, v obchodě, v úřadě, na oznámeních svatebních a ve veřejných projevech vůbec“.¹⁴⁰ Roku 1860 změnila se Hauptschule na českou „C. k. národní hlavní školu“ a od té doby se vyučovalo česky.¹⁴¹

Němčina se z pelhřimovských domácností pomalu vytrácela a stále víc a víc obyvatelé komunikovali česky. Podle používané řeči byl v Pelhřimově roku 1900 přítomen jen jeden Němec, který městem právě projížděl.¹⁴² Ačkoli ve městě vzrůstala nacionalita a patriotismus, němčina se stále udržovala jako jazyk vyšších vrstev.

Český jih kritizoval v březnu roku 1912 příliš velké množství odebíraných německých tiskovin. Nechtělo se jim věřit, že náš kraj je tak český, jak vyšlo při posledním sčítání lidu. Lidé podle redakce buď lhali, nebo páchali „národní zradu“. U mnoha pelhřimovských domácností se mluvilo česky jen se služkou.¹⁴³ Důvodem nelibosti českého týdeníku mohla být i úspěšnost německé konkurence.

Počet členů místní židovské obce s rozvojem města klesal. Roku 1880 žilo v Pelhřimově dvě stě židů, o třicet let později jich bylo jen 130. Židovská obec měla větší tradici v okolních obcích - na příklad v Nové Cerekvi.

Počátkem devadesátých let 19. století se 95,6 % obyvatel hlásilo k římskému katolictví, 3,6 % k židovství, 0,8 % k evangelickým konfesím.¹⁴⁴ Sekularizace neprobíhala na maloměstě tak rychle jako v metropolích. Obyvatelé byli stále aktivními věřícími, zúčastňovali se všech církevních slavností a obřadů. To bylo často kritizováno žurnalisty, kteří považovali víru za brzdu moderního myšlení. Jiskra z roku 1908 si stěžovala na pelhřimovské učitele, městskou radu i na starostu Františka Fáru: „Stavy,

---

¹³⁸ J. FRIED, *Stručný průvodce*, s. 146.

¹³⁹ J. KOUTNÍK, *Události*, s. 43.

¹⁴⁰ K. POLESNÝ – Z. WIRTH, *Pelhřimov*, s. 47.

¹⁴¹ *Tamtéž*, s. 48.

¹⁴² ŠOKA Pelhřimov, AM Pelhřimov, Kniha č. 255, s. 302 – 305.

¹⁴³ Český jih, 23. března 1912.

¹⁴⁴ J. ČERNÝ, *Pelhřimovská architektura*, s. 55.

*kteřé jsou v jiných místech nositeli pokroku a osvěty, v Pelhřimově jsou oddanými sluhy klerikalismu. Smutné vyhlídky do budoucnosti!*¹⁴⁵

Do menšího města na Vysočině šel racionalismus a liberalismus delší cestou. Pelhřimovské obyvatelstvo bylo na přelomu století tradičně katolického smýšlení. Toto podporovala také oblíbenost pelhřimovských děkanů. Od roku 1907 byl Pelhřimovským děkanem Msgre František Bernard Vaněk¹⁴⁶, energický, společenský a pokrokově smýšlející pastor, který byl pro tyto své vlastnosti mezi měšťany velice populární.

V politické reprezentaci maloměsto opět kopírovalo dění vyšší politiky s určitým zpožděním. Vzrůst vlivu mladočechů ve vysoké politice se odrazil i v místní samosprávě. Konec devatenáctého století byl v Pelhřimově spojen s převahou České národní strany, tedy staročechů. Reprezentovala ji jak většina v městské radě, tak i starostové MUDr. František Kralert (1850-1874), Jan Fried (1874-1886), sládek Antonín Rosol (1886-1897; 1900-1907) a lékárník Vojtěch Fried (1897 – 1900).¹⁴⁷ V dalších volbách se strany otočily a od roku 1908 přišla v komunální politice převaha dříve opozičních mladočechů. Starostou se stal okresní tajemník František Fára.¹⁴⁸

Pro trávení volného času měšťanů na přelomu 19. a 20. století byla typická spolková činnost. Ve městech by se snad nenašel nikdo, kdo by nebyl členem nějakého spolku. Členství v takových sdruženích byla často otázkou prestiže, cti, vážnosti, někdy jen prostým sdílením stejných koníčků. Téměř veškerý společenský život přelomu století

¹⁴⁵ Jiskra, 15. července 1908.

¹⁴⁶ Msgre František Bernard Vaněk, nar. 15. 7. 1872 ve Stálci, zemř. 1. 4. 1943 v Dachau.

Farářem na Křemešníkú, od r. 1907 děkanem v Pelhřimově, zval do Pelhřimova proslulé umělce (Fr.Bílka, Ot. Březinu, V. Foerstra), vynikl jako regionální spisovatel dílem Na krásné samotě. Srov. VSPE 4, 1993.

¹⁴⁷ J. PODAŘILOVÁ, *Kulturní a spolkový život*, s. 36.

¹⁴⁸ SOKA Pelhřimov, fond AM Pelhřimov, kniha č. 256. V období 1908 – 1911 byli do obecního výboru zvoleni pp.: Fára František, Fára Vojtěch, Kalina Ant., Kopřiva Gustav, Hájek Jos., Krása Jan, Müller Jan, Kulík Karel, Charvát Karel, Kvilský Jos., Kralert Miloslav, Štěpánek Alois, Vosyka Jos., Linhart Ant., Rosol Ant., Dobiáš Jos., Růžička, Tocnor Václav, Zikmund Fr., Henn Václav, Fráňa Jos., Vyhňálek Jan, P Bárta Šimon, Hrdina Jos., Procházka Jan, Erben Karel, Hostomský Karel, Postránecký Karel, Kříž Pavel, Paleček Boh.; v období 1912 – 1915: Fára Frant., okresní tajemník, Müller Jan, kovář, Hájek Jos., majitel realit, Kott Rudolf, obchodník, Procházka Jan, ekonom, Hrdina Jos., ředitel kartáčoven, Kulík Karel, majitel válcového mlýna a pily, Rupp Rudolf, soukromník, Kopřiva Jan, ekonom, Štěpánek Alois, kovář, JUDr. Linhart Ant., advokát, kteří byli členy městské rady. Dále pak pp. Kopřiva Gust., ekonom, Krása Jan, mydlář, Charvát Karel, voskař, Stiva Ant., strojník, Donát Hynek, obuvník, Turek Em., pozlacovač a lékárník, Kokoška Jos., c.k. gymnaziální profesor, Polesný Karel, c.k. gym. prof., Postránecký Karel, stavitel, Hostomský Karel, majitel cementárny, Vosyka Jos., řídící obecní školy, Vyhňálek Jan, c.k. gym. prof., Lukeš Ant., c.k. okr. soudce, Morava Jan, c.k. pošt. oficial, Paleček Boh., Březina Jindřich, c.k. vrchní soudní oficial, Ziegler Fr., řídící obecných škol chlapecckých, Kralert Karel, ředitel okr. hosp.

byl nutně na spolcích závislý. V Pelhřimově mezi lety 1889 až 1914 jich Jana Podařilová napočítala padesát devět.¹⁴⁹

Zpěvácký sbor Záboj a Sokol byly nejstarší pelhřimovské spolky, vzniklé už v šedesátých letech 19. století. Spolková činnost se stávala oblíbenější stále víc a každé desetiletí se jich větší počet zakládal – v sedmdesátých letech počalo svou činnost spolků pět, v osmdesátých letech dalších deset, v devadesátých letech jich přibýlo dvanáct. V letech 1900-1914 bylo založeno dokonce třicet dva spolků.¹⁵⁰

---

záložny, Dobiáš Jos., ředitel měst. škol dívčích i chlap., Pošusta Karel, správce škrobárny, Prokop Em., řezník.

¹⁴⁹ J. PODAŘILOVÁ, *Kulturní a spolkový život*, s. 65; o spolkové činnosti v Jindřichově Hradci srov. Čeněk BOUKAL, *Obraz kulturního života města Jindřichův Hradec v sedmdesátých a osmdesátých letech deatenáctého století*, diplomová práce Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity, České Budějovice 1995.

¹⁵⁰ J. PODAŘILOVÁ, *Kulturní a spolkový život*, s. 65; srov. *Špronglův Adresář, kalendář a zápisník politického okresu Pelhřimovského na rok 1903*, Pelhřimov 1912, s. 133.

3. Od Umělecké komise k odboru Klubu Za starou Prahu

3.1 Regulační plán Pelhřimova a Umělecká komise

Mnohé obce pořizovaly plány regulace co nejlevněji jen proto, aby měly co předložit okresním výborům. Bylo to nutné zlo a jeho význam pro budoucnost obce zastupitelé vůbec nevnímali. Pelhřimovský regulační plán by se k takovým mohl směle zařadit. Projektovala ho pražská technická kancelář Reiter a Štěpán v letech 1890 – 91.¹⁵¹ Trendem v takovýchto nepříliš profesionálních regulačních plánech se stalo prosazování hygieny a světla. Nebral se žádný ohled na uměleckou nebo historickou hodnotu památek. Pelhřimovský projekt, který stál pouhých 1500 zlatých, naprosto bez rozmyslu škrtal vzácné stavby jako třeba Šrejnarovský dům na náměstí a jiné. Pro tyto velké nedostatky se ho Jiskra roku 1908 nebála označit za „*hlavního škůdce starobylého rázu města*“. Mnoho domů se ze začátku důvěřivě podle něj zbořilo a na jejich místech vyrůstaly „*kasárenské stavby*“ a vysoké činžovní domy. „*V Pelhřimově za známé éry při pořizování plánu regulačního nebyla nezkušenému měřiči dána žádná direktiva a ponechána úplná z vůle a dle toho regul. plán také dopadl.*“¹⁵²

Na jeho neodbornost se neustále snažil upozornit Karel Polesný. To, že plán naprosto nevyhovuje, se snažil ukázat jak veřejnosti prostřednictvím médií, tak i zastupitelům města v osobních dopisech. Zastupitelstvo upozorňoval např. roku 1913: „*Počítám, že za poslední tři léta doplňován a opravován byl regulační plán neméně než osmnáctkrát! Takže dnes vlastně již ani nevím, jak náš regulační plán vypadá. A protože tyto dějí se vždy na popud soukromníkův a tedy v první řadě v jejich prospěch (...) bez zřetele na prospěch celku.*“¹⁵³ Varoval před ponechání regulace v současném stavu a postupování podle současného plánu. Bude-li městský úřad podle smíchaniny původního plánu a četných předělávek postupovat, bere na sebe zodpovědnost za budoucí výlohy na opravu těchto činů. Město muselo by pak financovat opravu svých chybných rozhodnutí později při provádění kanalizace a vodovodu.

---

¹⁵¹ J. ČERNÝ, *Pelhřimovská architektura*, s. 55.

¹⁵² Jiskra, 23. září 1908.

¹⁵³ SOKA Pelhřimov, fond KZSP, kart. 1, zápis z valné hromady z 28. ledna 1913.

Roku 1919 se ve svém článku podíval na regulační plán Pelhřimova Ing. Rudolf Pernica.¹⁵⁴ Vydaný stavební řád z roku 1889 byl podle něj napsaný rychle a nerozváženě s mnoha chybami. V devadesátých letech 19. století přišel Pelhřimov kvůli němu málem o obě brány. Řád neobsahoval žádné ustanovení o ochraně historických a uměleckých památek. Plán vůbec nenaznačoval, kde by měla být průmyslová část města. Takže podle něj bylo možno postavit továrny nad městem tak, že všechny splašky z nich šly říčkou přímo do města. Tam stojí třeba škrobárna nebo Kouřimského pletárny.

První regulační plán města vznikl jen jeden rok po vyjití zákona, který ho nařizoval. Byl udělán v chvatu a obsahoval tedy mnoho chyb. Byly v něm „na všechny strany města navrženy bloky jako pole na šachovnici do doby neméně 100 let napřed, jen ne tam, kde jak pozdější praxe dosvědčila, se skutečně nejlépe dalo zastavovati a také zastavovalo.“¹⁵⁵ Nikdo nezkoumal, zda se čáry nakreslené v mapě dají opravdu provést v terénu. Pernica si myslel, že jeho autoři snad na místě ani nikdy nebyli. Důležité bylo, aby jeho provedení na papíře dobře vypadalo. „Jen když byl plán opatřen slušně provedeným znakem v nadpise a dělal dojem hezkého obrázku.“¹⁵⁶ Podobné velkoměstské kanceláře prováděly regulační plány měst jako na běžícím pásu. Tito podnikatelé většinou bývalý kreslíři často neměli ke své živnosti žádná oprávnění a potřebné vzdělání, jen si „psali do štítu blýskavý titul „Technická kancelář“, nic však nevyjadřující.“¹⁵⁷ Rudolf Pernica u firmy, která je podepsaná pod pelhřimovským návrhem regulace, nezjistil, zda nějaké oprávnění měla. Nenašel ani, kdy byl plán schválen, neboť nebyl opatřen žádnou schvalovací doložkou.

Nutnost revize pelhřimovského regulačního plánu byla jednou z hlavních motivací pro ustanovení instituce, která by se mohla o estetiku města a jeho stavební vývoj nějak zasloužit. Kdyby se podle plánu doslovně postupovalo, nezbylo by ze starého Pelhřimova nic než směsice stejně vysokých střech.

Nedokonalost pelhřimovského regulačního plánu, soukromé zájmy měšťanů a několik nepodařených projektů vedlo k založení instituce, která by stavební ruch ve

---

¹⁵⁴ Ing. Rudolf Pernica, úředně autorizovaný geometr a soudní znalec.

¹⁵⁵ Týdeník českomoravské vysočiny (dále TČV), 17. května 1919, *O regulačním plánu města Pelhřimova*.

¹⁵⁶ *Tamtéž*.

¹⁵⁷ *Tamtéž*.

městě kontrolovala. V srpnu 1909 požádal Muzejní spolek¹⁵⁸ městskou radu o zřízení Umělecké komise pro Pelhřimov, čemuž bylo vyhověno. „*Umělecká komisse ustanovila se v lednu, dne 26. ledna 1910.*“¹⁵⁹ Jednání na radnici předsedal starosta František Fára¹⁶⁰ a jejími členy byli jmenováni pánové Ph.C. J. Fried, prof. Janáček, lesmistr G. Peikert, prof. K. Polesný, stavitel K. Postránecký, Ph.C. J. Dobiáš, prof. Hoffmeister, Dr. Kralert a učitel F. Ziegler.¹⁶¹

Umělecká komise měla být poradním orgánem městské rady, která měla vést dohled nad uskutečňováním zásad ochrany stavebních památek, které městská rada vyslovila dne 19. února 1909.¹⁶² Členové komise byli voleni na 3 roky. Ti měli by být o radu tázáni při každé novostavbě či úpravě ve městě. Komise se snažila dbát jak na ladný celkový obraz z dálky, na získávání nových zajímavých pohledů na město, tak i na rytmus, rázovitost města. Měla stavební rozvoj korigovat tak, aby jednotu města nic nenarušilo.

Každý jednotlivý případ měl být předložen Dr. Polesnému. Ten podle svého uvážení svolá komisi, která bude projekt hodnotit ze „*stanoviska čistě estetického*“ a sepiše dobrozdání, které předá zpět stavebnímu úřadu.¹⁶³

Členové komise chtěli předejít možnému neporozumění jejich cíle, proto informovali obyvatele o úkolech estetické komise v místním tisku. Obhajovali její existenci jako potřebnou, aby se nezapomínalo také na uměleckou stránku staveb. Můžeme se dočíst, že nechtěli bránit rozvoji a stavbám ve městě, naopak byli pro jeho rozkvět. „*Bylo by nesprávné, kdybychom chtěli, aby ustrnul na tomto historickém stupni barokního města a jemu aby se všechno přizpůsobovalo. Nikoliv, milujeme dnešek, toto město s jeho lidmi a životem. Proto chceme, aby žilo naše město. (...) Bude vítána každá nová věc, jež lадně zapadne do rámce ostatního obrazu.*“¹⁶⁴ Komise měla dbát na

---

¹⁵⁸ Navracení exponátů z Národopisné výstavy v Praze do míst, odkud byly propůjčeny, vedlo často k zakládání místních muzejních sbírek. V našem regionu prvenství patřilo Počátkám (1892), jako druzí založili muzeum v Pelhřimově (1908) a v Pacově (1908), poté v Humpolci (1895) a Kamenici nad Lipou (1940). Srov. I. BALÍK a kol., *Pelhřimovsko*, s. 63.

¹⁵⁹ SOKA Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kn. 1, Pamětní kniha, kapitola „Počátky“.

¹⁶⁰ František Fára; ředitel okresního výboru, v letech 1908 – 1919 pelhřimovský starosta.

¹⁶¹ SOKA Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kn. 1, Pamětní kniha, kapitola „Počátky“.

¹⁶² *Tamtéž*.

¹⁶³ Jiskra, 14. října 1909.

¹⁶⁴ Jiskra, 20. ledna 1910.

estetiku každé posuzované stavby a měla se při tom snažit, aby se projekt neprodražil a aby stavebníkům nepřidělávala žádné nepříjemnosti.¹⁶⁵

Takovýto poradní orgán ve věci vkusu nebyl v Čechách novinkou. V Praze fungoval již delší dobu, avšak naprosto neúspěšně. Zájmu o starou Prahu a radám, jež komise v Praze předkládala městské radě, nebylo ani jednou vyhověno. To zapříčinilo odchod jejích členů.

Dr. Polesný doufal, že v prostoru maloměsta tomu bude zajisté jinak: „*Nebojím se, že se tak stane u nás. Jsme si tu všichni blíže a při oboustranné dobré vůli, nebudou-li přepínány požadavky, bude tu, doufám, dobrá harmonie, a za čas ukáží se také výsledky. (...) Jsem přesvědčen, že budeme se učití dívat jinýma očima na naše milé město, že porozumíme lépe a intimněji jeho zákoutím, jeho liniím, stínům, jeho vlastnímu životu. Úkolem umělecké komise jest: šířiti pochopení duše maloměsta, šířiti poznání prosté krásy mezi sebou a sdělovati toto chápání též jiným a starati se o uskutečnění těchto snah.*“¹⁶⁶

S elánem mladého hochy se komise ihned pustila do práce. Za své první úkoly si zvolila přizpůsobení regulačního plánu, úpravu prostranství před novým hřbitovem i na hřbitově samém, spolupráci se Sadařským spolkem při pracích na nových sadech. Rozhodli se chránit brány před zkázou na jejich vlastním těle i před zničením jejich okolí.¹⁶⁷

Z počátku měli členové pocit, že vše jde jak po másle. Oproti podobné akci v Praze se dařila spolupráce s městskou radou, která si chtěla nechat poradit a každé dobré zdání komise skutečně projednávala. Harmonickou situaci porozumění při úpravách nového hřbitova si Polesný pochvaloval v březnu 1910 v týdeníku Jiskra: „*Jest málo měst, kde tyto snahy docházejí u povolaných orgánů takového pochopení jako u nás. Proto práce její jest radostná.*“¹⁶⁸

Brzy po svém vzniku Umělecká komise narazila na problém své neodbornosti při řešení mnoha případů. To, co Polesný nejprve považoval za výhodu venkovského sdružení („*Naše komise skládá se dosud (vyjma jednoho člena) z neodborníků. To jest její*

---

¹⁶⁵ Tábor, 22. dubna 1910.

¹⁶⁶ Jiskra, 20. ledna 1910.

¹⁶⁷ *Tamíže*.

¹⁶⁸ Jiskra, 10. března 1910.

*předností. Přikládám naší komisi v první řadě úkol výchovný.“*¹⁶⁹, nyní se ukázalo být překážkou v bystrém rozhodování a jasném postoji vůči městské radě.

Je samozřejmé, že idylická spolupráce nemohla trvat věčně. Nebyl to jen poradní orgán věnující se estetice města, kdo měl na městskou radu vliv. Také podnikatelé, stavebníci a majitelé nemovitostí lobbovali ve svůj prospěch, který se týkal hlavně finančních záležitostí. Začalo být stále častější, že jednotlivé případy vůbec nebyly oznámeny anebo byly oznámeny úmyslně příliš pozdě.¹⁷⁰

Po zboření hasičské zbrojnice u Solní brány, Karel Polesný nevydržel a začal bojovat prostřednictvím médií: *„Městská rada zřídila si uměleckou komisi. Žalujeme tuto, že se ji nedotázala. Naopak, věc v několika týdnech byla hotova. A co ještě horšího, bojíme se, že páni projeví další plány bourací.“*¹⁷¹

Členové Umělecké komise a Muzejního spolku nezůstali aktivní jen jako poradní orgán. Už před založením odboru Klubu Za starou Prahu počali svou přednáškovou činnost směřující k zájemcům ze strany široké veřejnosti. Dne 19. dubna 1908 se pořádala přednáška Karla Polesného ve velkém sále Národního domu *„O městě, jeho stavbách a obyvatelstvu“*, kde hovořil i o praktikách, které se dnes používají při přestavbách Prahy. Situaci památek v Praze přenesl i na Pelhřimov, protože *„otázka „staré Prahy“ vynořuje se v každém městě českém.“*¹⁷² Při prohlížení fotografií *„zvláště jasně se ukázalo, jakou cennou ozdobou jsou brány pro naše město a že bylo vandalismem žádat ve jménu komunikace za jejich zboření. Při opravě regulačního plánu dají se věže dobře zachovati tím způsobem, jako si zachovávají své brány jiná uvědomělá města jak česká tak cizí. (Praha, Beroun, Domažlice, Norimberg, Mnichov, Rotherthurm nad Tauberou atd.),“* mínil autor článku v Jiskře.¹⁷³

Na valné hromadě muzejního spolku přednášel o estetice malého města Eduard Chudoba, kde pro inspiraci naznačil směry, kterými se současná památková péče začíná ubírat. Ukázal, že trendem začínalo být zachování starých částí, architektonicky cenného rázu čtvrtí, ulic, pitoreskosti městeček. *„V tomto ohledu má nastat nová doba, lepší pochopení a smysl pro krásno se má v obyvatelstvu probouzet a vychovávat, má se učit,*

¹⁶⁹ Jiskra, 20. ledna 1910.

¹⁷⁰ SOKA Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kn. 1, Pamětní kniha, kapitola „Počátky“.

¹⁷¹ Jiskra, 16. června 1910.

¹⁷² Jihlavské listy, 17. dubna 1908.

nabádat a na příkladech ukazovat, kde co máme pěkného a kde co nepěkného.“ Redakce Tábora k tomu dodala, že hlavně spolky okrašlovací a estetické komise by se této osvěty měly chopit. *„Tot’ se ví, že i příště bude hráti vždy hlavní úlohu peněžitý prostředek, dobrá vůle a smysl vychovávaný v lidu pro krásu, umění a všeobecný užitek a dobro.*“¹⁷⁴

Pelhřimovská Umělecká komise šla ostatním dobrým příkladem, ale po čase jak pro pocit neodbornosti a potřebu profesionální rady v některých případech, tak pro první neúspěchy obrátili se její členové na Klub Za starou Prahu. Ti měli víc než dost zkušeností se zatvrzelou městskou radou a s touhou po zbohatnutí majitelů nemovitostí. Karel Polesný, Josef Dobiáš a další kontaktovali své přátele v pražské organizaci a začali spolupracovat. Pražský klub se stal nejprve poradním orgánem pelhřimovské komise. Tím se mohli pelhřimovští zastánci estetiky začít prokazovat v situacích, kdy by snad protivník poukázal na jejich neodbornost. *„Umělecká komise pracuje nyní v dorozumění s domácí radou Klubu Za starou Prahu, má tedy odborně vyškolené rádce s rozhledem světovým. Bylo by si přáti, aby v sebe nepatrnější záležitosti obracela se městská rada, jako úřad stavební, o radu odbornou v otázkách aesthetických,*“¹⁷⁵ psal Karel Polesný.

Již v červnu roku 1910 informoval týdeník Jiskra veřejnost, že se *„v nejbližší době“* připravuje založení mimopražského odboru Klubu Za starou Prahu v *„městě našem, aby splynul s uměleckou komisí. (...) Námitka, že není v městech venkovských odborných praktiků pro tyto otázky, padá sama sebou. Spolek za tímto účelem zřízený zůstává odborem Klubu „Za starou Prahu“ čili hlavní těžiště a váha zodpovědnosti za každou důležitější akci spočívá na pražském ústředí.*“¹⁷⁶ Stejnou věc v Jiskře¹⁷⁷ radostně sdělili ještě jednou v dubnu a stejně dvakrát se pochlubil i týdeník Tábor¹⁷⁸.

Dne 19. června 1910 se ustanovil pelhřimovský odbor Klubu. Stal se první mimopražskou pobočkou spolku. Jeho předsedou byl zvolen Karel Polesný.¹⁷⁹

---

¹⁷³ Jiskra, 28. ledna 1908.

¹⁷⁴ Tábor, 28. ledna 1910.

¹⁷⁵ Jiskra, 16. června 1910.

¹⁷⁶ Jiskra, 7. dubna 1910.

¹⁷⁷ Jiskra, 21. dubna 1910.

¹⁷⁸ Tábor, 8. dubna 1910; *tamtéž*, 9. srpna 1910.

¹⁷⁹ Hana KÁBOVÁ, *Jan Fried (Studie o životě a díle pelhřimovského historika)*, České Budějovice 2000 (diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity), s. 64; J. PODAŘILOVÁ, *Kulturní a spolkový život*, s. 93; SOKA Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kn. 1, Pamětní kniha, kapitola „Počátky“.

3.2 Založení Odboru Klubu Za starou Prahu a jeho činnost

16. března 1909 v restauraci u Petzoldů v Praze se konala valná hromada Klubu Za starou Prahu, kde padl poprvé návrh Zdeňka Wirtha na zřízení venkovských odborů.¹⁸⁰ Na venkově stejně jako v Praze se podle něj dopouštěli největších hříchů při rozšiřování starého jádra městského i zakládání nových čtvrtí, stejně bezohledně ničili i nejvýznamnější památky umělecké a historické. Problémy byly mnohdy stejné jako v Praze jen v menším měřítku, ale naopak vzniklou škodou často ještě horší. Všechna města se právě rozšiřovala přes hradby, stavěla nové čtvrti, zakládala parky, projektovala nové ulice.

Stejně jako v Praze, i na venkově se našli lidé, kteří projevovali nostalgii a nesouhlas s ničením památek. Neměli ale v rukách žádnou zbraň. Mimo Prahu nebylo instituce, která by konala sebemenší opatření proti necitlivým zásahům do staré zástavby. Proto Wirth doporučoval převést soukromé styky jednotlivých členů domácí rady, které už s mimopražskými zastánci památek na mnoha místech existovaly, do spolkové formy prostřednictvím založení venkovských odborů Klubu Za starou Prahu, což by úředně velmi zjednodušilo soustavnou práci.¹⁸¹ Wirth pro založení odborů argumentuje také tím, že s jejich existencí by se zvýšila prestiž klubu. Byl by jakýmsi patronem venkova a získal by na venkov přímý vliv.¹⁸² Valná hromada Wirthův návrh nadšeně přijala a řád odboček domácí rada schválila v červenci 1909.¹⁸³

Stanovy venkovských odborů byly nejprve zaslány do Pelhřimova a Plzně, kde byla otázka jejich zřízení nejaktuálnější. Vyjednávalo se o založení odborů v jiných místech a to například v Litomyšli, Vysokém Mýtě, Hradci Králové atd.¹⁸⁴

Na valné hromadě Klubu Za starou Prahu 23. února 1910 sice převládaly „*trapně a smutné pocity*“. První výročí trvání klubu bylo důkazem, že po celých 10 let se nepřízeň situace památkám nezměkčila a že cíl klubu dosažení obratu byl stále ještě daleko. Na druhou stranu ale náladu povzbuzovaly připravované odbory na českém

¹⁸⁰ Krása našeho domova 5, 1909, s. 156. Krása našeho domova byl společný *Věstník „Svazu českých okrašlovacích spolků v království českém“ a klubu „Za starou Prahu“* v letech 1905 – 1910.

¹⁸¹ Jihočeský kraj 1, 1910, s. 73. Souhlasně Zdeněk WIRTH, *Klub Za starou Prahu zřizuje odbory na venkově*, VKZSP 1, 1910, s. 2.

¹⁸² Krása našeho domova 4, 1909, s. 156.

¹⁸³ Z. WIRTH, *Klub Za starou Prahu zřizuje odbory*, s. 2.

venkově. Připomínaly, že myšlenka boje klubu se rozšiřuje mimo Prahu a že nachází se další duše ji podporující. Základna se rozšiřovala a posilovala o velkou skupinu stejně smýšlejících sil.¹⁸⁵

Zdeněk Wirth poslal článek o zakládání mimopražských poboček do Českého jihu, Tábora a do Jiskry. Odbory se měly zakládat v místech, kde „klub má již nyní své venkovské členy. Ti tvoří předurčený základ odboru, a kde jich není (po případě i kde jsou) možno odbor takový utvořiti se spojením nebo přetvořením stávajících spolků okrašlovacích, musejních a. j.“¹⁸⁶

Jeden z největších pelhřimovských nadšenců pro ochranu památek ve svém městě Karel Polesný nejdříve prozkoumal náladu, zda je nakloněna takovým činům. Poté kontaktoval své přátele v pražském Klubu Za starou Prahu, od nichž si nechal poslat stanovy venkovských odborů. Jejich návrh (i s díky za obětavou práci při zakládání pobočky) mu do Pelhřimova 23. dubna zaslali jednatel Karel Guth a předseda Luboš Jeřábek.¹⁸⁷

Pro debatu o založení odboru svolal Polesný do fyzikální učebny gymnázia zájemce ke schůzi dne 29. května 1910,¹⁸⁸ kde se promítaly obrazy ze stavebního vývoje města (a byl tak podán důkaz, jak destruktivní je činnost dosavadních stavebních orgánů ve věci zachování staré krásy města). Shromáždění, jež bylo hojně navštíveno, vzneslo usnesení založit odbor Klubu Za starou Prahu, pod vedením Karla Polesného.

Na témže místě byla svolána i druhá schůze na den 19. července, kde byly provedeny formality. Dalšími členy odboru se stali J. Hrubant, odborný učitel K. J. Křikavec, lesmistr G. Peikert, stavitel K. Postránecký, Ph. C. J. Dobiáš, soudce A. Lukeš, děkan F. B. Vaněk, správce školy F. Ziegler, Ph. C. J. Fried, ředitel měšťanských škol J. Dobiáš, starosta města F. Fára, MUDr. V. Fára, K. Jun, A. Linhart

---

¹⁸⁴ VKZSP 1, 1910, s. 32.

¹⁸⁵ *Tamtéž*, s. 22.

¹⁸⁶ SOKA Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kart. 1, Z. Wirth posílá v dopise K. Polesnému stejný článek, jako posílá do týdeníků.

¹⁸⁷ *Tamtéž*, dopis ze dne 23. dubna 1910.

¹⁸⁸ *Tamtéž*, kn. 1, „Počátky“.

a další.¹⁸⁹ Členů měl odbor do začátku celkem hned dvacet šest. A to Zdeněk Wirth doufal pro začátek alespoň v „*pět lidí dobré vůle*.“¹⁹⁰

Členství pány stálo 5 korun ročně, přičemž každý dostal trojbarevný dřevoryt Praha v zimě a stal se odběratelem klubovního věstníku. Místodržitelství v Království českém odbor Klubu Za starou Prahu v Pelhřimově povolilo dopisem zaslaným 16. července 1910.¹⁹¹

Druhá schůze, která byla sice již slaběji navštívena, ale zase se na ní odbor pustil ihned do práce a počal se věnovat aktuálním problémům ve městě. Probrali regulaci Svatovítského náměstí, kde odbor klubu vystupoval s návrhem architekta Pavla Janáka. Jako jeden z jejich hlavních úkolů rozhodli „*vychovati obecnost tak, aby mělo také zájem na těchto otázkách*“, což členové chtěli dokázat různými přednáškami, letáky, vycházkami a podobně.¹⁹² Dále se diskutovalo o řešení úpravy fasády novostavby pana Duba, který Janákův návrh odmítl, o regulaci kolem Dolní brány a další.

O novince v Pelhřimově informovaly samozřejmě také týdeníky. Redaktoři nápad s nadšením přivítali jako věc, která byla už dávno zapotřebí. Jediné z čeho vyjádřili obavy, byl fakt, že veřejnost nemusí dobře pochopit název klubu. Upozorňovali, že slovo „*Praha*“ by na venkově mohlo vézt k odporu vůči činnosti odborů.¹⁹³

Týdeník Tábor se radoval z nově zakládaných institucí, které si konečně berou na starost památkovou péči. Doposud podle něj o takových věcech rozhodovaly zájmy jednotlivce, jejich egoistické potřeby a snaha o individuální prospěch. Nyní tu budou spolky a komise, které budou diktovat ve prospěch všech a budou k estetice vnímání i vychovávat. Budou prosazovat vždy „*požadavek všeobecného vkusu, vyplývající přímo ze života moderní doby pokroku a hlubší vzdělanosti*.“¹⁹⁴

Pelhřimovský odbor si brzy získal pověst jedné z neaktivnějších poboček. Jeho členy se staly významné osobnosti města, některé z nich byly i dokonce zastupiteli v městské radě. Malé město nabízelo větší přehlednost situace a úspěchy klubu velmi ovlivnila také skutečnost, že některé městské domy byly ve vlastnictví členů klubu.

---

¹⁸⁹ H. KÁBOVÁ, *Jan Friedl*, s. 64; o zakládání pelhřimovského odboru souhlasně *Z odborů klubu. Odbor v Pelhřimově*, VKZSP 1, 1910; J. ČERNÝ, *Pelhřimov*; SOKA Pelhřimov, fond KZSP, kn. 1 a kart. 1.

¹⁹⁰ SOKA Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kart. 1.

¹⁹¹ *Tamtéž*, dopis ze dne 16. července 1910.

¹⁹² *Z odborů klubu. Odbor v Pelhřimově*, VKZSP 1, 1910.

¹⁹³ Jihočeský kraj 1, 1910, s. 73; souhlasně *Jiskra*, 2. června 1910.

Pelhřimov se stal vzorovým městem, kde mohla domácí rada klubu realizovat své teorie o tom, jak se má modernizovat maloměsto.

Odbor ve své aktivitě nepolevil ani další rok své činnosti. Díky němu byla na základě konzultace s architektem Janákem budova staré radnice předána k užívání muzeu. Upustilo se od umístění městského úřadu do zámku a tím se rovněž zachránila stará věžeňská kaple. Pracovalo se na regulaci Bělé, úpravě okolí P. Marie a starého hřbitova. Jeden z prvních neúspěchů přišel při regulaci ulice Příkopy, kde došlo k zastavění parkánu.¹⁹⁵

Poté co soběslavské Zvěsti označily založení odboru v Pelhřimově vedle Muzejního spolku a spolku okrašlovacího jako „*zbytečné tříštění sil*“, ohradili se členové v Jihočeském kraji,¹⁹⁶ kde předložili soupis všeho, co bylo jejich organizací podniknuto za druhou polovinu roku 1910. Klub poskytnul odbornou radu při zavádění kabelů elektrické energie na náměstí a do kostela. Poukázal na marný boj proti lepence, která „*pokrývá více než polovici střech celého města. Odbor podporoval v této věci městskou radu šířením letáku a tiskem proti obyčejné lepence, v jednotlivých případech pak se ohrazoval.*“ Zasáhli také do jednání o zboření věznice, záchrany Svatovítského náměstí, úpravy nového hřbitova s plány Otakara Novotného nebo přípravy na změnu šablonovitého regulačního plánu z roku 1891, nemluvě o drobných posudcích na fasády, portály atd. Bylo rovněž založeno fotografické album, rozprodávány fotografie, byla zorganizována přednáška o Josefu Mánesovi nebo dán podnět k založení stavebního družstva.

Svou činností dokázal odbor uhájit „*své samostatné místo vedle musejního spolku*“. Sdružení si ve městě nekonkurovala, ale naopak ve společných záležitostech, postupovala dohromady. Kladla hlavně důraz na kulturní osvětu a společně se snažila šířit „*přirozenější názor na tyto otázky*“.¹⁹⁷

Jednatelská zpráva odboru klubu v Pelhřimově za rok 1911 ukazuje jeho čilý život. Počet členů odboru se rozrostl na 31 osob a výbor vykonal během roku 6 schůzí.¹⁹⁸

---

¹⁹⁴ Tábor, 28. ledna 1910.

¹⁹⁵ Kateřina HANZLÍKOVÁ, *Činnost Klubu Za starou Prahu v Pelhřimově*, in: K. BEČKOVÁ (ed.), *Století*, s. 168.

¹⁹⁶ Jihočeský kraj 2, 1911, s. 126.

¹⁹⁷ VKZSP 3, 1912, s. 14.

¹⁹⁸ *Tamtéž*.

Odbor se zaměřoval, jak si předsevzal, na výchovnou a vzdělávací činnost, kterou považoval za jeden ze svých nejdůležitějších úkolů. Nemělo by žádné ceny předávat zachráněné památky generacím, které by o ně neměly sebemenší zájem, a proto bylo třeba vzbudit v okolí pocit potřeby ochrany staré zástavby města a odkazu předků. Členové pořádali přednášky, výstavy, tiskli pohlednice, zařídili tablo na nádraží Františka Josefa v Praze, kde prezentovali svou činnost. Později byly oblíbené také výlety po krásách okolí, procházky po pamětihodnostech města a účasti na různých slavnostech. Roku 1910 byla dána do prodeje série „zdařilých uměleckých pohlednic“. Týdeník Tábor upozorňoval na „tuto chvályhodnou činnost odboru“ a doporučil je „vřele k odbírání.“¹⁹⁹

Z přednášek pořádaných odborem můžeme jmenovat *Ze starých kronik, 1910, Ze sousedského života v Pelhřimově, 1911, Moderní obydlí a jeho výzdoba, 1913*, jež pronesl Karel Polesný. Do Pelhřimova přijeli se svými zajímavými proslovy také hosté z Prahy i jiných měst. Často Pelhřimovu s osvětou pomáhali členové domácí rady Klubu Za starou Prahu jako třeba Josef Fanta, O regulaci říčky Bělé v roce 1911, Josef Emler, Krása středověkých měst v Německu v roce 1912, v témže roce Josef Šejnost, O problémech nálady v sochařství, nebo Zdeněk Wirth. Samozřejmostí byla i účast Josefa Dobiáše, O malém městě u nás a jinde, 1912 a Jana Frieda, O Želivě a jeho okolí, 1913.
200

Pro rok 1912 byl zvolen předsedou odboru klubu Dr. Karel Polesný a čekala ho novostavba hotelu Rosol, adaptace Národního domu, Fárův dům nebo snaha o postavení kříže na místě kostela Božího Těla. O pokyny v těchto záležitostech odbor jako vždy žádal domácí radu klubu.²⁰¹

Od založení až do vypuknutí první světové války se pelhřimovská pobočka snažila velmi aktivně usilovat o zachování starého rázu maloměsta, o ochranu památek a o moderní, vědeckou a uměleckou osvětu a výchovu obyvatel ve stylu vídeňské školy umění. Na vzhled města měli vliv jak členové odboru, tak jejich kontakty s pražskou domácí radou klubu. Přes ně přišli do Pelhřimova architekti Pavel Janák a Otakar Novotný, kteří pak ovlivňovali jednotlivé přestavby i celé nové městské čtvrti.

---

¹⁹⁹ Tábor, 2. září 1910.

²⁰⁰ SOkA Pelhřimov, fond KZSP, kart. 1, Dokumentce činnosti 1910 – 1913; citace podle H. KÁBOVÁ, *Jan Frieda*, s. 67.

²⁰¹ VKZSP 1, 1912, s. 16.

Ani válka činnost klubu nepřerušila. Netěšil se ale takovým úspěchům a takové aktivitě jako v předválečných letech. Roku 1922 se snažil navázat na svou dřívější slávu a tradici a „svou vnitřní činnost učiniti zase veřejněji přístupnou všem těm, kdož mají pochopení pro dochované krásy našeho města.“²⁰²

Odbor k dosažení tohoto chtěl navázat na svou dřívější přednáškovou činnost, nově obohatit program o vycházky a procházky s historickým i uměleckým komentářem k prohlíženým pamětihodnostem ve městě i blízkém okolí. Tím se snažil získat nové přívržence. Příspěvek byl snížen na 5 korun bez věstníku, 10 korun s věstníkem a jednatelem se stal Jan Fried, pokladníkem odborný učitel Josef Hrubant.²⁰³

Činnost odboru byla podobně jako jiné spolky ukončena okupací. Na jeho činnost po dlouhé odmlce navázal v roce 1994 Klub přátel historického Pelhřimova.²⁰⁴

3.3 Monografie Pelhřimov, Karel Polesný a Zdeněk Wirth

Historik a pedagog Karel Polesný se narodil na Boží hod vánoční roku 1880 ve Zbraslavicích. S rodiči se přestěhoval do Pelhřimova, kde absolvoval gymnázium. Ve svých studiích pokračoval na Karlově univerzitě na katedře historie. Studoval také dějiny umění ve Vídni. Na gymnáziu v Pelhřimově vyučoval po deset let dějepis, zeměpis a německý jazyk, uspořádal městský archiv a napsal řadu historických prací o Pelhřimovsku.

Po založení Československa byl požádán, aby pomohl nově zbudovat české školství v poněmčeném Znojmě. Přestěhoval se tedy do Znojma, kde se 20. září 1919 stal prvním ředitelem českého gymnázia. Ústav úspěšně vedl do počátku okupace, kdy přesídlil do Třebíče, kde pracoval jako gymnaziální knihovník. Počátkem května 1939 odešel do penze. V době druhé světové války se vrátil na čas do Pelhřimova, několik měsíců byl ve vyšetřovací vazbě gestapa v Klatovech. Další čas strávil v Písku, kde byl až do roku 1964 městským archivářem. V Písku zůstal až do své smrti 17. června 1971. Láska k památkám ho nikdy během života neopustila, jak svědčí přání jeho ženy napsané

---

²⁰² SOKA Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kart. 1.

²⁰³ *Taměž.*

²⁰⁴ I. BALÍK a kol., *Pelhřimovsko*, s. 113.

na parte: „*Prosím, aby se upustilo od kondolenčních návštěv a místo květinových darů bylo pamatováno na opravu historické památky děkanského kostela v Písku.*“²⁰⁵

Karel Polesný je spoluautorem jedné z nejlepších monografií o Pelhřimově. Kniha byla vydána Muzejním spolkem v Pelhřimově jako jeho první samostatně vydaná publikace. Vyšla k padesátému výročí založení pelhřimovského mužského zpěváckého spolku Záboj. Monografie ukazuje historický vývoj města, jeho ráz a je moderním průvodcem ležícím na vědeckém podkladu. Karel Polesný byl autorem historické části, část umělecko-architektonickou napsal Zdeněk Wirth. Podle Hany Kábové, „*její vydání bylo očima pelhřimovské elity posuzováno jako literární událost města a zvláště Muzejního spolku, jemuž byla kniha slavnostně odevzdána 21. října 1911.*“²⁰⁶

Kvalitní zpracování, reprodukce plánu města z roku 1777, otisky dvou rytin podle kreseb Vojtěcha Benedikta Juhna z let 1811 a 1812 a hlavně titulní list se znakem města od grafika Vratislava Huga Brunnera udělaly z knihy umělecké dílo. Její obsah vzbudil zájem nejen českých historiků, ale byl výborně hodnocen i ve Vídni, „*kam byla zaslána vynikajícímu historiku umění prof. Dr. Maxu Dvořákovi.*“²⁰⁷

Kdo Wirtha a Polesného k napsání monografie pravděpodobně přivedl, byl Jan Fried.²⁰⁸ Podle něj Pelhřimov monografii později vděčil za dobrou pověst v odborných kruzích. V Týdeníku z Českomoravské vysočiny z roku 1943 Jan Fried vzpomínal na přednášku o městě Rothenburg v Bavorsku, na které si v červnu 1908 koupil o tomto městě knihu. Zaujala ho svou sličností, bohatým ilustračním doprovodem a fotografiemi tak, že „*si přál, aby si i Pelhřimov jednou vydal něco podobného.*“²⁰⁹

Brzy poté, co se nově založený Muzejní spolek pustil s elánem do práce, navázali jeho členové důležité kontakty s Prahou. Jan Fried si počal korespondovat s historikem

---

²⁰⁵ SOKA Pelhřimov, fond Karel Polesný, kart. 1.

²⁰⁶ H. KÁBOVÁ, *Jan Fried*, s. 62.

²⁰⁷ *Tamtéž*, s. 63. Vydání se samozřejmě neobešlo bez kritiky. Připomínky B. Mádl, F.X. Harlase, F. Páty, F. Pakosty, V. Chaloupeckého a dalších okomentovali autoři v Jiskře ze dne 2. a 9. listopadu 1911 a 1. února 1912.

²⁰⁸ RNDr. Jan Fried, nar. 3. 6. 1881 v Pelhřimově, zemř. 6. 4. 1965 v Pelhřimově; syn lékárníka, profesor na pelhřimovském gymnáziu, jeden ze zakladatelů městského muzea; více H. KÁBOVÁ, *Jan Fried*.

²⁰⁹ Jan FRIED, *Zdeněk Wirth a Pelhřimov*, TČV, 26. srpna 1943; citace podle H. KÁBOVÁ, *Jan Fried*, s. 62.

umění Zdeňkem Wirthem, jehož ve svých dopisech požádal, aby „*zhodnotil vědecky starobylý náš Pelhřimov*“.²¹⁰

Monografie Pelhřimov²¹¹ byla sice první samostatně vydanou publikací Muzejního spolku. Předcházela jí ale útlá knížečka o pelhřimovských branách, vydaná jako zvláštní otisk z Časopisu Společnosti přátel starožitností českých.²¹² Ta se dala pořídit za 1 korunu a podle týdeníku Tábor by ji měl mít v knihovně každý aspoň trochu patriotický pelhřimovský občan.²¹³ Její autor Karel Polesný v ní poukázal na špatný stav bran a volal po jejich opravě. „*Dojde-li k opravě bran, podá město Pelhřimov vzorný příklad, jak dnes zacházeti s památkami,*“²¹⁴ komentoval vydání publikace Jihočeský kraj. V Pelhřimově by se totiž mohlo lehkost stát to, co v Táboře, nebýt tam umělecké komise.

„*Zajímavé dílko*“²¹⁵, nazvané Pelhřimovské brány, bylo první autorskou spoluprací pelhřimovského učitele Karla Polesného a pražského konzervátora Zdeňka Wirtha, který k dílu napsal předmluvu adresovanou pelhřimovské městské radě. Vyzýval ji ke zřízení Umělecké komise, která by měla být složená ze členů jak muzea, tak i městské rady a měla by se starat o ochranu památek ve městě a kontrolovat z estetického hlediska každé rozhodnutí stavebního úřadu.²¹⁶

Zdeňk Wirth, před tím, než se pustil do psaní o pelhřimovských pamětihodnostech, město a své přátele několikrát navštívil. „*Byl první z našich konzervátorů, který si tak důkladně město naše prohlédl a který učinil důkladný soupis všech jeho památek.*“²¹⁷ O jeho každoročních zářijových návštěvách v Pelhřimově neopomněla informovat Jiskra.²¹⁸

Zdeňk Wirth se narodil 14. srpna v roce 1878 v Libčicích u Hradce Králové. Absolvoval Filozofickou fakultu české Univerzity v Praze. Jeho názory byly ovlivněny

---

²¹⁰ OM Pelhřimov, osobní fond Rodina Friedova, kart. 5, Jan Fried (ml.); citace podle H. KÁBOVÁ, *Jan Fried*, s. 61.

²¹¹ K. POLESNÝ – Z. WIRTH, *Pelhřimov*; podobnou monografii napsal Z. Wirth také s královehradeckým autorem: Zdeňk WIRTH – František TICHÝ, *Hradec Králové*, Hradec Králové 1914.

²¹² Karel POLESNÝ, *Pelhřimovské brány. Příspěvek k dějinám stavebního vývoje města*, Pelhřimov 1909 (zvláštní otisk z Časopisu Společnosti přátel starožitností českých); předmluva Z. Wirth.

²¹³ Tábor, 18. června 1909.

²¹⁴ Jihočeský kraj 1, 1910, s. 70.

²¹⁵ Tábor, 18. června 1909.

²¹⁶ H. KÁBOVÁ, *Jan Fried*, s. 64.

²¹⁷ Jiskra, 23. září 1908.

moderními trendy, ke kterým se dostal prostřednictvím školy Jaroslava Golla, Otakara Hostinského a vídeňských Aloise Riegla a Maxe Dvořáka. Od roku 1905 působil v Umělecko-průmyslovém muzeu, roku 1907 se stal členem vídeňské Ústřední komise pro péči o památky. Společně s architektem Janem Kotěrou založil a svými příspěvky doplňoval časopis Styl. Během první světové války bojoval na frontě, odkud ale neustále udržoval styk s pražskou kulturní elitou. Po založení Československa byl povolán na Ministerstvo školství a národní osvěty. Zde pracoval dalších dvacet let, nejdříve jako přednosta oddělení památkové péče, později jako přednosta odboru osvěty. V roce 1938 odešel do penze, ale po ukončení druhé světové války se opět aktivně vrátil. Působil jako předseda Národní kulturní komise a poté jako člen Ústřední komise státní památkové péče.

Věnoval se hlavně terénnímu výzkumu, práci na soupisech uměleckých památek a dějinám umění obecně - zejména baroku a barokní gotice. V roce 1952 byl jmenován do nově vytvořené Československé akademie věd, kde byl po tři roky předsedou jejího filozoficko historického odboru. Na akademii věd působil až do své smrti 25. února 1961.²¹⁹

---

²¹⁸ Tamtéž; Jiskra, 13. října 1910.

²¹⁹ Magdaléna POKORNÁ, *Zdeněk Wirth. 120. výročí narození*, Akademický bulletin, září 1998 (<http://abicko.avcr.cz>).

4. Snahy o zachování starého rázu Pelhřimova v nové moderní podobě

4.1 Úprava Svatovítského náměstí, regulace říčky Bělé, Městské sady

Regulační plán projektovaný pro královské město Pelhřimov naprosto nevyhovoval jakémukoliv estetickému cítění a nebral ohledy na žádné staré památky nebo ráz města. Takto vedla nekompromisní čára v plánu regulace přes Svatovítské náměstí. V tomto místě měl vyrůst nový vysoký činžovní dům právě v ten samý rok, kdy byl založen pelhřimovský odbor Klubu Za starou Prahu. Tyto dvě snahy na sebe musely nutně narazit. Členové odboru si situace všimli a upozornili na hrozící újmu na kráse města domácí radu klubu. Ta se hned jala jednat. Jejich nelibost vzbudil fakt, že projektovaná novostavba měla zaclonit průhled na Dolní bránu, která je pro ráz města důležitá stejně jako věž hlavního kostela. Medializace události se chopil architekt Pavel Janák, který napsal článek o ohrožení důležitého průhledu do klubovního věstníku. Opatřil jej fotografiemi současného stavu i modelem možného umístění nechtěné výškové budovy. Tak ukázal, jak by vypadal možný pohled na bránu ukrytou za novostavbou. K bojovníkům za průhled se přidal i týdeník Jihočeský kraj.²²⁰

Obě brány patří mezi cenné stavby věžovitého typu z poloviny 16. století a bylo by téměř zločinem zastavět pohled na jednu z nich obyčejným novodobým činžovním domem. Město by si mělo vážit svých dominant, jež pevně a přímo vystupují nad ostatní zástavbu, a pečovat o ně, protože právě městské brány jsou to, co Pelhřimovu dává speciální ráz, psal Janák.

Dolní brána měla původně rozhled na tři strany, které mohla ze své výšky kontrolovat. Jednu ulicí směrem k náměstí, druhou ke sv. Vítu, o které je nyní řeč, a poslední třetí směrem na Jihlavu přes kamenný most. Tuto vyhlídku na východ ztratila už roku 1900 velmi podobným případem, kdy se v její těsné blízkosti důvěřivě podle regulačního plánu postavila budova záložny. „*Dřívější krásný pohled na bránu byl strašně zastavěn,*“²²¹ komentoval novostavbu později Janák. Tenkrát se ještě nedbalo na estetiku města a výhodná poloha byla jediné, co hrálo při rozhodování roli. Nebyl nikdo,

---

²²⁰ Jihočeský kraj 1, 1910, s. 207.

kdo by za pohled na bránu bojoval. Snad to bylo tím, že pohled na ni byl tak přirozený, že si nikdo nedovedl představit, jak by na něj působila jeho ztráta. Nyní, když už ale pelhřimovští měšťané zažili jednou tuto skutečnost, oprávněně začali bránit možné zničení druhého pohledu. Poučení z předchozího případu horlivě se jali snažit přípravu novostavby odvrátit. „*Má-li být bráně zachován tento charakter jakéhosi ovládnání situace na všechny strany, musí pohledy k ní otvírati se volně, aby patřila všem,*“²²² pokračoval Janák.

Odboru klubu společně s domácí radou, která své pelhřimovské přátele znalecky podporovala, se nakonec podařilo věc úspěšně vyřešit. Upustilo se od plánované novostavby, průhled od sv. Víta na Dolní bránu zůstal zachován a navíc se ještě celé svatovítské náměstí upravilo podle plánů architekta Pavla Janáka. Regulační plán byl v tomto místě pozměněn k prospěchu všech obyvatel Pelhřimova.

Případ svatovítského náměstí byl jen jednou z akcí, které se odboru Klubu Za starou Prahu vydařily. Oproti Praze byla úspěšnost v Pelhřimově poměrně vysoká. Další povedenou záchranou bylo i vyzdvižení náhrobních kamenů v kostele sv. Víta.²²³ Sv. Vít je nejstarší kostel ve městě, původně děkanský kostel nejstarší části města, která se později se stavbou nového opevněného města stala předměstím. Děkanství se přesunulo do sv. Bartoloměje v hradbách a původní kostel sloužil pro školní mládež. Na akci vyzdvižení náhrobních kamenů spojily své síly Odbor Klubu Za starou Prahu a Muzejní spolek. Společně si vyžádaly odborné dobrozdání od Zdeňka Wirtha, který doporučil náhrobky uchovat uvnitř kostela a zapustit je z 1/2 do stěn. Mají-li se vyjmout z dlažby, pak podle Wirtha bude lépe, když zůstanou uvnitř kostela, než venku vystavovány nepohodě.

Se sadařským spolkem odbor klubu spolupracoval na vysazování městských sadů. Přes Klub Za starou Prahu se započala komunikace s architektem Otakarem Novotným. Sady dnes vypadají jako anglický park, jenž ve své zadní části volně přechází do krajiny. Na jejich začátku na pravém břehu říčky Bělé Novotný naplánoval sportovní areál, kde se upravilo hřiště a tenisové kurty. Odbor Klubu zařídil komunikaci s Novotným i zajistil od

---

²²¹ Pavel JANÁK, *Z Pelhřimova: Pohled na Dolní bránu ohrožen!*, VKZSP 1, 1910, s. 30–31; viz příloha č. 12.

²²² *Tamtéž.*

něj plány vlastními náklady. Celou věc vždy konzultoval se Sadařským spolkem, což musela být pro spolek sadařů jistě milá spolupráce. Komunikace s umělecky nadanými architekty nebyla vždy právě nejjednodušší.²²⁴ Jejich dodací termíny se často posouvaly a bylo třeba mnoho urgencí, než se hotová práce dostala k objednavateli. O výplatu si páni architekti nikdy nezapomněli napsat včas. Takové problémy měl jako zprostředkovatel mezi sadaři a Novotným i Karel Polesný. Architekt sice psal, že na návrzích pro městské sady pracuje,²²⁵ ale několikrát žádal o odklad termínu dodání návrhů. Dne 31. srpna 1912 konečně s prosbou o prominutí vypracovaný projekt zaslal. Na výborové schůzi odboru koncem září bylo oznámeno, že Novotného plán byl přijat.²²⁶

S Otakarem Novotným pelhřimovská pobočka spolupracovala též při úpravách nového hřbitova za městem směrem na Křemešník, kam se pohřbívání přesunulo z přeplněného pohřebiště kolem barokní kaple Panny Marie. I zde je odbor zprostředkovatelem mezi pražským architektem a zadavatelem úkolu, městskou radou. Tentokrát Novotný plány dodal bez větších problémů. Roku 1911 pro hřbitov připravil pohřební plán, plán úpravy portálu, hrobek a kolumbária.²²⁷

Redakce Českého jihu hodnotila hotové plány velice kladně a psala, že „*bude-li se další zařízení dle nich provádět, může se jedenkrát pak město naše pochlubit, že má hřbitov umělecký a vkusně zařízený.*“²²⁸ Bohužel opačný postoj ale veřejnost i tisk dříve zaujali k původní bráně vedoucí na nový hřbitov.²²⁹

Běh na delší trať byla regulace pelhřimovského vodního toku Bělé. Nad městem již stály některé továrny nevhodně postavené podle regulačního plánu. Z nich splašky tekly do města, kde stále ještě nebyla zbudována kanalizace. Voda kontaminovaná továrnami protékala městem a nepřinášela s sebou nic dobrého. Časté tyfové epidemie nebyly nic neobvyklého. Bylo jasné, že řeka a na ní navázané rybníčky se budou muset upravit. Je samozřejmé, že v tomto případě muselo mít navrch technické řešení problému,

---

²²³ VKZSP 2, 1912, s. 62; Karel POLESNÝ, *Kostel sv. Víta v Pelhřimově*, Pelhřimov 1940; Jiskra, 7. prosince 1911.

²²⁴ Viz kapitola 4.3 o komunikaci s P. Janákem.

²²⁵ SOKA Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kart. 1, dopis Polesnému od Novotného ze dne 5. dubna 1912.

²²⁶ *Tamtéž*, zápis z výborové schůze odboru dne 29. září 1912.

²²⁷ J. ČERNÝ, *Pelhřimov*, s. 31.

²²⁸ Český jih, 6. května 1911.

²²⁹ Více kapitola 4.4.

nicméně odbor klubu neváhal a počal střežit krajinný ráz, který původní tok říčky vytvářel. Jako první na technické řešení narazila snaha zachránit co nejvíce stromů a alejí po březích potoka.

Podle plánů měla regulace změnit krajinu za městem (od Kouřimského továrny výš) a měl být dotčen dosud zachovaný obraz města (od kapličky sv. Jana až ke konci regulace), což odbor hodlal monitorovat. Snažili se též o zachování soukenického rybníčku v městských sadech, ačkoli bylo jasné, že byl příčinou každoročních záplav sadů a bahnitosti. Velkou váhu kladl odbor na zachování starého náhonu „*pro město tak charakteristického*“.²³⁰ Nynější závady tohoto náhonu byly jasně hygienicky nevyhovující. Podle Klubu Za starou Prahu si problémy způsobovali pelhřimovští obyvatelé sami tím, že do řeky lili nečistoty a také do ní tekli odpad ze škrobáren, které stojí nad městem. Podle Klubu tato závada odpadne po zavedení městské kanalizace a zachovaný starý náhon bude mít novou funkci, bude moci novou kanalizaci proplachovat.²³¹

Ačkoli odbor klubu zval do města odborníky,²³² aby připravili dobrozdání v jejich prospěch, a pánové vrchní komisař Mözler a specialista na vodní stavby Ing. Madlmayr tak učinili, stejně klubovní návrh u radních prošel jen z části. Odbor se snažil o zachování kamenného mostu, kapličky sv. Jana na Obci, náhonu a stromořadích podél řeky, z čehož se nakonec zachránil jen kamenný most.

Oproti tomu jak úzkostlivě Klub bránil stromořadí kolem Bělé, ve věci aleje stojící před zámkem došlo z Prahy opačných instrukcí. Domácí rada neměla námitku k vykácení stromů a novou výsadbu nedoporučovala, protože stromy by dříve či později čekal stejný osud.²³³ Za dva týdny ale domácí rada změnila stanovisko a výsadbu nového stromořadí do prázdného prostoru doporučila.²³⁴ Josef Dobiáš ve svém dopise o této věci Polesnému radil, že by měl navrhnout Janák, kde přesně by se měly nové stromy vysadit,

---

²³⁰ SOKA Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kart. 1, dopis odboru klubu od domácí rady KZSP ze dne 3. července 1913.

²³¹ *Tamtéž*.

²³² *Tamtéž*, dopis Odboru Klubu od domácí rady KZSP ze dne 24. září 1912; *tamtéž*, zápisy ze schůzí v roce 1914.

²³³ *Tamtéž*, dopis Odboru Klubu od domácí rady KZSP ze dne 13. listopadu 1913.

²³⁴ *Tamtéž*, dopis Odboru Klubu od domácí rady KZSP ze dne 26. listopadu 1913.

protože on ví, kde budou v jím navrhovaném domu čp. 13 vjezdy a okna. Dodává, že Janák je pro to, aby stromy na prostranství byly „*pro orámování pohledu na zámek*“.²³⁵

Od doby, kdy se Umělecká komise přeměnila v Odbor Klubu Za starou Prahu, jako by její členové ztratili veškeré sebevědomí v samostatném rozhodování o svém postoji vůči jakékoliv změně ve městě. Kde by dříve s jasnou myslí rozhodli, jak postupovat, tam se začali na každou maličkost tázat svého odborného zázemí v Praze. Jsou to záležitosti jako elektrifikace města, dotazy, zda je lepší vést kabely zemí či vzduchem a podobně. Vzorem předváděným Prahou byla v tomto případě malá německá města, kde se drát vedl zemí jen z estetického hlediska. Technicky byly na tom obě varianty stejně.²³⁶ Odbor klubu žádal rady, jak argumentovat, snad ve všech případech. I co se týkalo maličností, bylo dobré mít na své straně posudky odborníků.

Domácí rada klubu většinou posílala instrukce Karlu Polesnému, někdy se i snažila zasáhnout přímo. Takto rovnou psala hlavně radním města Pelhřimova např. poté, co klub „*obdržel zprávu, že slavná městská rada hodlá provést změny v úpravě městských parkánů*“²³⁷ a dovolila si žádat, aby tyto změny nebyly podnikány, dokud nebude celkový plán na úpravu celku. Doporučovali, aby celá úprava byla svěřena architektovi. Jiný případ přímé intervence se objevil při boji o fasádu hotelu Rosol.²³⁸

Když v některých případech šla městská rada odboru Klubu Za starou Prahu na ruku, neváhali jeho členové přijít na oplátku s velkými díky a mazání medu kolem úst radních. Sami někteří kolegové zastupitelů znali dobře ješitnost svých přátel často stejnou jako svou. Věděli přesně, kde a kdy je třeba přisladit. Oblíbeným oceněním bylo vyjádření díky osobními dopisy nebo prostřednictvím tisku, což mělo ještě větší efekt pro svou veřejnost.

V zápise z výborové schůze v březnu 1913 můžeme číst, jak odbor odesílal poděkování za opravy domů např. panu Růžičkovi.²³⁹ Polesný dopisoval do věstníku Za Starou Prahu, že „*v Pelhřimově může snaha o zachování starého obrazu města zaznamenati úspěch; dík za to náleží městské radě, jež vyhověla žádosti musejního spolku*

²³⁵ *Tamtéž*, dopis Polesnému od Dobiáše ze dne 12. února 1914.

²³⁶ *Tamtéž*, dopis odboru klubu od Wirtha ze dne 25. června 1910.

²³⁷ *Tamtéž*, dopis radě města Pelhřimova od domácí rady KZSP ze dne 9. ledna 1912.

²³⁸ Viz kapitola 4.2.

²³⁹ SOKA Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kart. 1, zápis z výborové schůze odboru dne 2. března 1913.

a našeho odboru“ a řídila se pokyny konzervátora při opravách vížky na „Staré škole“.²⁴⁰ Nebo jindy můžeme číst, jak úspěch projektu pro nový hřbitov závisel též na zásluze pana doktora Linharta, městského radního.²⁴¹

Jedním z největších úspěchů zastánců stavebních památek v Pelhřimově bylo vydání městské vyhlášky na popud Muzejního spolku a tehdy ještě Umělecké komise. Na základě usnesení městské rady ze dne 19. února 1909 bylo dáno na vědomost v týdenících Jiskra²⁴² a Tábor²⁴³, že „od nynějška nebude udělováno stavebním úřadem povolení k boření starších domů v městě a to jak ve vlastním okrsku, kdysi hradbami obehnaném, tak v ulicích a na náměstích mimo tyto hradby ležících, dříve, dokud nenabude přesvědčení, že zamýšlená novostavba v ohledu uměleckém bude rovnocennou náhradou za zbořenou architekturu starou.“ (...) Městská rada se rozhodla přísněji kontrolovat vzhled novostaveb s ohledem na zachování „drahocenného odkazu svých předků“. Každý plán budoucí stavby se bude posuzovat: za prvé zda novostavba dobře zapadá výškově do okolní hmoty a celkového obrazu města, neruší-li harmonii obrazu města svou příliš velkou hmotou, zbytečným členěním siluety, věžičkami a štítky a nezakrývá-li průhledy na dominanty pro město typické. Za druhé zda na místě, kde novostavba hodlá stát, zapadá řádně do rázovitosti a jednoty městské architektury. Za sebe slučuje s okolím a dodržuje souhru fasád, jež rámuje ulice. Neměla by působit cizorodě. Stavebnímu úřadu nešlo o určení slohu, ale o správné členění a výraz architektury ve venkovském městě.

„Městská rada má na mysli dalekou budoucnost našeho města a proto již předem chce pečovat, aby nynější doba nebyla snad počátkem zkázy uměleckého majetku všeho občanstva – jeho městské architektury, ale naopak, aby se zlepšil dnešní neutěšený stav domácího stavitelství a smysl pro úpravu a estetiku měst,“ stálo dále v nařízení. Rada nebránila přestavbám, ale přála si, „aby všechny opravy dály se s největší možnou šetrností k původnímu stavu domu.“ Pokud by bylo zboření domu povoleno, musel majitel před tím, než se tak stane, dodat fotografii fasády v měřítku aspoň 18x24 cm a nákres půdorysu domu. Pro ty, co si chtěli postavit rodinný domek, zakoupila rada „velice

²⁴⁰ K[arel] P[OLESNÝ], *Z venkova. V Pelhřimově*, VKZSP 3, 1912, s. 21.

²⁴¹ VKZSP 3, 1912, s. 14.

²⁴² Jiskra, 7. dubna 1909.

²⁴³ Tábor, 26. února 1909.

instruktivní dílko Haenelovo: „O domě novodobém“, kde jsou příklady půdorysů, zevnějších úprav i rozpočtu.

Redakce Jiskry chválila takový počin a jen si přála, aby tato vyhláška, která by mohla jít příkladem jiným městům, nezůstala jen na papíře a aby byla přísně prosazována městskou radou.

4.2 Hotel Rosol

Na jaře roku 1911 odbor Klubu Za starou Prahu oslavil své první narozeniny a vrhnul se do dalších bojů proti ignorantům estetických hodnot města Pelhřimova. Tou dobou se začalo mluvit o nutné potřebě přestavět hotel pelhřimovských právovárečnicků. Již dlouho žádný hotel ve městě nevyhovoval moderním požadavkům hostů a bylo tedy vhodné začít ve věci jednat co nejdříve.

Z počátku to vypadalo, že se jen tak stavět nebude. Přitom byl slušný hotel v Pelhřimově tolik zapotřebí. Regionální týdeníky varovaly, že jestli se právovárečníci rychle nerozhoupají ke stavbě, může přijít jiný podnikatel, který se této lukrativní příležitosti chopí.

O přípravách na výstavbu hotelu tisk začal psát v květnu roku 1911. Přišel s kritikou původního návrhu vzhledu budovy, která měla být postavena v nejstarším centru města. Byli pro vypsání veřejné soutěže a ne pro jednoznačné uznání projektu pana Ing. Pokorného, který byl sice *„kapacitou ve stavbách pozemních a většinou šablonovitých budov zemských, nikoliv však autoritou staveb hotelových, jež vyžadují zvláštní odborné i místní znalosti.“*²⁴⁴ Redakce nevěřila prohlášení, že projekt dokonale vyhovuje půdorysným řešením, fasádou, že budova krásně zapadá do náměstí, a žádala posudek odborníka.

O dalších plánech s hotelem se dočteme v zářijové Jiskře roku 1911. Zde informovali, že by se s jeho stavbou mělo snad konečně začít na jaře příštího roku. Redakce novin zprávu o rozhybání situace na náměstí v Pelhřimově přijímaly s nadšením, ale stále i s obavami o vzhled novostavby. Taktéž doporučovaly vypsání veřejné soutěže. Český jih vyslovil požadavek, *„aby se nezapomínalo na charakter*

---

²⁴⁴ Jiskra, 17. května 1911.

města. Přejeme si v zájmu souladu na našem krásném náměstí, aby nová budova družila se pěkně k ostatním, aby se neopakoval křiklavý případ s budovou spořitelní, aby sama o sobě i v celku s ostatními budovami byla okrasou městu.²⁴⁵

Město i zde, stejně jako při situaci na Svatovítském náměstí, již prošlo neblahou zkušeností s novostavbou záložny, zohydující roh náměstí.²⁴⁶ Jak psal Otakar Novotný, „každý přijde s výčitkou, jak mohlo dojít k tak strašnému hříchu, jakým je dnes budova spořitelní. Dostane se mu odpovědi: Dnes by se to už nestalo!“²⁴⁷ Pelhřimovští již poučení z minulosti si byli jisti, že nechtějí záležitost opakovat. Sídlo spořitelny je o tom ujišťovalo při procházce náměstím každým dnem. Proto byli všichni ochránci pelhřimovského rázu historického městečka v pozoru ihned po doslechu o plánech přestavby hotelu na náměstí. „Nuže, novostavba hotelu bude oříškem a zkušebním kamenem citlivosti a intelligence městské rady, sboru to otců, jichž povinností jest úděl otcovský odevzdati příští generaci ne horší, ale lepší!“²⁴⁸ Ze strachu, že právovárečníci budou chtít na novostavbě ukázat svůj vliv ve městě a svou světovost, pustili se milovníci starého Pelhřimova do práce s heslem: nejlepší obrana je útok.

V tisku varovali před opakováním chyb, jaké udělal Pelhřimov sám i jaké se nevyhnuly jiným městům. „Dělo se tak všude ve starých městech, že budovy peněžních ústavů, novostavby radnic a hotelů zohydily tato krásná místa trvale a neodčinitelně. Stalo se tak v Pardubicích, v Táboře, v Hradci Králové atd. a dnes lidé inteligentní i prozíraví toho upřímně litují.“²⁴⁹

Stejně jako ostatní tiskoviny i Jiskra s „povděkem zaznamenává, že k novostavbě moderního hotelu dojde ještě letos.“ A opět si uvědomovala, kde bude budoucí hotel, chloubou Pelhřimova, stát a přicházela s varováním: „Jest třeba volati povolané kruhy (Muzejní spolek, odbor Klubu Za starou Prahu, Okrašlovací spolek) na stráž, aby ráz náměstí neutrpěl jako kdysi postavením budovy spořitelní.“²⁵⁰

Nicméně právovárečníci nedbali rad jim mířeným ve všech místních plátcích a rozhodli se projekt stavby rovnou zadat bez vyhlášení soutěže pelhřimovskému staviteli

---

²⁴⁵ Český jih, 2. září 1911.

²⁴⁶ Viz příloha č. 10.

²⁴⁷ Český jih, 4. května 1912.

²⁴⁸ Tamtéž.

²⁴⁹ Tamtéž.

²⁵⁰ Jiskra, 9. května 1912.

Janu Kotrnochovi. Z toho samozřejmě členům odboru Klubu Za starou Prahu i redaktorům tisku vstaly všechny chlupy na těle. Poté, co spatřili plány hotelu, snažili se, co mohli, aby takovou budoucnost náměstí odvrátili. Stavitel Kotrnoch navrhl novostavbu v oblíbeném secesním stylu, s trojdílnými arkýřovými okny v patře, s fasádou o jaké zastánci maloměstského rázu snili v nejhorsších snech. Odbor klubu okamžitě jako správná pobočka kontaktoval domácí radu Klubu Za starou Prahu. Ta se na věc podívala a odeslala do Pelhřimova své odborné stanovisko. Pražskou centrálu nejvíce pobouřila výška budovy a pompéznost jejího průčelí. Pavel Janák označil úřadem navrhovanou fasádu za „*nadutě velkoměstskou, což působí komicky při jejím malém měřítku.*“²⁵¹

Domácí rada poslala odboru dobrozdání, kde dopodrobna vysvětlila, proč novostavba projektovaná panem Kotrnochem nevyhovuje rázu náměstí.

- a. „*Má střechu samostatně odlišenou a příliš nároků činící, než jak přichází u ostatních starých domů;*
- b. *Dělení průčelí jest navrženo v pěti osách vertikálně akcentovaných, což opětně na celém náměstí nikde nepřichází;*
- c. *Jsou zde navrženy také arkýře, které – nehledě k tomu, že nejsou vnitřně naprosto nutné – jsou rovněž naprosto cizím elementem v náměstí;*
- d. *Také attika, kterou jest novostavba opatřena, jest rušivou, protože jinak nikde se neopakující na druhých domech.*“²⁵²

Jak bylo dobrým zvykem pražského klubu, nepřišel jen s kritikou projektu opozice, ale předložil i svůj vlastní klubovní návrh zpracovaný členy klubu – architekty. Zde se nakonec realizoval Pavel Janák - muž již Pelhřimova znalý. Přišel nejen s návrhem vzhledu nového hotelu ale dokonce s rozsáhlým projektem, kde předložil změnu průčelí celé jižní strany náměstí v kubistickém stylu.

Podle jeho teorie je pro maloměsto, jako je Pelhřimov, jednou z nejtypičtějších projevů štít. Proto navrhl postupně při přestavbách a opravách zvednout štíty všech domů na náměstí jeden po druhém a tím štítový ráz náměstí opětovně obnovit. „*V návrhu, jak by mohla strana se štíty vypadati, zakresleno jest průčelí, které v celku odpovídá úplně*

---

²⁵¹ K.HANZLÍKOVÁ, *Činnost Klubu*, s. 169.

²⁵² SOKA Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kart. 1, dopis odboru klubu od domácí rady KZSP ze dne 2. května 1912.

otvorům, jak je projekt p. Kotrnocha navrhuje, avšak jinak, tak aby s charakterem náměstí souhlasilo,²⁵³ vysvětlila pražská centrála v dopise do Pelhřimova.

Janák svůj návrh doprovodil komentářem a vysvětlením v klubovním věstníku.²⁵⁴ Ačkoliv architekt nedbal historického vývoje domů (nepátral, zda měly někdy vůbec štít) přesto z dnešního hlediska „srovnání s realizovanou stavbou vyznívá zcela ve prospěch Janákova návrhu,²⁵⁵ jak napsal Vratislav Nejedlý.

Klub Za starou Prahu se začal za svůj plán přimlouvat jak přímo z Prahy, tak prostřednictvím pelhřimovské odbočky, hlavně osobou Karla Polesného. Na jejich straně nestála jen estetika náměstí, což je otázka vkusu jednotlivce, ale také rozpočet projektu. Klubovní návrh by byl mnohem úspornější. Odpadly by arkýře a jejich nákladné železné konstrukce, nebyly by žádné výdaje spojené s dekorativní výplní fasády.²⁵⁶ Jak píše Pavel Janák: „Návrh p. Kotrnocha je – jak jsem jej procházel velice neúsporný, železa je tak skoro docela zbytečně za několik tisíc!“²⁵⁷ Janák nechtěl svou verzi nikomu vnucovat, dokonce chápal, že měšťané patrně nechtěli architekta z Prahy. Podle něj by stačilo, aby si místní stavitel uvědomil, co je důležité, a držel se nějakých principů vyskytujících se na ostatních průčelích na náměstí.

Ačkoli prosazovatelé Janákova návrhu tvrdili, že „vnitřní členění by při jiném štítu zůstalo netknuto, tak jak chcete vy [právovářečníci]“²⁵⁸, není tomu úplně tak. Na druhé straně se totiž ohrazují nižšími náklady při rozhodnutí pro jejich projekt, kdy by pro každý pokoj bylo okno jen po jednom, ale zato větších rozměrů, navíc vznikly by další dva hostinské pokoje za štítem, což by vzhled interiéru nutně změnilo.

Po neúspěchu snah o vypsání veřejné soutěže a rozvíření debaty o vzhledu nového hotelu žurnalisticky, počali zkoušet zastánci starého Pelhřimova promlouvat do duší samotným zadavatelům stavby a dokonce i projektantu Janu Kotrnochovi. Snažili se právovářečníky přesvědčit, že nestojí proti sobě jako protivníci, ale že úmysly na obou

---

²⁵³ Tamtéž.

²⁵⁴ Pavel JANÁK, *Starobylý ráz*, s. 33–35.

²⁵⁵ Vratislav NEJEDLÝ, *Boj o záchranu historického rázu náměstí v Pelhřimově před osmdesáti lety*, VSPE 4, 1993, s. 83–84.

²⁵⁶ SOKA Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kart. 1, dopis odboru klubu od domácí rady KZSP ze dne 2. května 1912.

²⁵⁷ Tamtéž, dopis Polesnému od Janáka ze dne 2. května 1912.

²⁵⁸ Tamtéž, dopis radě města Pelhřimova.

stranách jsou vlastně stejné, že jde oběma o jedno a totéž. „*Chceme všichni praktického a pěkného,*“²⁵⁹ psal Polesný městské radě.

Stejným způsobem argumentovali i v dopise radě právovárečného měšťanstva, kde k nim Polesný promlouval: „*Vám, pánové, by náležela čest, že byste kráčeli v tomto ohledu krásným příkladem napřed. (...) I Vy chcete novostavbou hotelu přinést obět pro dobro celého města, neboť i Vaším úmyslem jest město takto ozdobiti. (...) Projekt zkoumali odborníci na slovo vzatí a nepředpojatí a jejich posudek jest Vám, pánové, znám.*“ Opakoval, že budova by byla vkusnou, kdyby neměla navrženou velkoměstskou přepychovou fasádu a její rušivé dělení nehodící se na malé náměstí. Vysvětloval, že arkýře a atika jsou cizím elementem v Pelhřimovské architektuře, velice ruší a na jiných domech se neopakují.²⁶⁰

Polesný chápal, že patriotickým pelhřimovským měšťanům nejspíš jde těžko překonat fakt, že by jejich hotel, který má obec reprezentovat v její největší kráse, měl navrhovat „Pražák“. Snažil se je přesvědčit, že klubu jde hlavně o jednoduchou linii štítu, jež by zapadala harmonicky do starobylého náměstí. V jednom z dopisů jim psal: „*Přistoupíte-li na návrh tento, pánové, získáte mnoho praktického pro svoji stavbu a k tomu ještě budete mít vědomí, že postavíte budovu krásnou. (...) Není nutné, aby budovu postavil pražský architekt.*“²⁶¹

Ačkoli se Polesný a jeho přátelé snažili, co mohli, přece jen vidina velkoměstsky vypadajícího hotelu byla pro zadavatele projektu silnější. Žádný efekt nemělo ani informování stavebníka o důležitosti situace. Na výborové schůzi 5. května sdělil předseda, že „*vyjednával s projektantem p. Kotrnochem, než také marně, protože od členité střechy a bohatější fasády nechtěl upustit.*“²⁶²

Ani apel Otakara Novotného na starostu Fáru a popichování, „*zda dovede pěkná slova o starobylosti a kráse města doprovoditi také rázným činem,*“²⁶³ nevedlo k obratu. „*Tady mluví se najednou o šetrnosti, ačkoliv nikdo nikdy se nepřesvědčil, kolik by takto ušetřil anebo jinak více vydal. Budova má být prý reprezentační, ale s reprezentací*

---

²⁵⁹ *Tamtéž.*

²⁶⁰ *Tamtéž*, dopis radě města Pelhřimova nedatovaný na nečisto.

²⁶¹ *Tamtéž*, dopis radě města Pelhřimova.

²⁶² *Tamtéž*, zápis z výborové schůze odboru dne 5. května 1912.

²⁶³ Český jih, 4. května 1912.

lacinou! Doufáme však, že v záležitosti této nepadlo slovo poslední.“²⁶⁴ Do konečné chvíle věřili členové klubu v obrat a v neustálé naději bojovali.

Nakonec vysíleným bojovníkům za starobylý ráz náměstí nezbylo než na výborové schůzi v lednu 1913 konstatovat, že: „*Není naší vinou, že nedostalo se nám ani jediného ústupku. (...) Návrh tech. komise podávající ideální regulace celé strany náměstí byl veřejně vyložen, veřejností nepochopen, výborem právozářč. měšťanstva odmítnut, ačkoli spolek musejní, sadařský jakožto okrašlovací a náš odbor podali v této věci společné memorandum. Když i městská rada schválila proti našim rozkladům projekt předložený 2:3 hlasům, vydán leták, jenž chtěl spíše působiti výchovně, než aby mohl způsobiti změnu. (...) Dnes, kdy budova spěje ke svému zakončení, dá nám každý odborník za pravdu. Ovšem širší obecnstvo, bez příslušného vědění a cítění, dávající se oklamati každým lesklým pozlátkem, bude spokojeno. Nám zůstává vědomí, že podnikli jsme vše, co bylo v naší moci.*“²⁶⁵

Během všech možných pokusů jak přesvědčit měšťany, zaslali pelhřimovští členové 25. června 1912 dotaz centrální komisi ve Vídni. Předložili zde oba dva návrhy a doufali v morální podporu klubovní verze. K jejich velkému překvapení ale vídeňská komise Janákův návrh nepodpořila a přiklonila se k úřednímu plánu. Navíc z Vídně přišlo dobrozdání pozdě - v době, kdy hotel byl již téměř dostavěn podle projektanta Kotrnocha. Jeho znění hnalo vodu na mlýn právozářč. a jen je utvrdilo v jejich názorech. Považovali posudek za „*satisfakci pro svoji neústupnost.*“²⁶⁶ Janákův návrh celkové rekonstrukce náměstí se zdál patrně komisi příliš radikální a po špatných zkušenostech s romantickými představami se ho bála podpořit.

„*Zpráva tato překvapila tím, že schvaluje, co technická komise klubu Za starou Prahu ve srozumění se zems. konzervátorem p. dr. Jeřábkem a co prohlásili i jiní odborníci (jako arch. O. Novotný) za nepřijatelné,*“²⁶⁷ ohrazoval se Polesný. Nechápal tak rozdílných stanovisek dvou institucí, které by měly stát na stejném břehu. Zlobil se na

---

²⁶⁴ Český jih, 4.května 1912.

²⁶⁵ Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kart. 1, zápis z výborové schůze odboru dne 28.ledna 1913. O nezdaru „*dobře míněných snah*“ odboru Klubu Za starou Prahu informuje veřejnost Jiskra, č. 21, 1912; viz příloha č. 3.

²⁶⁶ Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kart. 1, dopis nanečisto c.k. centr. komisi ve Vídni.

²⁶⁷ *Tamtéž.*

vídeňské odborníky, že „*takovou protichůdností podlamuje se autorita všech orgánů usilujících o ochranu památek.*“²⁶⁸

Zklamání členové odboru psali znovu do Vídně, žádali vysvětlení a ještě jednou popsali situaci v Pelhřimově, přestože nový hotel již nadutě stál na náměstí. Podruhé komise argumenty památkářů uznala a přiklonila se na jejich stranu. Na objasnění sdělila, „*že běží o dva různé názory v praxi ochránářské, než podle fotografie současného stavu že nerozpakuje se prohlásiti pro návrh komise technické, tedy klubovní.*“²⁶⁹ Pozdě ale přece.

Nový hotel se vyvyšoval nad okolní domky náměstí a působil dosti cizorodě v linii jižní strany náměstí. Ne však dlouho. Vedle stojící dům od majitelky Julie Hadravové koupila v roce 1927 Okresní hospodářská záložna. Ta jej nechala zbourat a na jeho místě si postavila výstavní palác, jakého je bankovní ústav hoden. Stavělo se podle plánů pražského architekta Antonína Pfeiffera. Budova s vyvýšeným patrem na střeše, s balustrádovým balkonem nad portálem s toskánskými sloupy se s lehkostí výškově vyrovnala vedle stojícímu hotelu Rosol.²⁷⁰

4.3 Pavel Janák v Pelhřimově

Poté, co byla založena pobočka Klubu Za starou Prahu v Pelhřimově, bylo třeba v pražské centrále určit někoho, kdo by měl vyřizování pelhřimovských záležitostí na starost. Nejspíš na doporučení Zdeňka Wirtha se klubovním projektantem pro Pelhřimov stal architekt Pavel Janák, který měl poznat blíže Pelhřimov, jeho přednosti i problémy. Ten Vysočinu navštívil, prohlédl si starou architekturu města a poté měl z Prahy posílat odborné posudky a návrhy na dotazy pelhřimovské pobočky. Dá se říct, že z počátku to fungovalo, jak mělo. Janák se zabýval regulací Svatovítského náměstí, v jeho prospěch napsal i článek do věstníku Za starou Prahu,²⁷¹ odboru klubu poslal návrhy na parcelaci nové čtvrti kolem železniční trati a rozložení ulic v této části města.²⁷²

---

²⁶⁸ *Tamtéž.*

²⁶⁹ *Tamtéž*, zápis z výborové schůze odboru dne 28. ledna 1914.

²⁷⁰ J. ČERNÝ, *Pelhřimov*, s. 33; M. DOJAVOVÁ, *Tajemství*, s. 16; viz příloha č. 4 – 6.

²⁷¹ P. JANÁK, *Z Pelhřimova: Pohled*, s. 30–31.

²⁷² SOKA Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kart. 1, dopis Polesnému od Janáka ze dne 10. ledna 1910.

Místní nejaktivnější člen pobočky Karel Polesný byl za Janáka velmi rád. Viděl v něm velký talent a obdivoval to, co Janák doposud postavil. Navíc důvěřoval ve výběru svému příteli Zdeňku Wirthovi. Spolupráce s Janákem byla na jednu stranu v určitém pohledu radostná a úspěšná, na druhou byla také ale velmi zdoluhavá a stresující pro všechny zúčastněné.

Počátkem problémů se staly tři činžovní domy plánované nově založeným bytovým družstvem v dnešní Mikulášské ulici.²⁷³ Polesný družstevníkům doporučil Janáka, jako renomovaného architekta, který triviální záležitost lehce zvládne. Projekt mu byl zadán, ale Janák otálel se zasláním slíbených návrhů tak dlouho, až se družstvo rozhodlo mu zakázku odebrat. Na to architekt hned poslal rozpočet na první dům.²⁷⁴ Tím ztrátu úkolu na chvíli oddálil. Po tomto dopise, ale bohužel „zase 14 dní odpočíval,“²⁷⁵ jak si stěžoval Polesný Wirthovi. To vedlo k tomu, že během Polesného zápalu plic, kdy neměl možnost pražského architekta propagovat, družstvo svolalo schůzi, kde mu byla zakázka definitivně odňata. Janák ve svém návrhu neposlal žádné detaily, ani plány na vzhled fasády. Polesný toho litoval a doufal, že snad nákresy ještě dodá: „*Je to jeho cti; v jeho slovo zde nikdo už nevěří a bude-li upravovat fasádu zdejší zednický mistr, řekne se, že opravil Janáka, a bude se tomu věřit; zkazí to a svede se to zase na Janáka. Tedy jest to v zájmu jeho umělecké cti. Dodat plány nehotové!! (...) Věru, udělali jsme si tu s ním důkladnou ostudu.*“²⁷⁶

Polesný viděl, že s Janákem nebude spolupráce lehká a litoval, že hned po začátku, kdy se probudilo v pelhřimovském stavebnictví něco zajímavého, to opět tak rychle zemřelo. Janák už byl do tajů Pelhřimova zasvěcený a nyní to vypadalo, že odbor bude muset hledat jiného architekta. „*Měl jsem s Janákem takové plány! Chtěl jsem z něho udělat Pelhřimovského architekta aspoň na distanc,*“²⁷⁷ psal Wirthovi Polesný.

Ač pelhřimovský odbor na zbytek Janákových návrhů stále čekal, ten dělal „mrtvého brouka“ po další tři týdny. Poté rozhořčený Polesný opět psal Wirthovi. Ten si

---

²⁷³ Viz příloha č. 2.

²⁷⁴ Ústav dějin umění Akademie věd ČR, v. v. i., oddělení dokumentace, osobní fond akademika Zdeňka Wirtha (dále: ÚDU AV ČR, Z. Wirth), dopis K. Polesného z 19. 9. 1911; citace podle Hana KÁBOVÁ, *Historik Karel Polesný jako iniciátor kubistických realizací v Pelhřimově*, VSPE 21, 2010 (v tisku).

²⁷⁵ ÚDU AV ČR, Z. Wirth, dopis K. Polesného z 12. října 1911; citace podle H. KÁBOVÁ, *Historik Karel Polesný*.

²⁷⁶ *Tamtéž.*

²⁷⁷ *Tamtéž.*

vzal problémy s architektem za své a domlouval mu v dopise 11. listopadu 1911. „Milý příteli, ani si netroufám ústně Vám vyložit, co všechno mi z Pelhřimova napsali o Vás ze staveb. družstva villového. Oni si, bláhové, myslí, že jsem v tom měl prsty a činí mě zodpovědného za dnešní situaci; dokonce si myslí, že i Klub má s tím co činiti a chtěli poslati stížnost na domácí radu. Vidíte z toho, jak jsou rozhořčeni (...) Nechtějí s Vámi jednat na přímo, protože jste je prý ignoroval přes 25 proseb a domluv a proto mne prosí o zprostředkování.“ Vyčetl Janákovi, že se nenamáhal odpovídat na dopisy a na věc po celou dobu ani nesáhl. „Bolí mne velmi, že to takto skončilo. Nepodceňujte venkov, že vliv tam nestojí za nic! Zle se Vám to jednou odvděčí. Zklamal jste nejen mne – já to již snesu, jsem daleko od nich -, ale zejména Polesného, který je mezi nimi a bil se za Vás stále až do konce a ztrácel tak vlastní pozici.“²⁷⁸

Je vidět, jak velký vliv měl Zdeněk Wirth na Pavla Janáka a jak si ho architekt vážil. Na jeho vyčítavý dopis mu vzápětí odpověděl. Snažil se vysvětlit, že jeho nečinnost není dána leností, ale psal o motivaci, důvěře a uměleckém hledání sebe sama: „Tedy: nevím, znáte-li tu nemoc, ale já jí strašně trpívám: nemoci pracovat pro někoho, jehož důvěru jsme ztratili anebo jsme ji ani od něho nikdy dost neměli; a ten případ byl s Pelhřimovem: Dr. P[olesný] je zlatý člověk, učinil toho tolik pro mne, opravdu; ale byl jsem hned zpočátku v Pelhřimově hrozně ochromen, když jsem pozoroval, že je to vlastně jen on, jenž je [zástupce bytového družstva] do toho vnutil a jim mne vnutil, a že oni většinou ani nevědí, co jim mohu svou prací dát, a když jim ani na tom, aby měli lepší práci, nezáleží. To mně vzalo všecku odvahu, bojím se takových lidí, a proto mně vůbec práce šla těžko.“²⁷⁹ Ač pln špatného svědomí nedokázal se vnutit do práce, která se mu vnitřně přičila. Janák doufal, že pro jeho věčná zpoždění s ním pelhřimovští rozvážou smlouvu a on nebude muset na projektu dále pracovat. „A oni zatím byli tak hodní, že stále ještě čekali“.²⁸⁰ Kromě toho měl architekt rozpracováno několik dalších zakázek a nemohl stihnout všechny dodat včas ani, kdyby neřešil své vnitřní rozkoly. Prožíval zrovna období uměleckého hledání sebe sama. Tušil nové směry v architektuře a věděl,

²⁷⁸ Archiv architektury a stavitelství Muzea architektury a stavitelství při Národním technickém muzeu (dále Archiv architektury a stavitelství MAS NTM), osobní fond Pavel Janák, kart. 27, osobní korespondence 1911, dopis Z. Wirtha z 11. 11. 1911.

²⁷⁹ ÚDU AV ČR, Z. Wirth, dopis P. Janáka z 11. listopadu 1911; citace podle H. KÁBOVÁ, *Historik Karel Polesný*.

²⁸⁰ *Tamtéž*.

že by nebyl schopen je prosadit na maloměstě. Při tom všem nemohl a ani nechtěl myslet na bytové domy v Pelhřimově.

Po omluvě se Janák na chvíli vzmužil a plány pro pelhřimovské bytové družstvo zhruba dodělal a dokonce i poslal. Při jejich projednávání na schůzi ale zadavatelé zjistili, že Janák zapomněl na chodby do dvora. Chudák Polesný, který stále ještě doufal, že spolupráce s Janákem přece nějak půjde, trapnou situaci líčil Wirthovi v dopise v listopadu 1911: „*Dovedeš si představit; nový výbuch, jenž se svezl po mně. Snesli se, že Janákovi plány i rozpočet, který v září dodal, vrátí jako nepotřebný. Těch řečí, co teď bude po městě o jeho neschopnosti atd.! Věř, že je mi úzko, když si na to pomyslím, ne kvůli sobě, ale pro budoucnost.*“ Sám dříve tak nadšený Polesný byl ze všech problémů, přesvědčování a složité korespondence tak unavený, že boj skoro vzdal a psal, že „*tím bude celá věc již jednou skončena a já sám [budu] mít pokoj.*“²⁸¹

Po nezdaru s bytovým družstvem Janák na Pelhřimov zanevřel. K tomu se přidala jeho nesmělost a strach z venkovských lidí, kteří jeho umění nerozumí a ničeho takového nedovedou ocenit. Polesný o jeho mlčenlivosti (nereagoval ani na žádost o navrácení fotografií a plánek) psal: „*Přece jen nemohu se zbavit myšlenky, že přece jen asi viní v duchu i mě, že jsem upletl na něho takový bič.*“²⁸²

Nakonec byly ale přece jen Janákovy plány na činžovní domy v Kamenných Dvorech pro stavbu použity. Družstvo se ale rozhodlo stavět domy jen dva a jejich fasády nesou vzory doznívající secese.

Na jaře roku 1912, kdy se otvírala polemika okolo novostavby hotelu Rosol, se po zkušenostech s Janákem Karel Polesný obrátil nejprve na architekta Otakara Novotného. Ten byl ochoten projekt vypracovat a ujišťoval Polesného, že s jeho službami to bude naprosto jiné: „*Víte, pane doktore, že můžete s mou pomocí počítati kdykoli, prosím, spoléhejte na ni i nyní.*“²⁸³ Postoj architekta se ale změnil poté, co se dozvěděl, že by na hotelu měl navrhovat jenom dekor a dělení průčelí. Novotný nechtěl dělat na hotelu jen „*podřadnou věc*“ jako je fasáda. Kdyby mohl pracovat na celém projektu, rád by se do práce pustil a ta by ho těšila, jak psal, ale navrhovat fasádu na budově, kde by nemohl

---

²⁸¹ ÚDU AV ČR, Z. Wirth, dopis K. Polesného z 27. listopadu 1911; citace podle H. KÁBOVÁ, *Historik Karel Polesný.*

²⁸² *Tamtéž.*

hýbat s vnitřní dispozicí, se mu přičilo. Byl si ale vědom, že „*bude-li hotel proveden jak je navržen, a zdá se, že bude, bude zlým činem pro vzhled Pelhřimovského náměstí.*“

Otakar Novotný v dopise prosil Karla Polesného, aby se kvůli jeho stanovisku nehněval. Jak je vidět, Novotný znal případ Pavla Janáka a družstevních domů, proto připsal: „*Jest mi ta věc dvojnásob nepřijemná, vzhledem k smutné pověsti pražských architektů u vás.*“²⁸⁴ Aby ulehčil situaci, trochu se vymluvil, že je plně zaměstnán Stylem a dalšími pracemi.

Až opět po Wirthově naléhání se Janák odvážil s Pelhřimovem zase spojit a to téměř po roce mlčení. Stejně jako před tím Zdeňku Wirthovi psal Janák Polesnému omluvu o nízké motivaci. Při práci na návrzích pro Pelhřimov, měl pocit nedocení a strach z nepochopení ze strany měšťanů. Vycítil, že z pelhřimovských stojí na jeho straně snad jen Karel Polesný a toto neporozumění mu bylo překážkou v tvůrčí činnosti. Omlouval se mu za své chování, které se snažil vysvětlit.²⁸⁵

Je až neuvěřitelné, jak dokázal Karel Polesný odpouštět. Viděl v Pavlu Janákovi umělecké nadání překračující svou dobu a bylo mu nesmírně líto, že v Pelhřimově jeho návrhy nedošly náležitého ocenění. Ve městě panovala nepřátelská atmosféra vůči Janákovi a pražským architektům vůbec. Jen Karel Polesný za ně stále bojoval a snažil se nevěřícím měšťanům přece jen dokázat, že jeho pražští přátelé dokážou být světoví a že stavba domu v jejich stylu by byla pro město velkým kulturním přínosem. V této situaci nebylo možné, aby Polesného oblíbenec Janák dostal nějakou další veřejnou zakázku. Rozhodl se tedy Polesný sám zadat mu poptávku na svůj rodinný dům. V té době odcházel právě jeho tchán okresní hejtman Jan Drechsel²⁸⁶ do penze a rozhodl se na stáří zůstat v Pelhřimově. Odchodem z úřadu ztratil nárok na přidělený byt a tak se rodina rozhodla postavit domek, kde by mohly v létě otce navštěvovat všechny dcery i s rodinami. Pro novostavbu koupili parcelu v čerstvě budované čtvrti směrem ke Strachovským rybníkům.

---

²⁸³ SOKA Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kart. 1, dopis Polesnému od Novotného ze dne 17. dubna 1912.

²⁸⁴ *Tamtéž*, dopis Polesnému od Novotného ze dne 20. dubna 1912.

²⁸⁵ *Tamtéž*, dopis Polesnému od Janáka ze dne 15. listopadu 1912; Viz příloha č. 1.

²⁸⁶ Jan Drechsel, nar. 1849 zemř. 1922, od r. 1895 hejtman pelhřimovského okresu. Viz E[duard] CH[UDOBA], *Za místodržitelským radou Drechselem*, TČV 4, 1922, s. 2; *Místodržitelství rada Jan Drechsel*, TČV 4, 1922, s. 1–2.

O svém rozhodnutí informoval Karel Polesný přítele Zdeňka Wirtha a prosil ho o zprostředkování celé záležitosti: „*Když stavět – já povedu stavbu, tedy s Janákem, řekl jsem si. I po těch zkušenostech s družstvem, s nímž pro Janákovu fasádu jsem se rozešel nadobro. Tedy v tomto případě důvěru by měl. Obracím se na něho, že ho pokládám za našeho nejjednoduššího a mně proto nejbližšího architekta. Nerad bych, aby se však opakovalo to odkládání a do jisté míry z jeho strany „zařezanost“ jako v onom případě. Proto Tě prosím, abys byl tak laskav a ústně s ním sjednal věc. Tobě řekne snad pravdu hned a dá-li slovo, dodrží spíše než mně a komukoliv jinému. Nechci, abys naléhal. Jen aby řekl, zda-li chce to dělat. A když ano, zda bude moci, řekněme v měsíci, dodat napřed plány, pak rozpočet. Řekni hned také – za to Tě rovněž prosím – že v každém zpoždění bys dělal prostředníka. Když by nechtěl a nemohl, nijak se nebudu hněvat; litovat budu, ale nikdy bych mu to nevyčítal.*“²⁸⁷ Polesný doufal, že v tomto případě, když by Janák cítil naprostou důvěru od zadavatele, mohlo by se mu při práci volněji dýchat a mohl by také plány a rozpočty dodávat ve sjednaných termínech.

O několik měsíců později přišlo Janákovi z Pelhřimova další zadání přestavby. Tentokrát byl zadavatelem majitel rohového domu na náměstí MUDr. Vojtěch Fára,²⁸⁸ jeden ze členů odboru Klubu Za starou Prahu. Na Polesného doporučení se započala stavba nejslavnější pelhřimovské budovy - domu čp. 13.²⁸⁹ Dnes je přestavba hodnocena jako jedna z nejlepších kubistických adaptací v historické zástavbě maloměsta. Janák zde projevil jemný cit pro přestavbu památkových objektů.²⁹⁰ Původní dům bez štítu jím architekt doplnil a započal tak opětovné zvedání štítů na západní straně náměstí. Jeho přestavba dokonale souzní s barokními měšťanskými domy v okolí a ve své hmotě působí barokním dojmem, ačkoli na ní není použito jediného barokního detailu. V historických štítech na pelhřimovském náměstí se ozdobné prvky jen příkládají k rovině zdi, kdežto v Janákově domu čp. 13 dekorace téměř sochařsky vycházejí z formy, zevnitř z hmoty domu. Všechny nové aplikace opatrně příkládal k stávajícímu stavu budovy tak, že kdybychom chtěli, můžeme celou jeho přestavbu odstranit a zbude

---

²⁸⁷ ÚDU AV ČR, Z. Wirth, dopis K. Polesného z 1. 3. 1912; citace podle H. KÁBOVÁ, *Historik Karel Polesný*.

²⁸⁸ Vojtěch Fára, nar. 1864 zemř. 1950; městský lékař, zubař a porodník, starosta pelhřimovského Sokola, okresní tajemník, člen městské rady, předseda chudinského odboru. Více *K jubileím p. MUDra Vojtěcha Fára*, TČV 11, 1929, s. 2; *MUDr. Vojtěch Fára sedmdesátníkem*, TČV 16, 1934, s. 1–2.

²⁸⁹ Viz příloha č. 7 – 8.

nám dům takový, jako byl před ní.²⁹¹ Janák se nedokázal spokojit s pouhou dekorací rovné stěny. Horizontalita a vertikálnost byly podle něj mrtvou hmotou, teprve šikmé tvary znamenaly pro něj sílu a život a pohyb. *„Všecky jiné v neživé přírodě přicházející tvary, jež jsou geometricky složitější, vznikly za součinnosti třetí síly: šikmý pád deště je zpříčiněn přistupující složkou větru; podobně závěje, výmoly, strže skal, jeskyně, propadliny, sopky jsou vesměs tvary kladně anebo záporně utvořené z neživé hmoty jinou v ni vnikající silou, která hmotu deformuje a uchyluje z přírodního tvaru, v němž byla uložena. Nejkrásnějším případem jest krystalizace: zde mísící se síla (krystalizační síla) jest tak nepoměrně proti tíži silná, že - lze téměř říci - tíže hmoty na krystalizaci vůbec nemá vlivu; krystalizační síla zdá se být jakousi tíží hmoty dovnitř hmoty úsilně soustředěnou a tak silnou, že uskutečňuje se za každých okolností v soustředěný svět pro sebe.“*²⁹²

Inspirován krystaly pracoval Janák podle teorie vídeňské školy umění. Při představách v historickém prostředí se nesnažil kopírovat původní slohy. *„Architektův nový zásah do tohoto organismu má právo na samostatnost a samobytnost, na „prostředky opačné“, jak to Janák napsal o tři roky dříve, když se snažil zachránit barokní Braunův dům v pražské Vodičkově ulici.“*²⁹³

Přestavbě Fárova domu i architektovi se dostalo uznání brzy po dokončení a to nejen v pražských kruzích, ale i na výstavě v Berlíně - *Herbstsalonu*. Janák, zde převedl do hmoty své teorie, že *„architektura oproti přírodnímu stavění jest vyšší činností; spojuje v sobě - všeobecně - činnosti dvě: vyhovění lidskému účelu a umělecké vyjádření, tj. abstrakci hmoty.“*²⁹⁴

Ačkoli při plánování těchto dvou staveb se soukromým zadavatelem měl architekt volnou ruku, stejně se jeho dodávky neobešly bez problémů a prodlení. Wirthovi si 5. ledna 1914 v dopise stěžoval Polesný: *„Co je mu [Janákovi] platno všechno jeho umění, když to není vůbec pro lidi?“*²⁹⁵ Dá se z toho usoudit, že za Janákovými zpožděními a ignorací upomínek nebyla jen domnělá nedůvěra objednavatele. Jak sám

---

²⁹⁰ J. ČERNÝ, *Pelhřimov*, s. 21.

²⁹¹ K. HANZLÍKOVÁ, *Činnost Klubu*, s. 173 – 174.

²⁹² Pavel JANÁK, *Hranol a pyramida*, *Umělecký měsíčník I*, 1911/12, s. 162-170.

²⁹³ Rostislav ŠVÁCHA, *Fárovy domy*, *Stavba 1*, 2003, s. 28.

²⁹⁴ P. JANÁK, *Hranol*, s. 162-170.

později přiznal, měl často rozpracovaných několik projektů najednou a nedokázal hospodařit s časem a odhadnout, jak dlouho se které věci musí věnovat.

I přes mnoho problémů s Janákovými dodávkami stejně ho pořád Karel Polesný i Zdeněk Wirth považovali za nejlepšího odborníka na přestavby v prostředí staré zástavby. Vždy se nacházeli i jiné alternativy, komu by se projekt mohl zadat, přesto Polesný nejprve zkoušel Janáka i s vědomím riskantnosti svého jednání. Při plánované přestavbě Šrejnarovského domu čp. 10 na radnici se za něj opět přimluvil. Městská rada se k doporučení Polesného přiklonila a adaptace budoucí radnice byla Janákovi svěřena.

Bohužel i tentokrát na nepolepšitelného architekta pelhřimovští narazili. Ten dokonce snad ještě více otrnul a platili na něj málo už i výčitky Zdeňka Wirtha. „*Jako vždy – vše přislíbil. Udělal-li to, nevím, od té doby se neukázal. Nepomohla-li ani moje intervence, nevím už, co bych podnikl,*“²⁹⁶ psal do Pelhřimova Wirth. Za deset dní architekt poslal první náčrty,²⁹⁷ ale s konečným plánem stále otálel. Následovaly další a další upomínky. Zdeněk Wirth opět omluvně psal Karlu Polesnému a doporučoval v jednání s Janákem přitvrdit. „*Na Janáka jsem dolehl velmi a slíbil hory doly, ale poslal-li již, nevím. Že prý jsi jej ani tak mnoho neurgoval. On potřebuje asi vždycky hever a silná slova proto se podle toho v budoucnu říd' a piš „po česku“ bez rukaviček,*“²⁹⁸ radil dobrému a trpělivému Polesnému.

V červnu Janák přijel do Pelhřimova si situaci na náměstí osobně prohlédnout. Téměř jako vždy žádal o peníze – o zálohy, nebo obnos za náčrty a podobně,²⁹⁹ přestože touto dobou stále nedodal hotové plány na dům doktora Fáry a pro což ho Wirth neustále urgoval.³⁰⁰

V prosinci roku 1913 psal Pavel Janák Karlu Polesnému, že mu město ještě neposlalo podrobné plány starého stavu radnice. A tedy, že nejen jeho vinou se věc zpomaluje. Vždyť začalo se na věci pracovat už v březnu. Janák psal, že oproti jiným architektům se dokáže „*věru zapřít.*“ V náčrtcích, co poslal, bylo podle něj alespoň měsíc

---

²⁹⁵ ÚDU AV ČR, Z. Wirth, dopis K. Polesného z 5. ledna 1914; citace podle H, KÁBOVÁ, *Historik Karel Polesný*.

²⁹⁶ SOKA Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kart. 1, dopis Polesnému od Wirtha ze dne 11. ledna 1913.

²⁹⁷ *Tamtéž*, dopis Polesnému od Janáka ze dne 21. ledna 1913.

²⁹⁸ *Tamtéž*, dopis Polesnému od Wirtha ze dne 16. března 1913.

²⁹⁹ *Tamtéž*, dopis Polesnému od Janáka ze dne 26. června 1913.

³⁰⁰ *Tamtéž*, dopis Polesnému od Wirtha ze dne 26. srpna 1913.

práce a vložil do toho i svůj kapitál na cestu do Pelhřimova. Ten, kdo to nyní zdržuje je podle něj samotné město Pelhřimov.³⁰¹

Architektovi bylo vyhověno, ale jeho nečinnost to nijak nezměnilo. Janák se opět uzavřel do svého nitra, přestal komunikovat, odpovídat na dopisy a ani pohrůžka ztráty veškerého honoráře ho nedokázala k práci pro Pelhřimov motivovat. Zúčastněným postupně docházela trpělivost. Nejdříve pelhřimovským měšťanům, pak i samotným jeho kolegům z Klubu Za starou Prahu.

Z pražské centrály byl na přestavbu domu čp. 10 doporučen jiný člen klubu architekt Bohumil Hübschmann.³⁰² Dokonce i sám Zdeněk Wirth „*také zlomil nad Janákem hůl*“ a odmítal se více starat o jeho osud. V dopise Polesnému si stýskal na Janákovu aktivitu i v jiných případech. Pro svoji lehkomyšlnost a nedbalost měl Janák problémy i mimo Pelhřimov: „*V klubu jej již do domácí rady na rok 1914 nekandidujeme, protože přišel v roce 1913 z 50 schůzí do dvou a nikdy se neomluvil. Nyní jej již klub nebude kryti a všechno padne na jeho hlavu. Je mi to líto v zájmu věci, on je výjimečný talent, ale nejsme na světě jen pro „kašpary“ druhého a nikdo nakonec není nenahraditelný. Odpuť, že jsem ti nepsal o výsledku své poslední intervence u Janáka; byla marná a sám jsi se přesvědčil, je nenapravitelný.*“³⁰³

Pavel Janák žil, zdá se v jiném časoprostoru. Poté, co měl vše dodat do konce února, psal v půlce března Karlu Polesnému: „*Tážete se jistě, jak daleko jsou již skizy na radnici. (...) Hned pak v pondělí sednu na ty náčrty a udělám je asi do polovice týdne.*“³⁰⁴ Koncem března psal Polesný rozzlobeně Janákovi, že stále ještě neposlal nic, jen pár skic, které si při návštěvě Pelhřimova zase vzal zpět. Polesný na Janáka tlačil a k dopisu mu předložit prohlášení, kde se Janák měl zavázat k dodání návrhů k přesnému datu. Toto prohlášení musel architekt do 4 dnů podepsat a poslat zpět, jinak by s ním byla ukončena spolupráce a projekt na přestavbu radnice by byl hned následující den předán někomu jinému.³⁰⁵

Janákovy skicy na přestavbu radnice se stále nedostávaly do Pelhřimova, plány neposlal. Jeho klubovní kolega architekt Bohumil Hübschmann se snažil zachránit čest

³⁰¹ *Tamtéž*, dopis Polesnému od Janáka ze dne 16. prosince 1913.

³⁰² *Tamtéž*, zápis z výborové schůze odboru dne 28. ledna 1914.

³⁰³ *Tamtéž*, dopis Polesnému od Wirtha ze dne 26. února 1914.

³⁰⁴ *Tamtéž*, dopis Polesnému od Janáka ze dne 13. března 1914.

Janákovu i všech architektů, urgoval ho a pro jistotu poslal ještě svůj návrh. „*Nevěřil jsem, že by po důrazném zakročení kolega Janák dále věc zdržoval,*“ psal do Pelhřimova. Vzkázal mu věc prostřednictvím Gočára a ten ho ujistil, že Janák má vše hotovo a projekt posílá. Podle nových nemilých informací tomu tak ale nebylo a do Pelhřimova nic nedorazilo. Architekt „*na opětovnou domluvu kol. Gočára slíbil věc ihned poslati.*“³⁰⁶

„*Nikoliv, že bych Vám nechtěl vyhovět – učiním tak bude-li třeba - , ale proto, že jest to ostuda pro všechny architektky. Jenom proto, abych zabránil ostudě další, jsem ochoten se věci ujmouti*“, psal Karlu Polesnému Bohumil Hübschmann. Oznamoval, že Janákovi naposledy píše a prosil, aby mu z Pelhřimova raději také ještě jednou napsali. Pak byl ochoten Pelhřimov na Velký pátek navštívit, nesplní-li Janák očekávání všech.³⁰⁷

Mezi tím Janák první týden v dubnu konečně nové náčrtky odeslal.³⁰⁸ Tím už ale nezastavil jednání pelhřimovských s Hübschmannem, i když ten stále cítil jakousi solidaritu: „*Prohlásil jsem, že by mi bylo milejší, aby to Janák v pořádku dodělal, a zkusil jsem vše, co na mě bylo, abych to přivodil. Dnes bylo mi ovšem provedení náčrtů a rozpočtu svěřeno (...) přesto, rozhodnete-li se pro Janáka, netrvám na svých nárocích dle ujednání, nýbrž spokojím se s pouhou náhradou skutečných výloh, o něž však můžete jeho honorář zmenšiti, neboť se staly jeho vinou. (...) Rozhodnout můžete buď dle osob nebo podle skizz, nebo dle obojího.*“³⁰⁹ Z tónu dopisů Bohumila Hübschmanna je patrné, že nechtěl dělat Polesnému žádné naschvály a překážky při jeho rozhodování. Šlo mu hlavně o záchranu situace a lepší pověst pražských architektů i celého Klubu Za starou Prahu. Hübschmann nechtěl brát práci kolegovi, ale když nebylo jiné zbylí, viděl to jako jediné možné východisko z momentální situace: „*Myslím, že by to byla cesta jak dokázat J[anákovu], že nejen nemá právních nároků nýbrž, že i morální aneb „morální“ již nejsou. Jestliže jste se rozhodli nebo rozhodnete dáti přednost mému půdorysu před jeho, není důvod, abyste mu tuto okolnost nesdělili, a řekli, že nejen jeho způsob jednání, nýbrž i samotné důvody věcné rozhodly proti němu. Tím by byla tato věc nejlépe vyřízena, neboť takto bude třeba přesvědčen, že pouze moje „promptnost“ zvítězila nad jeho „uměním“. Myslím, že něco odpověděti by se mělo třeba, že jeho jednání dává Vám*

---

³⁰⁵ *Tamtéž*, dopis Janákovi od Polesného ze dne 22. března 1914.

³⁰⁶ *Tamtéž*, dopis Polesnému od Hübschmanna ze dne 3. dubna 1914.

³⁰⁷ *Tamtéž*.

³⁰⁸ *Tamtéž*, dopis Polesnému od Janáka ze dne 7. dubna 1914. Viz příloha č. 9.

*právo je napodobiti. (...) jenom tomu se bráním od počátku, aby snad nemohl kdokoliv říci, že byla to konkurence ne docela čistá!*³¹⁰

Událost se zdála být zachráněná, ale k přestavbě Šrejnarovského domu nakonec nedošlo vůbec. Stejně jako jiné stavební aktivity ve městě ji zastavil příchod první světové války a s ní spojené jiné finanční starosti města.

Válka rozeslala aktéry příběhů pelhřimovských staveb do všech koutů Evropy. Pavel Janák si po celou dobu se Zdeňkem Wirthem často dopisoval, každý z jiné části fronty. V listech, které si vyměňovali, se spolu hned na počátku usmířili, staré křivdy si odpustili a počali s nadšením plánovat budoucnost.

Janák se Wirthovi omluvil v dopise z 15. prosince 1915³¹¹. Na něj odpověděl Wirth taktéž smířlivě v lednu roku 1916: *„Ostatně, milý příteli, my dva si věru nemáme co vyčítat. Rozptyloval-li jste se Vy, rozptyloval jsem se já ještě více a u obou to pramenilo z touhy organizovat, z obavy, aby nezaniklo, co bylo pracně vybudováno. I já bych se měl soustředit na jedinou věc a nedovedu toho. O Váš život soukromý, ačkoliv – jak plně rozumím – má velký vliv na všechno konání a duševní výkonnost, o ten nikdy nešlo. Jsa vůbec od mladiství emancipován v tom ohledu úplně a nezměřuji nikdy charakter s drobnými vášněmi a denním životem.“*³¹²

Také s Polesným se po válce Janák usmířil. Ten v nějaké nové záležitosti chtěl Janáka kontaktovat a tázal se Wirtha na adresu a situaci. Wirth mu odpověděl a k Janákově nové adrese dodal, že *„je teď velmi agilní a pilný a myslím, že ti ihned vyhoví, jakmile mu napíšeš.“*³¹³

Z dopisu, který obratem přišel od architekta zpět je znát, že ho znovu obnovené přátelství velmi potěšilo: *„Milý a nejmilejší pane doktore, děkuji za Váš dopis, který mi udělal velikou radost, tím víc, že byla nečekaná. Ale Vy jste byl ke mně vždy velmi laskav a děkuji Vám ve vzpomínkách častokrát za to. (...) práce bude věru zapotřebí ještě více než dříve, teď měly by být přece všechny možnosti pro zdárný výsledek – a záleží tedy vše na tom, dovedeme-li to zmoci. (...) já sám jsem se vrátil opravdu o hodně zlepšený,*

---

³⁰⁹ *Tamtéž*, dopis Polesnému od Hübschmanna ze dne 24.dubna 1914.

³¹⁰ *Tamtéž*, dopis Polesnému od Hübschmanna ze dne 27.dubna 1914.

³¹¹ ÚDU AV ČR, Z. Wirth, dopis P. Janáka z 15. 12. 1915; citace podle H. KÁBOVÁ, *Historik Karel Polesný*.

³¹² Archiv architektury a stavitelství MAS NTM, osobní fond Pavel Janák, kart. 28, osobní korespondence 1912-1921, dopis od Wirtha ze dne 6.ledna 1916.

energičtější, méně bojácný a v práci praktičtější. “ Janák vzpomínal na dřívější spolupráci a kál se: „*Co při tom trpkého, tím jsem byl vinen já – protože jsem dříve dělal vždycky padesát věcí najednou – a nepočítal, stačím-li na to. Vím teď, jaká to byla chyba, velká chyba. Srdečně Váš starý (ale snad i zlepšený) Janák.*“³¹⁴

4.4 Snahy o krásný Pelhřimov mimo odbor Klubu Za starou Prahu - Okrašlovací spolek a František Bernard Vaněk

Z množství sdružení působících v Pelhřimově můžeme najít hned několik takových, která se angažovala v udržování krásy svého okolí. Vedle ochránců starého Pelhřimova odboru Klubu Za starou Prahu (1910 – 1947) to byl Spolek pro zakládání sadů a krášlení města Pelhřimova (činný od roku 1880), který se zabýval květinovou výzdobou města a hlavně postupným budováním městských sadů, Musejní spolek v Pelhřimově (od roku 1901), vzniklý původně z nadšenců pro založení muzea, nebo Družstvo pro vystavení a udržování národního domu (1895 – 1906), specializované na konkrétní stavbu.

Jasně viditelné dědictví po sobě zanechal Okrašlovací a sadařský spolek. Díky velkému nadšení a obětavé práci jeho členů vznikly pelhřimovské Městské sady – téměř 18 hektarů lesoparku.³¹⁵ Sady byly plynule rozšiřovány a upravovány společně s regulací říčky Bělé a práce na nich nikdy neskončila. K jejich sportovní části přispěl svými plány také architekt Otakar Novotný, jehož nabídka byla zprostředkována přes místní odbor Klubu Za starou Prahu.³¹⁶

Týdeník Jiskra si mimo jiné vzal na starost upozorňovat spolek na nová poslání. Ve městě se dělo zbytečné kácení vzrostlých stromů, ničení alejí, zastavování zahrad a to vše bez poskytnutí náhrady. „*Nestačí jen udržovati sady v pěkném pořádku (...) jest třeba se i ohlížeti po nových úkolech,*“³¹⁷ upozorňovaly novinové články. Valná hromada spolku si snad radu vzala k srdci a spolek rozšířil svou činnost ze sadů na celé město.

---

³¹³ SOKA Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kart. 1, dopis Polesnému od Wirtha ze dne 8. ledna 1919.

³¹⁴ *Tamtéž*, dopis Polesnému od Janáka ze dne 27. ledna 1919.

³¹⁵ I. BALÍK a kol., *Pelhřimovsko*, s. 112.

³¹⁶ SOKA Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kart. 1.

³¹⁷ Jiskra, 31. března 1909.

Pěstujeme květiny, poučujeme mládež, zdobme město, volal často prostřednictvím tisku. Byl to ale nekonečný boj s větrnými mlýny. Měšťané se chovali k jejich vybízení povětšinou naprosto chladně. Výzvy k zavedení květinové výzdoby oken, balkonů, výkladů zůstaly téměř nevyslyšeny. Jedním z mála úspěchů bylo, když samo město připevnilo na lampy na náměstí květiny, čímž vzhled náměstí hodně získal. Mnoho měšťanů si ale z toho příklad nevzalo a nějaké květinové výzdoby jejich domů je vůbec nezajímaly. Spolek se snažil šířit osvětu také tisknutím a vylepováním letáků na nárožích. Jak, ale takové snažení často končilo, můžeme číst v Českém jihu roku 1911: „*Takové vyzvání má na náš lid obyčejně malý vliv, okna i výklady na nepatrné výjimky zůstanou dále neozdobena. Tentokrát bylo vůbec zbytečné se namáhati, poněvadž ony plakáty za krátko byly zalepeny reklamními cedulemi Körbrova Biografu, jehož krvavý a komický program se bude těšit větší pozornosti než provolání Okrašlovacího a sadařského spolku.*“³¹⁸

Nebyly to jen světské spolky, které zajímal vzhled města, ve kterém žili. Do umění v Pelhřimově se vložila také katolická moderna prostřednictvím místních duchovních. Po celých Čechách jsou známy práce malířů, zlatníků a řezbářů Chrámového družstva pro republiku Československou. Organizace založená v Pelhřimově děkanem Františkem Bernardem Vaňkem psala své počátky v době prosazování nových přístupů památkové péče a restaurátorství.³¹⁹ Družstvo počalo svou historii roku 1922.³²⁰

Pelhřimovský děkan byl znalý moderního umění a jeho projevům otevřený. Za jeho působení v Pelhřimově a na Křemešníku sem přivedl svého přítele ze školních let, velmi talentovaného sochaře Františka Bílka³²¹ a s ním mozaikáře Viktora Foerstra.³²² Jim zadával zakázky na obrazy zastavení křížové cesty nebo jesličky pro kostel sv. Bartoloměje v Pelhřimově.

Na Františka Bílka Vaněk vzpomínal ve svých pamětech: „*Protože v Pelhřimově nebyla v děkanském chrámu Páně křížová cesta, kam jinam by pelhřimovský kaplan dojel na radu než do Chýnova? Ale kostel neměl ani jesliček. Zase jsem je svěřil Bílkovi, když*

³¹⁸ Český jih, 15. dubna 1911.

³¹⁹ I. BALÍK a kol., *Pelhřimovsk*, s. 64.

³²⁰ J. ČERNÝ, *Pelhřimov*, s. 32.

³²¹ František Bílek, nar. 6. listopadu 1872 v Chýnově u Tábora, zemř. 13. října 1941 tamtéž; český grafik, sochař, architekt, autor užitého umění a symbolista období secese.

³²² Viktor Foerster, nar. 26. srpna 1867 v Praze, zemř. 9. prosince 1915; český malíř a mozaikář.

pan děkan souhlasil. Jsou to jistě nejmělečtější české jesličky, kterých však česká veřejnost vůbec nezná.³²³ Vaněk Bílka označoval za „Zlato v ohni. Drahokam, který i svítí skryt – a ne-li, tož pokálen, zůstává drahokamem.“³²⁴ Vážil si velice jeho umění a neskonale ho obdivoval. Dnes s odstupem času vidíme, jakou měl Vaněk pro umění vnímavost, a jak dokázal rozpoznat umělce nadčasového a originálního.

17. listopadu 1906 byl v Pelhřimově vysvěcen nový hřbitov, proveden stavitelem Josefem Šlechtou podle plánů Karla Postráneckého. Při vstupu na něj musel návštěvník projít secesní bránou zdobenou, na doporučení pana děkana, mozaikou Viktora Foerster a dvěma plastikami andělů smrti od Antonína Bílka.³²⁵ Sochy ale vzbouzely v nechápajících maloměšťanech a městské radě takového odporu, že nakonec musely být roku 1908 odstraněny.³²⁶ Přes veškeré Vaňkovo prosazování Bílka v něm pelhřimovští neviděli umělce a jeho výtvary často kritizovali dosti neomaleně.

Nejostřejší kritiky se jim dostalo ze strany místního tisku. Bílkovo umění se podle autora článku v Jihlavských listech nehodí na hřbitov. Dvě soklové polosochy se nikomu nelíbí. „Má to být dílo umělecké, a přec nikdo ještě ve městě neřekl, že ta ozdoba jest pěkná, na hřbitov se hodící a umělecky provedena.“³²⁷

Dopisovatel pokrokového týdeníku Jiskra si ve své extroverzi nebral k popisu plastik žádných servítek: „Ze dvou pilířů šklebí se na vás dvě příšer. (...) Celek je naprosto nepodařeným experimentem a obec draze zaplatila nota bene to, co sama neobjednala a co vlastně si vymyslel p. děkan ve své básnické fantazii s p. Bílkem. Sochy mají být odstraněny, ale varujeme obec před zamýšlenou novou dodávkou od téhož sochaře!“ Osočoval pln emocí pelhřimovského děkana. Tvrdil, že si prosadil Bílka a původní projekt „nevysvětlitelným způsobem ztratil.“³²⁸

František Bernard Vaněk byl reakcí veřejnosti samozřejmě zklamán. Jako milovník umění viděl takové neporozumění velmi nerad. Stejně jako Karel Polesný viděl nepochopení maloměstské populace pro velké umělce. Lidé ač volající po pokroku

---

³²³ F. B. VANĚK, *Vlaštovky*, s. 155.

³²⁴ *Tamtéž*, s. 147.

³²⁵ Antonín Bílek, nar. 1881 v Chýnově, zemř. 1937 v Praze; bratr Františka Bílka, absolvent pražské uměleckoprůmyslové školy, autor též Božího hrobu na Křemešnicku.

³²⁶ J. ČERNÝ, *Pelhřimov*, s. 21.

³²⁷ Jihlavské listy, 2. října 1908.

³²⁸ Jiskra, 7. října 1909; o aféře s Bílkovými anděly smrti na pelhřimovském hřbitově více Jan TOMÁŠEK, *Andělé smrti versus pelhřimovští radní*, VSPE 15, 2004, s. 114–119.

a světovosti, báli se nového a neznámého, cizího. Nakonec nejraději by byli, aby zůstalo vše při starém v jejich maloměstských hnízdech, odkud by zastaralost svého města jen kritizovali. Od silných argumentů bylo k činům ještě hodně daleko.

Vaněk nakonec, stejně jako Polesný, zadal ke zpracování svou soukromou zakázku umělci, jehož považoval za mistra. Na novém pelhřimovském hřbitově stojí dnes pomník Rosálie Vaňkové, matky Msgre F. B. Vaňka. Náhrobek s námětem „Magnificat“ Vaňkův dobrý přítel a secesní a symbolistický sochař František Bílek dokončil roku 1916.³²⁹ Antonín Bílek se také v Pelhřimově dočkal soukromé zakázky na hřbitově, kde vytvořil reliéf pro hrobku rodiny Kralertovy.

Vaněk dobře rozuměl, že nepochopení veřejnosti je jen dočasné a že s odstupem času se teprve ukáží velcí umělci a vysoké umění. Stejně doufal i v pochopení výtvorů, které prosazoval, a porozumění svých vlastních činů. „*Odhalení sgrafita na kostele sv. Bartoloměje, odhalení a zajištění fresek v jeho presbyteři a lodích, vrácení jak starého hlavního oltáře na jeho vévodské místo, tak i růžencového na jeho bok, odstranění nových oltářů, koupě historického domu na náměstí s jeho fortifikačním štítem a střílnami pro Chrámové družstvo mě jistě dostatečně obhájí jednou před nedůvěrou k mým zásahům,*“³³⁰ psal ve svých pamětech.

Roku 1933 si nechal postavit Msgre Vaněk na místě vyhořelého altánku v děkanské zahradě malý domek.³³¹ Důstojný pán v chatě pracoval a často do ní zval své vzdělané přátele. Dodnes je celá úprava Děkanské zahrady jedním z nejpříjemnějších koutů k odpočinku v Pelhřimově. Kořeny stromů a vůně květin se dokonale spojily s Vaňkovou „perníkovou chaloupkou“ a místo působí na návštěvníky neobyčejným uklidňujícím dojmem.

4.5 Chocholův kříž

Janákovy adaptace nebyly jediným návrhem pro Pelhřimov v kubistickém stylu. Nedaleko města, v údolí říčky Bělé směrem ke Skryšovu stála menší stavba založená pravděpodobně v 15. století, zchátralý kostelík Božího Těla. Ten byl pro svůj zanedbaný

---

³²⁹ J. ČERNÝ, *Pelhřimov*, s. 31.

³³⁰ F. B. VANĚK, *Vlaštovky*, s. 135.

stav stržen roku 1905. Městská rada ale měla pocit, že by se mělo místo, kde původně stál, nějak pietně upravit. Chtěla na místě zbořeníště a blízkém okolí, kde býval hřbitov, založit malý sad. O úpravě místa a vztyčení „*důstojného kříže*“ na památku bývalého kostela se mluvilo ještě před jeho zbořením roku 1904.³³² Pro toto místo byl navržen osmimetrový dřevěný pomník ve tvaru kříže. K jeho návrhu se pelhřimovští opět dostali prostřednictvím odboru Klubu Za starou Prahu. Projekt vypracoval tehdejší jednatel organizace Josef Chochol.³³³ Prostřednictvím Polesného byly skicy představeny městské radě v Pelhřimově.³³⁴

Chocholův návrh byl na Vysočinu zaslán v srpnu roku 1912.³³⁵ Jeho zajímavé zpracování je podle Jiřího Černého dalším důkazem „*slavného období pelhřimovské architektury*.“³³⁶ O plánech na úpravu údolíčka a postavení pomníku informoval jak místní tisk,³³⁷ tak i věstník Za starou Prahu.³³⁸ Kříž nakonec v parčíku vztyčen nebyl. Jiří Černý i Rostislav Švácha hledají důvod v zapomnění a finančních potížích v době první světové války. Po válce již nebyla chuť tuto záležitost řešit z důvodů silnějšího proticírkevního postoje i nelibosti k výtvarnému tvarosloví kříže ze strany politických stran komunální politiky.³³⁹ Odbor Klubu Za starou Prahu se o zrušení plánu na postavení kříže zmínil v zápise ze své výborové schůze jen jednou větou, bez udání důvodu: „*Kříž Božího těla od arch. Chochola nebude postaven.*“³⁴⁰

---

³³¹ J. ČERNÝ, *Pelhřimov*, s. 35.

³³² SOKA Pelhřimov, fond AM Pelhřimov, kniha 256.

³³³ Josef Chochol, nar. 13. prosince 1880 v Píseku, zemř. 6. července 1956 v Praze; architekt, urbanista, návrhář nábytku a teoretik architektury, představitel kubismu a konstruktivismu.

³³⁴ Rostislav ŠVÁCHA, *Chocholův návrh kříže pro Pelhřimov*, VSPE 3, 1992, s. 36-40.

³³⁵ SOKA Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kart. 1, dopis odboru klubu od domácí rady KZSP ze dne 26. srpna 1912.

³³⁶ J. ČERNÝ, *Pelhřimov*, s. 21.

³³⁷ Jiskra, 1. ledna 1913.

³³⁸ VKZSP 3, 1912, s. 64; 4, 1913, s. 7.

³³⁹ H. KÁBOVÁ, *Historik Karel Polesný*.

³⁴⁰ SOKA Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kart. 1, zápis z výborové schůze odboru dne 28. ledna 1914.

5. Reflexe mentality obyvatel maloměsta v přístupu k památkové péči

5.1 „Krytina lepenková kazí vzhled českých měst“

Vedle celých přestaveb budov, projektování nových čtvrtí a velkých veřejných zakázek povšimli si ochránci starého rázu malého města na první pohled nepatrného problému – krytí střech papírovou lepenkou. Taková věc by nejspíš nebyla hodna nějakého zájmu památkářů a medií, kdyby se rychlostí epidemie nezačala rozšiřovat po staré zástavbě města. Jako nemoc skákala z jedné střechy na druhou. V pohledu z ptačí perspektivy mizely typické červené krytiny centra vysokou rychlostí.

Ve městě by pokrývání nejspíš pokračovalo vesele dál, ačkoli se tím porušoval řád z roku 1889, kdyby před tímto problémem nevarovala pelhřimovská Umělecká komise. Té šlo hlavně o estetický dojem střech a také o bezpečnost a prevenci před požáry ve městě.³⁴¹ V září roku počali 1909 upozorňovat na tento neduh prostřednictvím týdeníku Jiskra: *„Městské radě, resp. stavebnímu odboru, není asi známo, že tímto způsobem – povolováním této krytby – zhyzdí celé ulice, čtvrti, město. Mor krytby papírové šíří se rychle i po našich vesnicích okolních a vesnice tím trpí, stírají tak rychle svůj pěkný lidový ráz za beztvárnou, bezkrevnou stavbu. (...) Takové hyzdění města není rozhodujícím činitelům ke cti.“*³⁴²

Městská rada si po výzvěch v médiích také povšimla rozrůstajícího se problému a počala si na opravy střech dávat pozor. Dne 10. listopadu 1909 byla řešena záležitost domu čp. 18 v Pelhřimově obchodníka Zikmunda Kohna, který si rovněž pokryl střechu lepenkou. Město se odkázalo na příslušný paragraf stavebního řádu ze dne 8. ledna 1889. Tam sice stálo, že se smí používat jiné krytiny nežli tašek, břidlice a kovu. Daný materiál však musel být ohnivzdorný. Za ohnivzdorný byl považován jen ten, který byl takovým prohlášen politickým řízením zemským. Některé druhy lepenky z určitých továren sice byly za ohnivzdorné považovány, ale smělo se jimi krýt jen tam, kde bylo povoleno dávat na střechy šindel. To bylo připuštěno jen na stavbách v osamoceně poloze, nikoliv na souvisle zastavěném území. *„Ježto pro město Pelhřimov nebylo ve smyslu parag. 106. st.*

---

³⁴¹ Tábor, 13. května 1910.

³⁴² Jiskra, 30. září 1909.

ř. dáno povolení ku zřizování střech šindelových a dům, o jehož krytí se jedná, je na náměstí, nelze užití lepenky, jako krytiny, připustiti,³⁴³ skoncoval s ní rychle týdeník Tábor.

Městská rada, jako stavební úřad k 1. lednu 1910 vydala vyhlášku, jež krytí lepenkou, šindelem, prkny a slámou ve městě zakazovala. Kdo by přece jen proti ustanovením jednal, měl být potrestán pokutou od 10 do 200 korun. V případě nedobytnosti dokonce vězením až do 20 dnů. Takovou nevhodnou krytinu musel viník samozřejmě na své náklady odstranit.³⁴⁴

„A přece se dále kryje a to nejen u budov starých, ale též u novostaveb,³⁴⁵ upozorňovala Jiskra. Měšťané vyhlášku přehlíželi a s radostí dále používali papírovou krytinu, hlavně k opravám. Příkladem bohužel nešli ani páni radní. Ačkoli sama městská rada vydala zákaz, ačkoli roku 1909 ztrestala pokutou Zikmunda Kohna, „*přimhouřila letos [1911] oko, když začali kryti pp. radní Jos. Hrdina, Jan Krása a p. K. Kulík.*“³⁴⁶ Panu radnímu Karlu Kulíkovi povolil stavební úřad krytí lepenkou nejdříve, hned dva měsíce po vydání vyhlášky. V jiných známých případech úřad při neuposlechnutí rozkazu mlčel (např. při stavbě parní pily pana Brože).³⁴⁷

Drzost majitelů domů ve věci krytí lepenkou nebyla malá. V říjnu roku 1910 si dům čp. 21.-I pokrýval lepenkou pan Emil Růžička. Strážníka, který ho při této činnosti přišel upozornit na veřejně známé usnesení městské rady, pan majitel ze svého pozemku vykázal. Ten nakonec byl potrestán pokutou 10 korun a měl lepenku strhnout. Podobně se chovali ale i jiní měšťané (např. dědicové pana Paulyho na domě č. 30. – I.).³⁴⁸

Největším výsměchem městské vyhlášce bylo tajné pokrývání střech za ranního rozbřesku nebo v noci, tak aby majitel (mimořadně opět jeden z radních) nemohl být na svou činnost proti vyhlášce upozorněn. „*Využítkuje se i měsíčního svitu, aby časně zrána překvapeni byli bodří pelhřimáci zbrusu novou lepenkovou střechou; těch několik korun pokuty se snadno zaplatí, když už papír bude na střeše!*“ Redaktor Jiskry se pozastavoval nad takovým nečestným jednáním. Zvláště proto, že se mělo jednat

---

³⁴³ Tábor, 21. ledna 1910.

³⁴⁴ Jiskra, 3. února 1910.

³⁴⁵ Jiskra, 27. dubna 1911.

³⁴⁶ Český jih, 1. července 1911.

³⁴⁷ SOKA Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kart. 1.

³⁴⁸ *Tamtéž.*

o veřejného činitele. „*Takovým jednáním dává se podnět k úvaze, zda osoby podobné morálky jsou schopny a hodny býti zástupci města a hájiti vždy jen zájmy veřejné.*“³⁴⁹

Periodika se problému rozmáhající se lepenky věnovala poměrně často. Upozorňovala, že její finanční výhodnost je jen dočasná, neboť lepenka nemá vlastnosti a stálost pálené tašky. „*Někteří stavebníci jsou do tohoto druhu krytiny (...) téměř zamilováni a snaží se obcházeti ustanovení staveb. řádu a usnesení měst. stavebního úřadu vším možným způsobem s tou snahou, aby o krásný tento druh krytiny nebyli snad rozumnými nařízeními připraveni,*“³⁵⁰ psala dubnová Jiskra roku 1911.

Nelze si představit, že by se otázce zohyzďování Pelhřimova papírem nevěnoval odbor Klubu Za starou Prahu a Estetická komise. Jejich členové se vyzbrojili do boje proti lepence letáčky, vyobrazeními a spojením sil s regionálním tiskem.³⁵¹ Umělecká komise spolupracovala v této záležitosti s městskou radou. Ta komisi poslala k posouzení plánovaná rozhodnutí ve věci krytí lepenkou:

- 1) Zásadní pravidlo – neohnivzdornou lepenkou nekrýt.
- 2) Na střeších, kde už lepenka je z dřívější doby, povolit jen nejnutnější opravy opět lepenkou.
- 3) Kde je šindel, papír nepovolovat, jen výjimečně pokud nebude z náměstí nebo ulice vidět.³⁵²

Přirozeně Klub Za starou Prahu využil k nepopularizaci lepenkové krytiny svůj časopis. V srpnu 1910 informoval Zdeněk Wirth pelhřimovský odbor klubu, že v příštím věstníku vyjde článek o lepence, která hyzdí český venkov. Použije se Polesného článek z Jiskry a přidají se fotografie „před a po“ lepence. Tato stránka se vytiskla i jako leták, aby se osvěta pronikavěji a jednodušeji šířila po celém českém venkově. Podle Zdeňka Wirtha tomu bylo zapotřebí, protože to nebyla otázka jen Pelhřimova.³⁵³

Zdeněk Wirth ve věstníku uvedl Polesného článek a poučení zabalil do krásných slov: „*Z důvodů jen zdánlivě úsporných vyměňují majitelé starožitných domů nádherné střechy prejzové nebo šindelové, stářím sladěné v kolorit nevýslovně půvabný, za*

---

³⁴⁹ Jiskra, 27. dubna 1911.

³⁵⁰ *Taméž.*

³⁵¹ Tábor, 2. září 1910.

³⁵² SOkA Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kart. 1, dopis od starosty města Pelhřimova představenstvu Umělecké komise ze dne 4. listopadu 1910.

³⁵³ *Taméž*, dopis Polesnému od Wirtha ze dne 10. srpna 1910.

*materiál nepoměrně horší nejen kvalitou, ale zejména vzhledem, za dehtovou lepenku (...) ostatního domu nedůstojný materiál (...) všemi důvody praktickými bojují – pokud víme – dosud jen ochránci starého rázu města Pelhřimova.*³⁵⁴

Ke článku i letákům byly vytištěny také fotografie. Čtenářovi tak bylo názorně ukázáno, jak vzhled malebného městečka přičiněním vlastních obyvatel upadal. Pro záchranu starého rázu města riskoval své zdraví Jan Fried, který z lucerny Rynárecké brány pelhřimovské střechy fotografoval za velmi nepříznivých okolností. Za mrazivého větru musel držet aparát v ruce zevně lucerny.³⁵⁵

Přes veškeré snahy o osvětu a medializaci nectností pelhřimovských majitelů domů si, jak se zdá, čtenáři tisku brali více k srdci reklamy, které stály vytištěné vedle článků Polesného a jeho přátel: „*Kryjte své střechy lepenkou! Ceny mírné! Zboží nejlepší jakosti!*“³⁵⁶ Pomalu, ale jistě se Pelhřimov stával městem lepenkových střech, kde se laciný neduh rozmáhal „*jako plevel*“³⁵⁷, který nebylo možno zastavit. Bojovníkům za tradiční střechy a s nimi i původní vzhled města nezbylo nic jiného, než „*konstatovat neporozumění zejména při nedůslednosti měst. stavebního úřadu.*“³⁵⁸

5.2 Kulturní elita a maloměstský občan

Epizoda konce 19. století, při které šlo o zboření či uchování Rynárecké brány nám dnes může naznačit, jaká byla mentalita obyvatel města, jejich estetické cítění, vkus a také jejich přístup ke starým památkám i touha po pokroku. Otázka existence brány rozdělila měšťany přelomu století v Pelhřimově na dva tábory.

22 hlasy proti 5 rozhodlo obecní zastupitelstvo na zasedání dne 23. listopadu 1898 pro zachování brány. Na její opravu také uvolnilo potřebnou sumu peněz.³⁵⁹ Toto oznámení, zavdalo podnět k agitaci tomu typu lidí, kteří si velmi rádi ztěžovali na městskou radu. Často nešlo ani o konkrétní problém, ale téměř jakýkoliv podnět jim byl ke kritice záminkou. Věc se přenesla na ulici a do hospod, kde se živě diskutovalo. Jak to

³⁵⁴ Zdeněk WIRTH, *Krytina lepenková kazí vzhled českých měst*, VKZSP 1, 1910, s. 62; viz příloha č. 11.

³⁵⁵ *Tamtéž* (poznámka připsaná do časopisu tužkou).

³⁵⁶ Jihlavské listy, 14. července 1911.

³⁵⁷ Z. WIRTH, *Krytina lepenková*, s. 62.

³⁵⁸ VKZSP 3, 1912, s. 14.

³⁵⁹ Tábor, 14. prosince 1898.

při hospodských rozmluvách bývá, všichni byli nejchytřejší a věděli přesně, jak mělo zastupitelstvo postupovat. Většina debatérů se ale nenamáhala zajímat o nějaké bližší informace. Často se vyskytovalo tvrzení, že Rynářská brána nemá žádnou hodnotu. Proti takovým prohlášením se bránil týdeník Tábor: „*Jak pan Dr. Karel Jičínský, c. k. konservator, tak i c. k. ústřední komisse pro zachování historických památek podali dobrozdání toho obsahu, že obě věže, Rynářská i Dolní jsou velikou znamenitostí. Obě pocházejí z roku 1525 (z téhož roku i Prašná brána v Praze) a slohem svým patří do doby pozdní gotiky. Jsou to věže tak zvané „věštné“ jimiž žádné druhé město v Čechách honositi se nemůže, a mají neobyčejnou archeologickou cenu.*“³⁶⁰

Zdá se, že odborné posudky pro veřejnost mnoho neznamenal. Na stejné problémy s nechápavostí veřejnosti si stěžovala Jiskra i o 14 let později a nebála se dokonce srovnávat s německými občany: „*K čemu také našim lidem jest zapotřebí odborného hlasu? Takovýto příklad nejlépe ukazuje, o kolik honů ve svém vzdělání jest napřed průměrný Němec proti českému maloměšťákovi.*“³⁶¹

Prosincový Tábor roku 1898 se podívoval nad omezeností pelhřimovských měšťanů a snažil se alespoň o mírnou propagandu. Představoval si, jak by bylo krásné, kdyby každý vlastenec si vážil historické hodnoty svého města a nezbavoval se odkazu svých předků. Obzvláště zastupitelstvo by podle redakce mělo na toto jako první brát ohled a hájit historii před novodobou praktickou úpravou. „*Chudoba - myšlenek frázovitostí zakrytá ovšem tvrdí, že zachování brány usneseno „proti zásadám zdravého pokroku“ – moderní vandalismus nazývá zdravým pokrokem!*“³⁶²

Veřejné mínění ne vždy stálo na straně zachování památek. Mnohdy byly finanční motivace mnohem silnější.³⁶³ Osobní prospěch a pohodlnost byly občanům města často milejší. Nezáleželo jim velmi na prostředí, ve kterém žili, šlo jim hlavně o praktické hledisko a z této pozice také většinou jednali. „*To znamená, že smysl pro architekturu se zkazil, že naše sebevědomí, v čem bydlíme, jak vypadá naše obydlí, tento důležitý národní rys, pokleslo a že poklesl náš cit a porozumění vůbec pro solidnost práce: je to nová*

---

³⁶⁰ *Taméž.*

³⁶¹ Jiskra, č. 21, 1912.

³⁶² Tábor, 14. prosince 1898.

³⁶³ Starožitnosti prodávala i církev, jak psal Zdeněk Wirth do Pelhřimova v dopise. Prý se svolením vikáře prodával jeden překupník pelhřimovskou křtitelnicí. Nechěl ji dát muzeu, protože by ji musel darovat

trhlina v našem národním charakteru a nijak nepodcenitelná,³⁶⁴ stěžoval si Zdeněk Wirth ve svém článku o lepence.

Pouze několik jedinců žijících v Pelhřimově se nad obecně rozšířenou ignorací veřejnosti pozastavilo a snažilo se ji změnit. „*Měl by se nad tím zamyslet každý vzdělaný člověk,*“ psal Karel Polesný v jednom ze svých mnoha článků, kde se snažil veřejnosti promluvit do duše. „*Neboť hlas lidu stojí tu v přímé protivě proti hlasům odborným. (...) Sploštění a nekultura převládá namnoze i tam, kde rozum jinak byl pečlivě vychováván. (...) Náš člověk na př. vytkne arch. Janákovi, že svému umění nerozumí – a v Praze byl týž umělec vyzván se 2 jinými umělci k užší konkurenci na milionový podnik Lidového domu. Prostřední lidé hoví si totiž zase jen v prostřednostech.*“³⁶⁵

Netečnost obyvatel vůči snahám o zlepšení jejich životního prostředí nebyla vše. Nejen, že se nezajímali o vzhled svého města, nerozuměli vyššímu modernímu umění, nejen, že odmítali umělce uznávané a pod nos jim naservírované. Obyvatelé k tomuto nezájmu a nepochopení přidávali bohužel i aktivitu. Aktivitu naprosto opačnou, než jakou by si přáli ochránci pěkného rázu Pelhřimova. Pelhřimáci využívali nezastavěných míst historického centra, příkopů a parkánů, kde si zřizovali stáje, záchodky nebo provizorní dílny a skladiště. Nedbali hygienických zásad, natož pak estetiky. Svým konáním vůbec nezkrášlovali své okolí, ale naopak hyzdili a znehodnocovali středověké partie města. „*Je nejvyšší čas, aby došlo již k novému regulačnímu plánu, jenž by položil navždy hráz podobným stavebním donquichottiádám,*“³⁶⁶ doufali ochránci Pelhřimova, kteří takové dění bezmocně sledovali.

Nejhůře překonatelným problémem bylo chování elity města. Zastupitelé si počínali stejně šetrivě a bez vkusu jako většina měšťanů. Nebylo tedy téměř nikoho, kdo by mohl jít davu v kulturní výchově příkladem. „*Protivník sedí na radnici v různých hodnostech jako městská rada, obecní starší nebo i magistrát; jeho zbraní jsou komunikace, hygiena, hodnota majetková, pěkná novost. Všem tomu jsou staré domy a stavby, úzké křivolaké ulice na příč.*“³⁶⁷

---

zdarma. Wirth byl pohoršen a žádal o monitorizaci takových obchodů. SOKA Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kart. 1, dopis Polesnému od Wirtha ze dne 18. prosince 1912.

³⁶⁴ Z. WIRTH, *Krytina lepenková*, s. 62.

³⁶⁵ TČV, 28.června 1919.

³⁶⁶ *Z venkova. Z Pelhřimova*, VKZSP 2, 1911, s. 62.

³⁶⁷ Český jih, 20.dubna 1912.

Zklamání nad chováním obyvatel Pelhřimova na začátku 20. století popsal Karel Polesný. Za příčinu neporozumění a nevkusu považoval nedostatek vzdělání a výchovy. „Škoda, že toto porozumění není u těch, jimž by vlastně Pelhřimov nejvíce měl ležeti na srdci: naši starousedlí měšťané si neváží nikterak toho, v čem sami vyrostli.“ Polesný dával za příklad jiná, většinou zahraniční města, kde vědí, jak se mají ke své historii chovat. V Německu nebo v Belgii podle něj vidí, jaké bohatství se v jejich památkách skrývá. Podle toho si jich váží a s láskou o ně pečují. „U nás pachtí se každý raději po několika korunách, jež ušetří na svém starobylém jménu, na svém šlechtictví, a znehodnocuje svůj příbytek a své město. Vládne na maloměstě falešný vkus: dům s naparáděnou fasádou, přeplněnou nemožnými okrasami imponuje.“ Maloměstské obyvatelstvo si dávalo záležet hlavně na vnějším vzhledu svých příbytků a na okázalosti. Účel interiéru stál v pozadí. Měšťané se pokrytecky snažili vypadat před svými sousedy lepší, bohatší. K tomuto cíli volili tu nejjednodušší cestu. Ve městech, jak napsal Polesný, vládl „falešný vkus“.

Lidé toužili po modernizaci, ale modernizovali jen to, co bylo pro ně nejjednodušší. Jako modernizaci chápali i bourání starého. V porovnání se stavitelstvím minulých dob viděl Polesný velký úpadek současnosti: „Naši předkové zakládali si na pěkně tesaném dřevěném ostění, na ozdobném štítu, na mansardové střeše. Vše bylo solidní a poctivé, jako oni sami. Dnes vyhazují se tato ostění, dnes naparádí se štít divnou štukou, na maloměstský dům se ani nehodící, dnes místo poctivého materiálu používá se náhražek méně cenných, surrogátů.“ Nejvíce ale Polesného „bolel“ přístup radnice k otázkám památek. Snažil najít příčinu takového nepochopení. Podle něj pramenilo hlavně z nevzdělanosti obyvatel a z jejich nedostatečné lásky ke svému domovu.³⁶⁸

Většina lidí z venkova si neuvědomovala svou malost a zaostalost za centry kultury. Vnímali svůj vkus a své umění jako světové. Navíc měli svou městskou hrdost. Velmi bylo maloměšťanům proti srsti, přišel-li někdo z velkoměsta, kdo začal radit a poučovat. Chloubu a pýchu venkovského měšťana je možno nalézt ve slovech Karla Poláčka v jeho románu Okresní město:

„Jak vidím, nic se tu nezměnilo.“

Obchodník se zastavil a slunečníkem ukázal na novostavbu berního úřadu.

---

³⁶⁸ Jiskra, č. 42, 1910.

„Jak by se nezměnilo?“ namítl, „podívej se, ta stavba, to je přece vymoženost.“

Kamil křiví ústa: „Vymoženost! Tomu se říká událost. To u nás v Olomouci...“

Obchodník nerad slyší, když někdo snižuje okresní město. Bouří se v něm pýcha starousedlíkova.

„V cizině ať si dělají po svém,“ vrčí, „my si tu víme rady.“³⁶⁹

Pro maloměstskou domýšlivost byl typický pocit, že místní lidé si své záležitosti dokáží sami vyřešit lépe než, kdyby povolali nejlepší světové odborníky. Jen hrstka lidí dokázala prohlédnout z této bubliny, porovnat své město s jinou kulturou a pokorně se inspirovat.

Nelze ale považovat všechny obyvatele menšího města za naprosté nevzdělance v oblasti kultury. Někteří byli obdivovateli umění, literatury a historie a to také podporovali. Například Muzejní spolek byl léta své existence podporován od jednotlivců, od samosprávy i od městské spořitelny.³⁷⁰ Spořitelna kromě financování svých reprezentativních budov v centru také vykupovala pozemky pro stavbu nových čtvrtí a tím podporovala stavební rozvoj města.

Soupeření maloměstského vkusu, který šel vždy trochu opožděně za dobou, a umění velkoměstského ukazují konkurenční projekty místního stavitele Jana Kotrnocha a pražského architekta Pavla Janáka. Jejich návrhy na sebe v Pelhřimově narazily hned na třech místech. První místo setkání tvorby obou projektantů byly družstevní domy v Kamenných Dvorech, dnešní ulici Mikuláše z Pelhřimova. Podle části Janákových návrhů byly nakonec po mnoha peripetiích realizovány dva družstevní domy. Jen několik měsíců po zhotovení plánů ještě v roce 1911 se ale družstvo rozhodlo započít stavbu jen druhého a třetího domu.³⁷¹ Na místě, kde měl stát dům první, si později postavil svou vlastní vilu sám Jan Kotrnoch. Ten sice v mnoha případech nad Janákem v Pelhřimově zvítězil, ale jaké asi muselo být dívat se z okna na činžovní domy stavěné svým velkým konkurentem z velkoměsta?

Ve Strachovské ulici se k sobě dokonce těsně tulí kubistická Drechselova vila a Kotrnochem navržený, secesně vyzdobený domek učitelky Jelínkové. Oba domy jsou postavené ve stejné době a každý vedle druhého vyniká svým naprosto odlišným stylem.

---

³⁶⁹ K. POLÁČEK, *Okresní město*, s. 13.

³⁷⁰ Jiskra, 20.ledna 1910.

Janákova vila si hraje s geometrickými tvary, vystrkuje hroty do prostoru, hledá pravidelnost krystalu, kdežto vedlejší domek září bílou čistotou, rozněžňuje dámy vláchnou ornamentální dekorací a svítí modrými skleněnými kameny pod římsou.

Nejvíce na sebe dva rozdílné přístupy narazily na náměstí při rozhodování o budoucí podobě hotelu Rosol. Zdá se, že místního stavitele nezajímalo, jaké budovy stojí v okolí plánované novostavby. Nesnažil se své dílo nějak zasadit do kontextu a soustředil se jen na něj. Janák pojímal novou architekturu v historickém prostředí naprosto opačně. Všímal si rázu sousedních budov, hledal v nich opakující se prvky, typičnost a charakter. Žádal Polesného o zaslání tónů barev, které jsou již na náměstí použity. Chtěl se soustředit i na barevnost domů, které stojí vedle sebe, aby žádný z nich nepůsobil rušivě.

„Jinak račte již vědět asi od Wirtha, že navrhuji, aby byly pro případ oprav a novostaveb na této straně předsevzaty štíty, tak aby to bylo jednou zas štítové náměstí. Ovšem trochu jiné a opravdové a pořádné štíty, než jak je dělá p. Kotrnoch,“³⁷² psal Pavel Janák v dopise Karlu Polesnému.

Na náměstí se nakonec také prosadily obě dvě koncepce. Kotrnochův hotel Slávie má z jižní strany krásný výhled na rohový Fárův dům, stavěný podle Janákových návrhů. Dnešní návštěvník Pelhřimova tak může hned na několika místech vedle sebe subjektivně porovnávat tehdejší obvyklou líbivost místního stavitele s módní extravagancí mladého pražského architekta.

Počátkem dvacátých let 20. století postavil Jan Kotrnoch vilu továrníka Kouřimského v blízkosti jeho pletáren. Jiří Černý styl této budovy popsal jako neoempír. Byla to doba, kdy pro antipatii ke starému mocnářství byly odmítány historizující zdobné prvky architektury. Stavělo se funkčně, čistě a s minimálním dekorem. Na objektu se dají nalézt znaky moderny a v několika detailech, hlavně na dveřích hlavního průčelí i kubistické vlivy.³⁷³ Že by se nakonec pelhřimovský projektant inspiroval svou konkurencí z Prahy?

Maloměstský stavitel šel vždy s dobou, nesnažil se hledat nové směry a převratná vyjádření, ale stavěl tak, jak to vyžadovali jeho zákazníci. Ve dvacátých letech se staly

---

³⁷¹ J. ČERNÝ, *Pelhřimovská architektura*, s. 53.

³⁷² SOKA Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kart. 1, dopis Polesnému od Janáka ze dne 27. dubna 1912.

neoempír, moderna i kubismus pro svůj opačný vzhled k vídeňské architektuře oblíbenými u veřejnosti, proto se nejspíš také dostaly do projektů Jana Kotrnocha. V tomto stylu v Pelhřimově dále stavěl např. nájemní domy v Lipové ulici a v Třídě legií, hotel Popovice, Vlasákovy vily aj.³⁷⁴

---

³⁷³ J. ČERNÝ, *Pelhřimov*, s. 32.

³⁷⁴ *Tamtéž*.

6. Závěr

6.1 Masarykovy chlapecké školy a urbanistický vývoj v druhé polovině 20. století

„*Snad nejkázalejším podnikem pelhřimovského stavitelství v období první republiky*“ byla podle Jiřího Černého budova Masarykových chlapeckých škol, dnešní gymnázium. Jeho stavba v letech 1923 až 1926 uzavřela komplex velkých veřejných budov a svou severní stěnou vytvořila náměstíčko mezi Komenského dívčími školami, Okresním soudem a budovou pošty, dnešní knihovny. Po vypsání soutěže na projekt chlapeckých škol se sešlo celkem 37 návrhů. Vítězným architektům z Prahy jako odborný znalec při stavebních pracích byl nápomocný Jan Kotrnoch.³⁷⁵

Z Pelhřimova po první světové válce odešel Karel Polesný, během druhé světové války pelhřimovští občané ztratili děkana Františka Bernarda Vaňka. S jejich odchodem pelhřimovská kulturní elita přišla o významnou sílu. Městu ale stále ještě zůstali osobnosti, mající kontakty s pražskými umělci a památkáři. Dík za prohlášení středu města památkovou rezervací v roce 1969 patří Josefu Dobiášovi.³⁷⁶ Bohužel dva roky před tím stihlo totalitní vedení Pelhřimova v těsné blízkosti náměstí provést demolici masných krámů a synagogy. Tyto dva zajímavé objekty padly pro uvolnění lukrativního místa na stavbu obchodního domu Prior. Bourání památek se stalo ve městě „populární“ v sedmdesátých a hlavně osmdesátých letech. Roku 1978 proběhla demolice starého pivovaru a děkanství, 1985 je následovala stylová budova vlakového nádraží. Roku 1987 v městských sadech pro projekt gigantického hotelu, padla výletní restaurace s tanečním parketem, oblíbené místo procházek měšťanů. O dva roky později komunisté ještě stihli srovnat se zemí barokní špýchar, který můžeme vidět na Juhnových vedutách, i hostinec Na Růžku. Mezitím se ještě bez víry vychovávaná mládež „postarala“ vandalismem o dokončení zkázy poutní kaple sv. Anny z roku 1699.

Naštěstí neprobíhalo jen ničení a stavbám oficiálně uznaným za památky se dostalo několika oprav. Od roku 1983 do 1992 probíhala rekonstrukce kostela sv. Víta, který po dokončení slouží jako koncertní a výstavní síň. Po roce 1989 se také postupně

---

³⁷⁵ *Tamtéž*, s. 33.

³⁷⁶ M. DOJAVOVÁ, *Tajemství*, s. 2.

začínala odkrývat loubí u domů na náměstí. Roku 1994 při opravě děkanského kostela byly odhaleny barokní nástěnné malby v kaplích mezi opěráky.³⁷⁷ Na Pelhřimově můžeme vidět, jak město dokáže během několika málo let ztratit mnoho z toho, co se budovalo staletí, co samo vzrůstalo v kontinuitě a harmonii. Stačí jeden zásah a místní neopakovatelná atmosféra genia loci se rozplyne a zmizí.

6.2 Čas města, čas dlouhého trvání

Pelhřimov ve své urbanizaci postupoval s malým zpožděním za ostatními městy Čech. Z propadu poloviny 19. století se počal zvedat díky industriálnímu rozvoji a stavbě železnice. Velmi prudký stavební rozvoj zažil od 90. let 19. století.

Kořeny města sahající hluboko do historie nebyly úplně zpřetrhány. Na ně na několika místech navázali zajímavě a s kontinuitou moderní architekti počátku 20. století. Takových míst vzniklo v období před první světovou válkou v Pelhřimově nezvykle hodně.

Někteří představitelé Pelhřimova pochopili, že příroda a historie se nesklánějí k nim, ale že oni sami by měli k minulosti přistupovat s úctou a pokorou. Povšimli si, že okolí člověka učí samozřejmým věcem a je jen na jeho vnímavosti, jak moc se dokáže naučit. Lidé žijící v hezkém upraveném prostředí o své okolí také více dbají, místa kde se začne hromadit špína a nepořádek se postupně stávají lhostejnými. Vznikly organizace, které si vzaly za úkol své město zkrášlovat a jeho minulost a jeho svéráz ochraňovat. Na přelomu století bylo vyřčeno, že *„ony staré kameny mluví k duším; vypravují zápasy a úspěchy našich předků, vzbuzují zvědavost mládeže seznati události, jichž byly svědkem; tak, kdož znají dějiny, rozvinují obrazy dějů; tvoří pásku mezi přítomností a minulostí; jsou zjevem originálním odrážejícím se od jednotvárnosti života moderního.“*³⁷⁸

Kdybychom se objevili v novodobém nákupním centru, nebo někde na letišti, nemohli bychom poznat v kterém státě nebo městě jsme. Oproti tomu staré zástavby měst jsou vždy naprostým originálem, výsledkem dlouhodobého vývoje. Svému širšímu okolí

---

³⁷⁷ J. ČERNÝ, *Pelhřimov*, s. 46.

³⁷⁸ Tábor, 14. prosince 1898.

dodávají typickou náladu a vůni. Taková místa mají svého ducha, který je patrný na první dotek. Jejich duše říká příběhy, které kdysi viděla. Pelhřimov vypráví o sněmech po husitských válkách, o plenění Švédů v sedmnáctém století, o bojích o privilegia města, ale i obyčejné příběhy jednotlivých měšťanů. Každý člověk, pokud chce, se může stát součástí svého města. To jej přijme a bude o něm vyprávět dalším generacím. O někom jen chvíli, o jiném mluvit nepřestane nikdy. Města ovlivňována jednotlivci i společností žijí v čase dlouhého trvání. Jejich setrvačnost je typickým příkladem Braudelova pojmu „*longue durée*“.³⁷⁹

Pelhřimovský duchovní F.B. Vaněk měl k Pelhřimovu vřelý vztah už od dětství. Takto ho popisoval při vzpomínkách na svůj návrat z táborské školy: „*Když jsem viděl zdaleka náš hřbitůvek, lipami ověšený, před ním dva topoly jako strážné anděly, stojící u kaple Sv. Anny, baculatou červenou věžičku, nesenou korunami zimního parku, zdálo se mi to všechno nějak svátečně nové, ještě dražší a svatější než dřív, a duši zalévala nezvyklá slast.*“³⁸⁰

V Pelhřimově následovali celoevropský směr vývoje, počali si paměti staveb vážit, ochraňovat je a bránit. „*Zachovávejme tudíž šetrně tyto svědky minulosti své, hlasatele zašlých kultur, kteří zdobí naše města malebnými motivy. Kéž naše město zachová si svůj lokální ráz z patriotismu, z hrdosti na odkazy předků, z lásky synovské ku slavné minulosti,*“³⁸¹ psal týdeník Tábor na konci 19. století.

6.3 Mladí architekti v památkové péči počátku století

Na počátku 20. století se v Čechách k zastáncům památkové péče přidali mladí architekti. Obě skupiny se spojily s vědomím, že nelze zakonzervovat stávající stav. Chápali, že město se musí rozvíjet a přizpůsobovat se novým potřebám jeho obyvatel. Jejich zájmem bylo, aby nová architektura a přestavby do vzhledu města zapadaly a aby se neničilo to, co není nutné ničit. Hledali společné prvky se starou zástavbou a snažili se na ni moderně navázat. „*Údobí, kdy si v pohledu na stará města moderní architekti s moderně smýšlejícími památkáři dobře rozuměli – nejvíce to asi platí o letech 1909-*

³⁷⁹ P.HORSKÁ – E. MAUR – J. MUSIL, *Zrod velkoměsta*, s. 19.

³⁸⁰ F. B. VANĚK, *Vlaštovky*, s. 19.

1914 -, totiž během 20. století vystřídávaly etapy výrazného nesouladu mezi oběma stranami, který, jak se mi zdá, po roce 1989 překročil únosnou míru.³⁸² Oproti dnešní situaci vládla na počátku století inspirativní shoda. Hledání vzájemné důvěry zdiskreditovalo chování obou skupin během totality. Dnes se zdá, že „ochránci památkových hodnot jako by zatvrzele setrvali na fundamentalistickém stanovisku, nesoucím v sobě již předem nedůvěru v příznivý přínos soudobé architektonické tvorby. Nelze se tomu divit, prohlédneme-li dosavadní výsledky v této oblasti památkové péče.“³⁸³

Počátkem 20. století byli mladí architekti zároveň propagátory moderní památkové péče, byli členy Klubu Za starou Prahu a s historiky umění spolupracovali i se přátelili. „Památkářství v sobě tehdy obnášelo značnou míru tvořivosti a inspirativnosti pro moderní architektu.“³⁸⁴ Památka pro architekta byla velkou výzvou a podnětem ke kreativě. Hledaly se zajímavé nové přístupy, jak s přístavbou v historickém prostředí naložit, tak aby novostavba do prostředí co nejvíce zapadla.

„Na Fáriův dům mohl Janák hledět jako na produkt tvořivé aliance mezi architektem a místními milovníky památek.“³⁸⁵ Byl jistě velkým odborníkem na stavby v historickém prostředí. Zdeněk Wirth i Karel Polesný ho považovali za architekta nejcitlivějšího na prosby starých budov. O něco starší Janák, jejich odhad potvrzoval, když svým žákům vštěpoval, že „architekt, tvořící v historickém prostředí, se musí chovat jako dobře vychovaný host v ušlechtilé společnosti“.³⁸⁶

Bohužel dav zůstával povětšinou konzervativní s nelibostí k extravagantním novým přístupům. Moderní umění je věc, kterou průměrný současník většinou není schopen chápat. Ocenění se často dostává až po časovém odstupu. „To byl u nás onen nepřítel t. j. umělecká bezcitnost a neláska k starým památkám po předcích, nevážnost k minulosti a ke kamenným svědkům její krásy je příčina, že starobylý vzhled našich měst tak rychle mizí. Je to symbolická Bestia triumphans, jež je zobecněním těchto nectností velká část našeho obecnstva. Ta rozmetává svými křídly celé prospekty, a klove svým

---

³⁸¹ Tábor, 14. prosince 1898.

³⁸² R. ŠVÁCHA, *Fárovy domy*, s. 28.

³⁸³ M. STEHLÍK, *Mizející svět*, s. 3-7.

³⁸⁴ R. ŠVÁCHA, *Fárovy domy*, s. 28.

³⁸⁵ *Tamtéž*.

³⁸⁶ M. PAVLÍK a kol., *Regenerace*, s. 16.

*zobcem na starých kostelích (Boží Tělo!), štítech, branách, rozhrabává svými spáry hradby i bašty.*³⁸⁷

6.4 Zlatá éra pelhřimovské architektury?

Prožívali nějak obyčejní pelhřimovští občané změny, jakými procházelo jejich město? Je město obrazem lidí, kteří v něm žijí? Zdá se, že Pelhřimov se neměnil podle zástupu měšťanů. V místní architektuře se reflektuje hlavně obraz místní kulturní a mocenské elity.

Kdyby Pelhřimov rostl podle vkusu měšťanů a jejich podnikatelských záměrů, nebyly by žádné průhledy na brány. Nejspíš by neexistovaly ani brány samy. Všechna středověká stavení by byla nahrazena tří až čtyřpatrovými lepenkou pokrytými domy. Nezachovalo by se moc ze starého rázu města, z jeho nemovité historie. Většina konzervativních měšťanů nesouhlasila s tím, co ochránci starého města prosazovali. „*Setkáváme se dnes často s protěžováním civilizace na úkor kultury. Neuvědomujeme si řádně potřebu, ba nutnost rozvinu duchovních hodnot při formování lidské psychiky.*“³⁸⁸ Většina měšťanů byla k prosazování nových tendencí ve městě netečná a o dění se vůbec nezajímala. Henri Lefebvre tuto sociologickou pasivitu obyvatel měst vysvětluje dlouhou historií, kdy funkce hybatele náležela jen do rukou autorit, politických a odborných zástupců. Netečnost lidí, kteří by měli mít největší zájem na dění v obci, vidí Lefebvre jako jeden z největších problémů měst vůbec.³⁸⁹

Město Prachatice³⁹⁰ je svou velikostí i osudem porovnatelné s Pelhřimovem. Statut královského města dosáhly sice o dvě století dříve a jejich prosperita nestála na soukenictví, ale na soli cestující z Pasova do Čech. Na přelomu 19. a 20. století byla obě města v podobné situaci. Díky prodělané době úpadku se v obou případech zakonzervovala podoba města z doby prosperity. Na pozdější přestavby nebyly finance a měšťané se museli spokojit jen s nutnými opravami. Impulzy k větším přestavbám byly většinou jen požáry. Prachatice o svůj zdroj příjmů přišly roku 1692, kdy byl úplně

³⁸⁷ Jiskra, 23. září 1908.

³⁸⁸ M. STEHLÍK, *Mizející svět*, s. 3-7.

³⁸⁹ H. LEFEBVRE, *The Urban Revolution*, s. 165 – 181.

³⁹⁰ Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, sv. V, Praha 2002, s. 652 – 665.

zakázán dovoz soli do města. Hmotný nedostatek přišel do města kvůli tomu o něco dřív než do Pelhřimova. To způsobilo absenci barokní architektury ve městě. K významnějším přestavbám měšťany nedonutil ani velký požár roku 1832, který poničil 137 domů. Při jejich opravách se postupovalo co nejspořivěji, nechybělo strhávání atik a zaomítání sgrafit. V druhé polovině 19. století a počátkem 20. století probíhal ve městě jen mírný rozvoj. Stavělo se téměř jen na předměstích, kde přibývala obytná stavení. V jádru Prachatic byly významnějšími stavebními počiny jen stavba nové radnice a přestavba cenného renesančního domu na novogotický klášter. Ve městě nevznikl žádný průmysl, z bývalé Zlaté stezky se nestala důležitá novodobá komunikace a k železniční síti se město připojilo také velmi pozdě, až v devadesátých letech 19. století. Ekonomická stagnace způsobila, stejně jako v Pelhřimově, zakonzervování vzhledu města. Díky tomu se v obou městech uchovaly části opevnění a vstupní brány. V Prachaticích byla sice Pasovská brána zbořena roku 1859, ale dvoupatrová věž Písecké brány zůstala. Dnes je prachatickou chloubou. Města jako jsou Prachatice, Pelhřimov nebo Slavonice dokazují, že určitý úpadek a stagnace po jistou dobu jejich existence může přinést do budoucna i něco pozitivního. Města si zachovala tváře z doby svého rozkvětu, přeskočila ve stavebním vývoji určitou epochu a získala tím v očích památkové péče vysokou hodnotu. Prachatice ve své stagnaci pokračovaly i v době opětovného rozkvětu Pelhřimova na počátku 20. století. Nenajdeme zde žádnou přestavbu formátu pelhřimovských Janákových adaptací. V době socialismu se díky centralizovanému řízení památkové péče osudy měst opět přiblížily. Roku 1950 bylo jádro Prachatic uznáno městskou památkovou rezervací. Od šedesátých let se na svazích předměstí stavěly vysoké panelové domy, které poškozují panorama města stejně jako v Pelhřimově.

Z jiných podmínek vycházela moderní přestavba Hradce Králového.³⁹¹ Město opevněné bastionovými hradbami z druhé poloviny 18. století mělo téměř dvakrát tolik obyvatel oproti Pelhřimovu. Po zrušení pevnosti byla vypsána soutěž na velmi nutný regulační plán. Tu vyhrála firma Reiter a Štěpán z Prahy. Autor stejný, jako v případě regulačního plánu Pelhřimova. Zde, jak se zdá, rozhodnutí zbořit hradby vedlo správným směrem. Hradec Králové nebyl pitoreskním maloměstem a potřeboval pro své velké plány do budoucna rozsáhlý dobře zorganizovaný prostor. Navíc od počátku 20. století ve

---

³⁹¹ Tamtéž, sv. II, Praha 1997, s. 246-279.

městě působil architekt moderny Jan Kotěra a později se k němu přidal Josef Gočár. Ten navrhl třetí regulační plán pro Hradec v letech 1926 – 28, podle kterého se pokračovalo v urbanistickém rozvoji města i ve 40. letech. Během let První republiky se stal díky Gočárovu řešení Hradec Králové nedostižným vzorem koncepčního urbanizmu, oceňovaným i v zahraničí. Jeho výhodou v počátcích přestaveb bylo, že město nemělo okružní komunikaci, kolem které by se mohla volně rozvíjet předměstí. Pevnost se počala likvidovat oproti jiným městům poměrně pozdě roku 1893 a nová výstavba se dala do pohybu až roku 1912 podle druhého regulačního plánu z roku 1909. To způsobilo jistý odstup od neuvážených bourání a nadšených novostaveb konce 19. století. Přestože Hradec Králové nakonec svá barokní opevnění obětoval nové výstavbě a modernizaci města, považuje se dnes toto řešení za správné. Město zanechalo v dějinách urbanismu výraznou stopu a ukázalo, že ne vždy je dobré lpět bezmyšlenkovitě na všem starém.

Podle Jiřího Kořalky iniciativa modernizovat město pocházela nezávisle na sobě z několika zdrojů. Prvním byla samozřejmě městská samospráva, mnohdy podporovaná nebo ovlivněná různou spolkovou činností. Spolky samy také vyvíjely podněty k novostavbám, bourání a opravám. Jako poslední upozorňuje Kořalka na příkladu Tábora na existenci popudů ze strany státních orgánů na všech úrovních, od okresního hejtmanství po vídeňskou vládu. V letech 1856 až 1858 se tábořská městská rada marně bránila příkazu okresního úřadu ke zbourání Pražské brány. Stavba podle vyšších úředníků údajně překážela rozvoji silničního provozu ve městě. Starosta se dovolával podpory u konzervátora památkové péče, avšak bezvýsledně. Za otálení a vytáčky byli tábořští představitelé pokutováni a brána byla nakonec zbourána.³⁹²

Jak napsal Otto Urban, buržoazie přelomu století považovala technický pokrok za magický zázrak, který vyřeší všechny problémy společnosti. K němu vzhlížela a snažila se ho dosáhnout. Oproti tomu ale odmítala veškeré sociální experimenty a v myšlení byla stále dosti konzervativní.³⁹³ Na úzkoprsost maloměsta narazili pražští členové Klubu Za starou Prahu. Z Pelhřimova se v jejich očích mělo stát vzorové maloměsto počátku 20. století. Na něm si chtěli vyzkoušet své teorie o moderní urbanizaci venkova.

---

³⁹² Jiří KOŘALKA, *Kulturně aktivní vrstvy v české maloměstské společnosti v druhé polovině 19. století (na příkladu Tábora)*, in: *Město v české kultuře 19. století*, Praha 1983, s. 340-341.

³⁹³ O. URBAN, *Česká společnost*, s. 500.

V Karlu Polesném, v členech Muzejního spolku a Umělecké komise našli spolehlivé spojence pro zprostředkování svých návrhů. V typickém maloměstském prostředí ale panovala také typická maloměstská konzervativnost. Ten, kdo moderním návrhům z Prahy naslouchal, byla pelhřimovská kulturní elita. Ta se sice velmi snažila nové myšlenky na stavebnictví v městečku prosazovat, někdy ale marně. Klub Za starou Prahu přišel v Pelhřimově o největší veřejnou zakázku, přestavbu hotelu Rosol. Pro měšťany byl jejich návrh příliš výstřední a barevný. K některým těmto neúspěchům si však domácí rada Klubu Za starou Prahu přispěla sama. Jako správce pelhřimovských záležitostí vybrala Pavla Janáka. Architekt byl sice jeden z nejcitlivějších odborníků na přestavby v historické prostředí, byl ale také nespolehlivý, bojácný a neprůbojný. Nakonec nejzajímavější architektonické projekty spolupráce Pelhřimova a Prahy byly provedeny jako soukromé zakázky, zadané členy odboru klubu.

Kulturně vzdělaná vrstva obyvatel Pelhřimova předběhla přítomnou mentalitu svých krajanů. Ti až po delším časovém odstupu dokázali jejich práci pro město ocenit. Tehdejší kulturní elita „svými snahami o ochranu města před necitlivou modernizací pak překročila typický maloměstský a provinciální obzor.“³⁹⁴ Do současnosti počátku 20. století se jim podařilo vtáhnout hlubokou středověkou minulost města a při tom zanechat zajímavý odkaz pro budoucnost.

---

³⁹⁴ R. ŠVÁCHA, *Fárové domy*, s. 28.

POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA

ARCHIVNÍ PRAMENY

Archiv architektury a stavitelství Muzea architektury a stavitelství při Národním technickém muzeu, osobní fond Pavel Janák, kart. 2, 27, 28, fii. 18.

Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Pelhřimov, osobní fond Karel Polesný, kart. 1.

Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Pelhřimov, fond Klub Za starou Prahu - odbor Pelhřimov, kart. 1 a kn. 1.

Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Pelhřimov, fond Archiv města Pelhřimova, kniha č. 255 - 256.

DOBOVÝ TISK

Český jih, 39-40, 1911-12;

Jihlavské Listy, 6, 9, 1908, 1911;

Jihočeský Kraj, 1910-1913;

Jiskra. Pokrokový týdeník českého jihu a jihovýchodu, 6-10, 1908-1912;

Tábor 35, 43-45, 1898, 1909-1911;

Týdeník z Českomoravské vysočiny (TČV), 1-3, 1919-1921;

Vlastivědný sborník českého jihovýchodu 1, 1920-1921;

Krása našeho domova 1-5, 7, 9, 1905 - 1909, 1911, 1913;

Za Starou Prahu. Věstník klubu za starou Prahu (VKZSP), 1-3, 1910 – 1913;

Časopis společnosti přátel starožitností (ČSPS) 1910- 1912, 1950.

VYDANÉ PRAMENY

Hrabal, B., *Městečko, kde se zastavil čas*, Praha 1991.

Poláček, K., *Okresní město*, Praha 1960.

Riegel, A., (edd. Ivo Hlobil – Ivan Kruis), *Moderní památková péče*, Praha 2003.

Špronglův Adresář, kalendář a zápisník politického okresu Pelhřimovského na rok 1903, Pelhřimov 1912.

Vaněk, F.B., *Vlaštovky se vracejí. Kniha pamětí*, Praha 1946.

Týž, *Na krásné samotě*, Pelhřimov 1938.

LITERATURA

- Balík, I. a kol., *Pelhřimovsko ve druhém tisíciletí*, Pelhřimov 2000.
- Bečková, K. (ed.), *Sto let Klubu Za starou Prahu 1900-2000. Jubilejní sborník*, Praha 2000.
- Blümllová, D. (ed.), *Čas secese*, České Budějovice 2007.
- Blüml, J. – Blümllová, D. – Jiroušek, J., *Jihočeši v české historické vědě*, České Budějovice 1999.
- Boukal, Č., *Obraz kulturního života města Jindřichův Hradec v sedmdesátých a osmdesátých letech devatenáctého století*, diplomová práce Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity, České Budějovice 1995.
- Burke, P., *Francouzská revoluce v dějepisectví. Škola Annales (1929-1989)*, Praha 2004.
- Cílek, V., *Krajiny vnitřní a vnější*, Praha 2005.
- Černý, J., *Pelhřimovská architektura v letech 1870-1918*, Vlastivědný sborník Pelhřimovska (dále VSPE) 8, 1997, s. 48-57.
- Černý, J., *Pelhřimov. Obraz města v architektuře 19. a 20. stol.*, Pelhřimov 1996.
- Dějiny českého výtvarného umění IV/1*, Praha 1998.
- Dojavová, M., *Tajemství zdí města Pelhřimova*, Pelhřimov 2002.
- Fried, J., *Stručný průvodce po král. městě Pelhřimově s popisem polo- a celodenních výletů do okolí i vzdálenějších míst turisticky, historicky a umělecky významných*, in: Špronglův Adresář. kalendář a zápisník politického okresu pelhřimovského na rok 1913, Pelhřimov 1912, s. 145 – 158.
- Horská, P. – Maur, E. – Musil, J., *Zrod Velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha – Litomyšl 2002.
- Hořejší, P., *Janákova díla v Pelhřimově 1910-1914* [CD-rom], Pelhřimov 2003.
- Janák, P., *Hranol a pyramida*, Umělecký měsíčník 1, 1911/12, s. 162-170.
- Kábová, H., *Historik Karel Polesný jako iniciátor kubistických realizací v Pelhřimově*, VSPE 21, 2010 (v tisku).
- Táž, *Jan Fried. Studie o životě a díle pelhřimovského historika*, diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity, České Budějovice 2000.
- Kárník, Z., *České země v éře První republiky (1918-1938). Díl první, Vznik, budování a*

- zlatá léta republiky (1918-1929)*, Praha 2003.
- Kejř, J., *Vznik městského zřízení v Českých zemích*, Praha 1998.
- Koutník, J., *Pelhřimovsko roku 1888*, Pelhřimov 1988.
- Týž, *200 osobností, které v Pelhřimově něco znamenaly*, Pelhřimov 1997.
- Týž, *Události kolem Pelhřimova v 19. století*, Pelhřimov 1991.
- Kratochvíl, K., *Mocenské elity v Pelhřimově 1653-1703. K roli ekonomického, intelektuálního a příbuzenského zázemí honorační vrstvy v systému lokální moci královského města*, diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity, České Budějovice 2004.
- Kuča, K., *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, sv. II, Praha 1997, sv. V, Praha 2002.
- Lahoda, V., *Český kubismus*, Praha 1996.
- Lampard, E.E., *Historical Aspects of Urbanization*, in: Hauser, P.M. – Schnore, L.F. (edd.), *The study of urbanization*, New York 1956, s. 519 - 549.
- Masarykův slovník naučný*, sv. IV, Praha 1929.
- Martínek, Z., *Ouvertura pro Pelhřimov*, Pelhřimov 1996.
- Myslivoček, M., *Místopisný obrázkový atlas aneb Krasohled Český*, sv. IV, Praha 2001.
- Město v české kultuře*, Praha 1983.
- Norberg-Schulz, Ch., *Genius loci*, Praha 1994.
- Nejedlý, V., *Boj o záchranu historického rázu náměstí v Pelhřimově před osmdesáti lety*, VSPE 4, 1993, s. 83-84.
- Ottův slovník naučný*, sv. XII, Praha 1901.
- Pavlík, M. a kol., *Regenerace historických budov, sídel a krajiny, ochrana památek*, Praha 1998.
- Pešek, J., *Od aglomerace k velkoměstu. Praha a středoevropské metropole 1850-1920*, Praha 1999.
- Podáčilová, J., *Kulturní a spolkový život v Pelhřimově na přelomu 19. a 20. století*, diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity, České Budějovice 2004.
- Polesný, K. – Wirth, Z., *Pelhřimov*, Pelhřimov 1911.
- Schnore, L.F., *The urban scene*, New York 1966.
- Soukup, J., *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese*

pelhřimovském, Praha 1903.

Stehlík, M., *Mizející svět památek*, VSPE 5, 1994, s. 3-7.

Syrový, B., *Architektura - svědectví dob. Přehled vývoje stavitelství a architektury*, Praha 1977.

Švácha, R., *Lomené, hranaté a obloukovité tvary*, Praha 2000.

Týž, *Chocholův návrh kříže pro Pelhřimov*, VSPE 3, 1992, s. 36-40.

Týž, *Fárové domy*, Stavba 1, 2003, s. 28 – 33.

Urban, O., *Česká společnost 1848 – 1918*, Praha 1982.

Vlček, P. (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004.

Vošahlíková, P., *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.*, Praha 1996.

Vybíral, J., *Století dědiců a zakladatelů. Architektura jižních Čech v období historismu*, Praha 1999.

SEZNAM PŘÍLOH

1. Dopis Karlu Polesnému od Pavla Janáka ze dne 15. listopadu 1912.
SOkA Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kart. 1, dopis Polesnému od Janáka ze dne 15. listopadu 1912.
2. Návrh Pavla Janáka na činžovní domy v Kamenných Dvorech v Pelhřimově.
Umělecký měsíčník I, 1911-1912, s. 78.
3. Dopisy Zdeňka Wirtha Karlu Polesnému s fotografiemi původního stavu hotelu Rosol a jeho vzhledu po přestavbě.
SOkA Pelhřimov, fond Klub Za starou Prahu - odbor Pelhřimov, dopis ze dne 10. 10. a 26. 10. 1913.
4. Porovnání vzhledu hotelu Rosol – před úpravami, návrh Jana Kotrnocha, návrh Pavla Janáka.
Kateřina BEČKOVÁ (ed.), *Sto let Klubu Za starou Prahu 1900-2000. Jubilejní sborník*, Praha 2000, s. 170.
5. Barevná skica návrhu Pavla Janáka.
Pavel HOŘEJŠÍ, *Janákova díla v Pelhřimově 1910-1914* [CD-rom], Pelhřimov 2003.
6. Vzhled jižní strany náměstí po dokončení hotelu a dnešní stav.
Tamtéž.
7. Západní strana náměstí s nově dokončeným domem čp. 13.
Archiv architektury a stavitelství Muzea architektury a stavitelství při Národním technickém muzeu, osobní fond Pavel Janák, Fii 18.
8. Plán štítu průčelí domu čp. 13.
Tamtéž.
9. Skica přestavby domu čp. 10.
SOkA Pelhřimov, fond Klub Za starou Prahu - odbor Pelhřimov, dopis ze dne 7. 4. 1914.
10. Pohled na východní stranu náměstí, kde stojí stavba záložny.
Pavel JANÁK, *Starobylý ráz krásného náměstí v Pelhřimově ohrožen novostavbou hotelu*, VKZSP 3, 1912, s. 34.
11. Pelhřimovské střechy kryté lepenkou.
Zdeněk WIRTH, *Krytina lepenková kazí vzhled českých měst*, VKZSP 1, 1910, s. 62.
12. Pohledy na Dolní bránu. Nahoře již zastavěný, dole plánovaný.
Pavel JANÁK, *Z Pelhřimova: Pohled na Dolní bránu ohrožen!*, VKZSP 1, 1910, s. 30.

Příloha č. 1

SOkA Pelhřimov, fond KZSP – Pelhřimov, kart. 1, dopis Polesnému od Janáka ze dne 15.listopadu 1912.

„Vážený pane doktore,

bojím se Vám stále ještě psát; ale před víc jak třemi nedělemi p. Wirth vynutil na mě vaším jménem účty pro město a pro družstvo, k jichž napsání bych se byl asi jakživ neodhodlal sám; mám z těch – jinak snad dobrých – občanů u Vás strašný strach, protože jsem stále pozoroval, jak to, co dovedu, nic pro ně není a že dle jejich zdání nedovedu udělat ani dům s chodbou do dvora! V Praze mám odvahu udělat třeba celý most, protože se mně důvěřuje, a dodávám skutečně také plány a „dovedu“ to tedy, říká se dokonce, že je to nejlepší most v Praze (!) (říkají to i ti, co mne mají velmi málo rádi) ale dům s chodbou nedovedu patrně. Píši hlavně proto, že jste projevili přání, jak říkal mně p. Wirth, o té perspektivě prosím Vás velice abyste ji přijal, nebude-li Vás snad stále upamatovávat na mne a na to, jak jsem „dělal“ do Pelhřimova domy. Já sám vím, co bych mohl z toho udělat, to co bylo reprodukováno v Měsíčníku, způsobilo – ač to nebylo ještě definitivně zralé – pro ty některé novosti a smělosti na tom skutečný rozruch mezi architekty. Stavím teď ostatně rovněž na venkově (v Jičíně) dům, kde mnoho z toho už provedu a je to už pod střechou! Prosím Vás mnohokrát za prominutí, také byl bych Vám povděčen kdybych se dověděl, co s těmi účty bude, když už jsem je napsal. Jsem Váš uctivý a nevděčný Janák“

Příloha č. 2

Umělecký měsíčník I, 1911-1912, s. 78.

Pavel Janák

Návrh na domy v Pelhřimově.

Příloha č. 3

SOKA Pelhřimov, fond Klub Za starou Prahu - odbor Pelhřimov, dopis ze dne 10. 10. a 26. 10. 1913.

ODEBR
KLUBU ZA STAROU PRAHU
V PELHŘIMOVĚ

Praha 10. 10. 1913.

Milý příteli, posílám ti plešky dvou
kterých z nich je "Korol". Mnoho
budou tam z protěžky, jedla stáa
blatka, jízni před novostavbou a po
novostavbě Korolka kováči oba
předovzpy, už je pošleš. Třet napíše
tedy sám. Mělo by jít něco po-
dožítout nebo jízni, sdel mi.
Tvoje vyhledání letos (k vůli spol-
lousnému deficitu) jím 10, zdel vto-
niker, resp. s tím 8. jízni
tolik, ale během října vyjde
jízni. Neždar! Tvůj Wirth
věrný

KLUBU ZA STAROU PRAHU C. j. 1913.
V PELHŘIMOVĚ

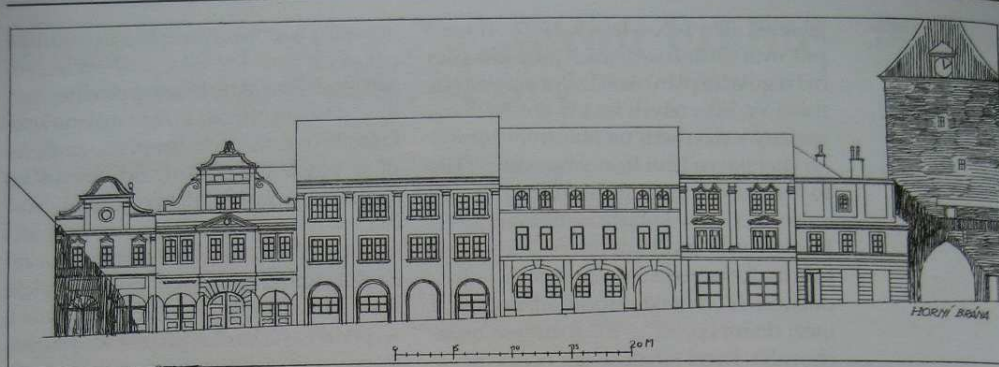
Praha 26. 10. 1913.

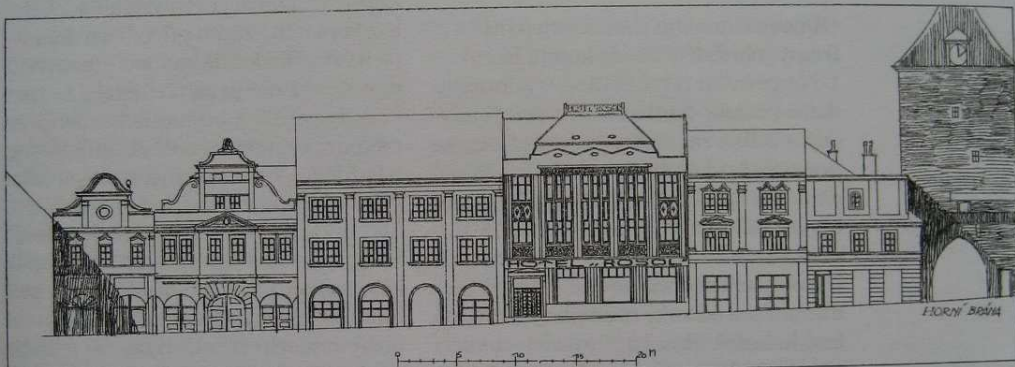
Milý příteli, posílám ti dvě
plešky z "Korol" a "Korol", kde
by celkem 5 obrázků, 4 plešky a
předovzpy. Vše před. podle toho jízni
všech napraveno, mi z plešky.
Tvoj před. podle o před. s
támas, a jízni se před. s
podříce vto. Jízni před. s
níterní soukromí.
Ta fotografie před. s
ale jízni jízni v to před.
pro Malé město.
Obr. s před. s jízni před.
mil. před. s před. s před.
před. s před. s před. s před.
před. s před. s před. s před.

Příloha č. 4

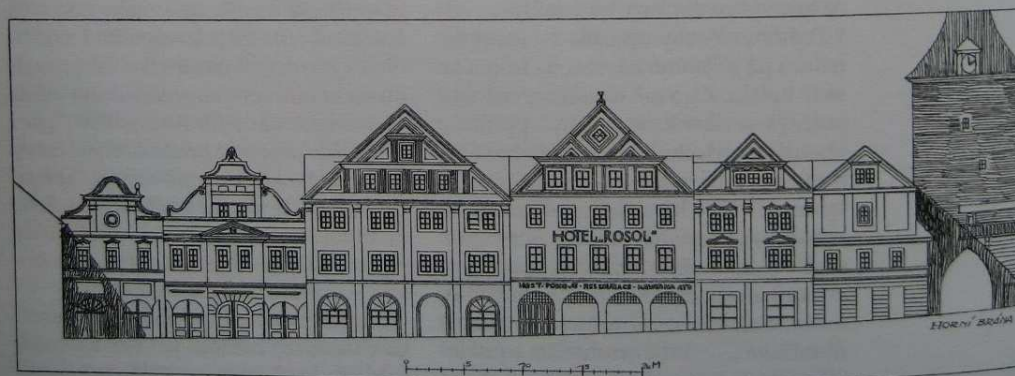
Bečková, K. (ed.), *Sto let Klubu Za starou Prahu 1900-2000. Jubilejní sborník*, Praha 2000, s. 170.

85. Stav jižní strany pelhřimovského náměstí před zamýšlenými úpravami (reprodukce z klubovního věstníku, 1912)

86. Návrh novostavby hotelu Rosol na jižní straně náměstí v Pelhřimově (reprodukce z klubovního věstníku, 1912)

87. Návrh Pavla Janáka na úpravu domovních fasád jižní strany pelhřimovského náměstí s hotelem Rosol (reprodukce z klubovního věstníku, 1912)

Příloha č. 5

Pavel HOŘEJŠÍ, *Janákova díla v Pelhřimově 1910-1914* [CD-rom], Pelhřimov 2003.

Příloha č. 6

Pavel HOŘEJŠÍ, *Janákova díla v Pelhřimově 1910-1914* [CD-rom], Pelhřimov 2003.

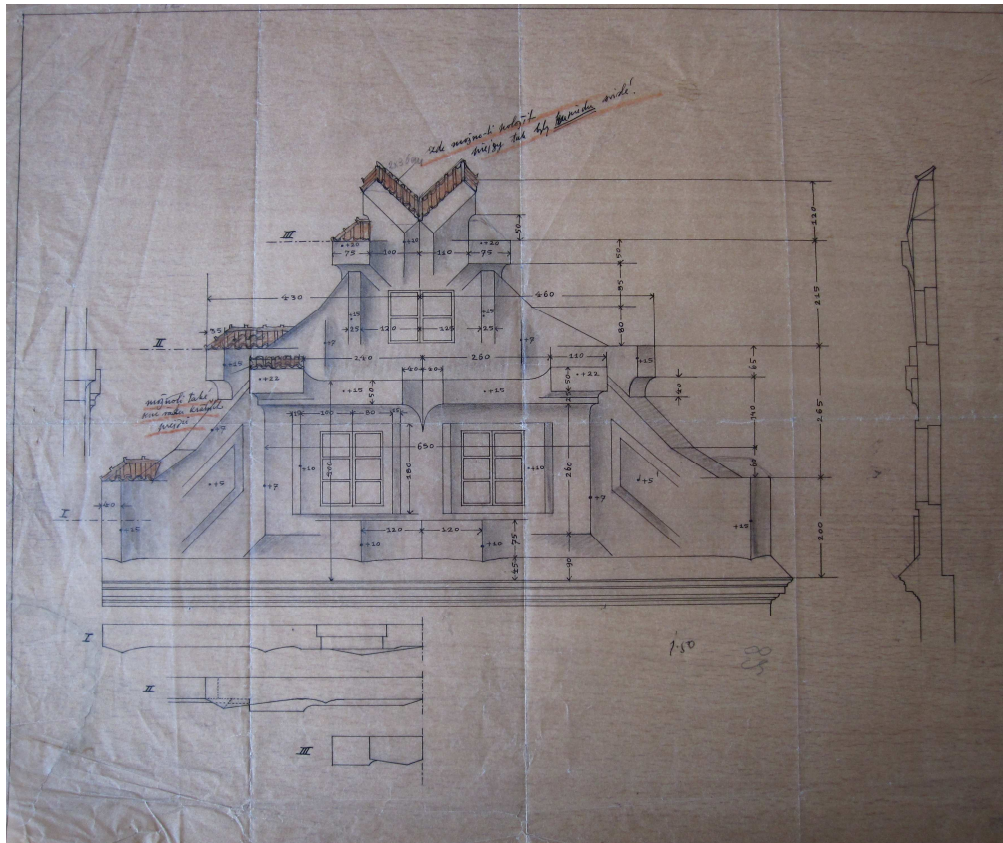
Příloha č. 7

Archiv architektury a stavitelství Muzea architektury a stavitelství při Národním technickém muzeu, osobní fond Pavel Janák, Fii 18.

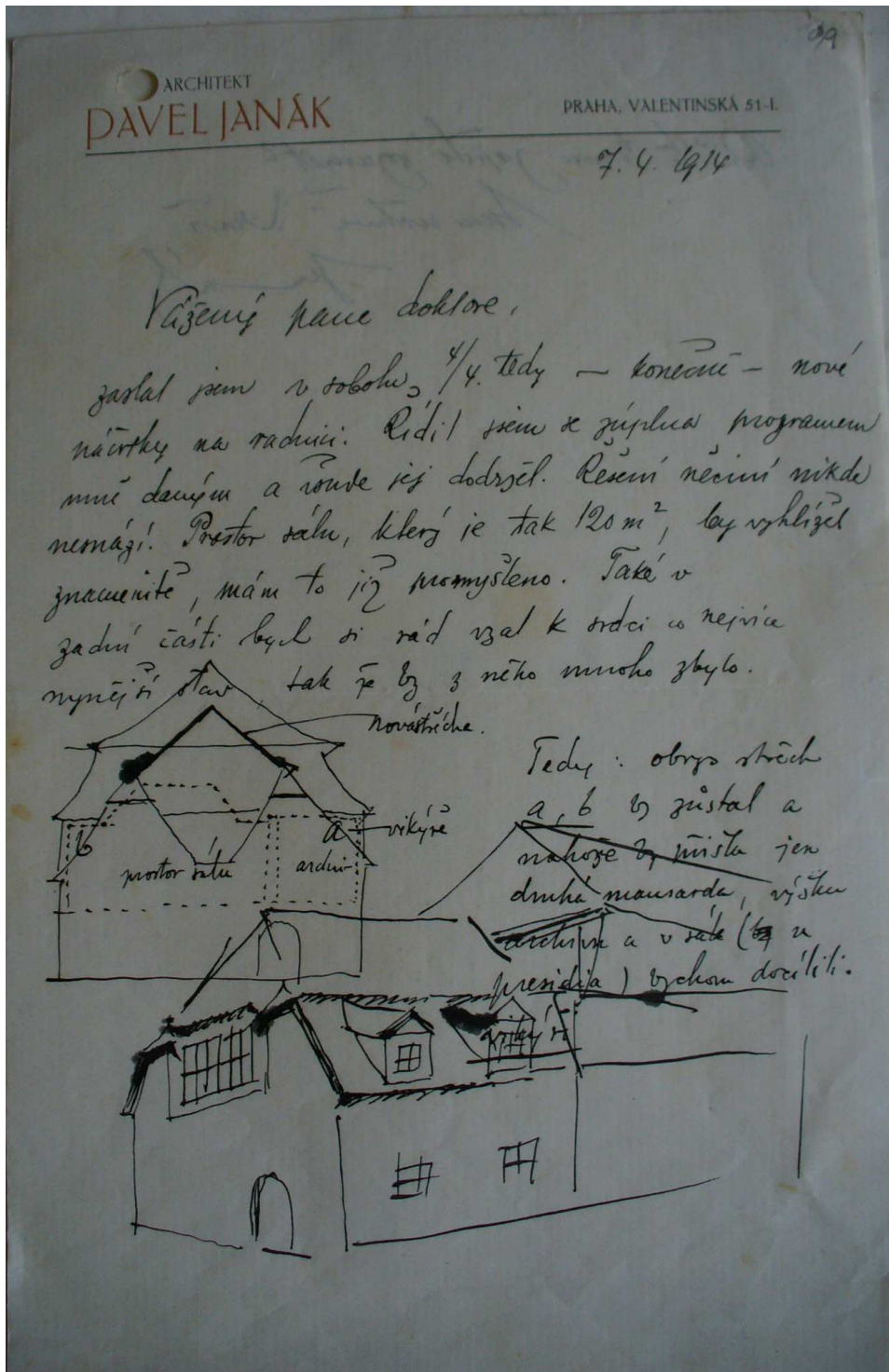
Příloha č. 8

Archiv architektury a stavitelství Muzea architektury a stavitelství při Národním technickém muzeu, osobní fond Pavel Janák, Fii 18.

Příloha č. 9

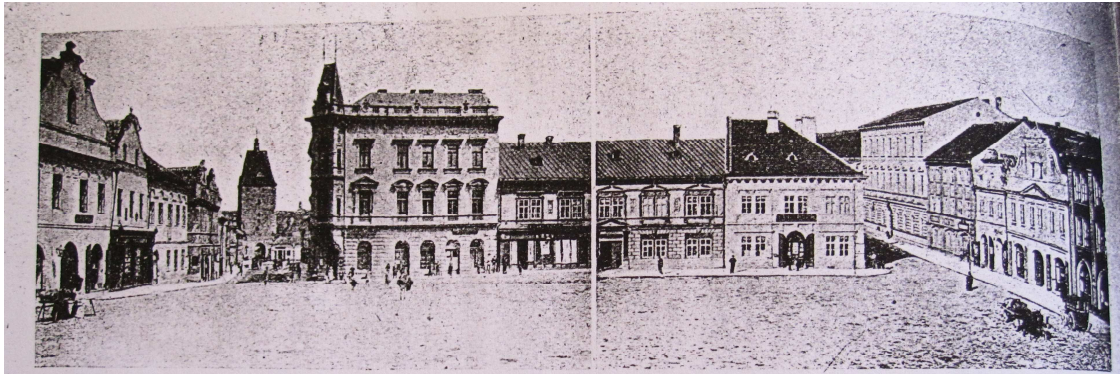
SOKA Pelhřimov, fond Klub Za starou Prahu - odbor Pelhřimov, dopis ze dne 7. 4. 1914.

Příloha č. 10

Pavel JANÁK, *Starobylý ráz krásného náměstí v Pelhřimově ohrožen novostavbou hotelu*, VKZSP 3, 1912, s. 34.

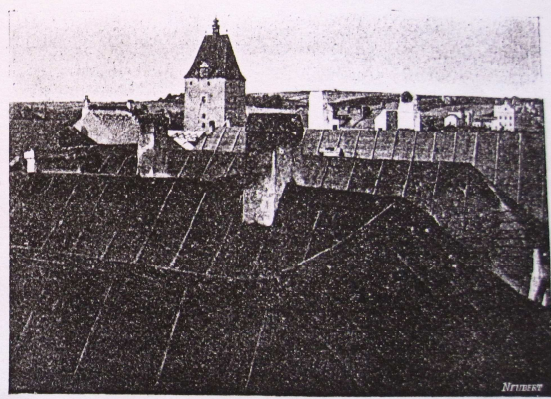
Obr. 47—48. Pohled na východní stranu náměstí (složený ze dvou snímků poněkud odlišných stanovisek), ukazující pohromu, již utrpělo náměstí postavením Záložny. Druhou podobnou pohromou bude (tentokrát pro stranu jižní) hôtél Rosol, nebude-li zlepšeno jeho průčelí.

Příloha č. 11

Zdeněk WIRTH, *Krytina lepenková kazí vzhled českých měst*, VKZSP 1, 1910, s. 62.

121. Z PELHŘIMOVA: TRAPNÝ POHLED NA PELHŘIMOV POD LEPEŇKOU.

122. Z PELHŘIMOVA: JINÝ SMUTNÝ POHLED NA PARTII LEPEŇKOVÝCH STŘECH.

Příloha č. 12

Pavel JANÁK, *Z Pelhřimova: Pohled na Dolní bránu ohrožen!*, VKZSP 1, 1910, s. 30.

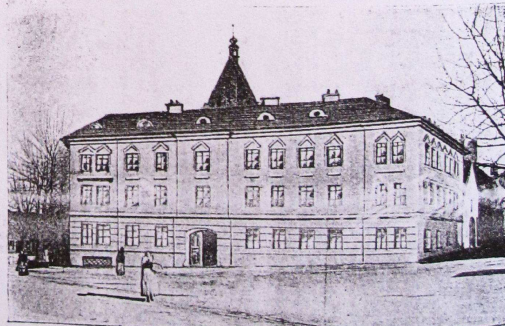
46. POHLED NA DOLNÍ BRÁNU PŘED ROKEM 1900.

47. TENTÝŽ POHLED NA DOLNÍ BRÁNU, ZASTAVĚNÝ PO ROCE 1900 NOVÝM ČINŽÁKEM DLE REG. PLÁNU.

48. DOSAVADNÍ VOLNÝ POHLED NA DOLNÍ BRÁNU OD VĚŽE SV. VÍTA.

49. TENTÝŽ POHLED PO PROVEDENÍ ZAMÝŠLENÉ NOVOSTAVBY DLE REG. PLÁNU.